

34/2
23. NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK

SZERKESZTIK: PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK.

XXIII.

Herder hazánkban.

I.

Herder és a népies irány.

Irodalomtörténeti tanulmány.

IRTA:

PUKÁNSZKY BÉLA

a br. Eötvös József Collégium tagja.

Johann Gottfried von

BUDAPEST

PFEIFER FERDINÁND-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS

(ZEIDLER TESTVÉREK)

1918.

ÁRA 5 K 50 fill.

ANGERMAYER KÁROLY
könyvnyomdája
== Pozsony. ==

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK
SZERKESZTIK: PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK.

XXIII.

562914

Herder hazánkban.

I.

Herder és a népies irány.

Irodalomtörténeti tanulmány.

IRTA:

PUKÁNSZKY BÉLA

a br. Eötvös József Collégium tagja.

BUDAPEST
PFEIFER FERDINÁND-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
(ZEIDLER TESTVÉREK)

1918.

MTA
KIK

174280

MAGYAR AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

ANGERMAYER KÁROLY
könyvnyomdája
= Pozsony. =

Előszó.

Jelen tanulmány első fejezete egy tervezett nagyobb monographiának, melyben Herdernek irodalmunkra gyakorolt hatását akarom tárgyalni. Főleg hangsúlyoznom, hogy Herder, ki az irodalomtörténet, kritika, theologia és pedagogia terén mai gondolkodásunkkal csaknem minden tekintetben közvetlenül érintkező eszméket hirdett, irodalmunknak legjelentékenyebb korszakában munkáival számottevő művelődési forrást nyújtott, a magyar nyelv jövőjére vonatkozó nyilatkozatával pedig egyenesen korszakalkotó hatást gyakorolt a nemzeti öntudat fejlődésére s a nemzeti tulajdon értékelésére.

Eszmék, még pedig legtöbbször homályosan vagy elszórtan kifejezésre jutott eszmék hatásának felkutatásáról lévén szó, hasonlítlanul nehezebb munkám volt, mint valamely költői hatás kimutatásánál. Legelső s leg-sürgősebb feladatomnak tartottam Herder folklorisztikai tevékenységének népies irányunkhoz való viszonyát megvilágítani, melynek fennállása köztudomásu volt, de melynek részleteit legkevésbé ismertük. Természetesen mind arra ki kellett terjeszkednem, amit a „Sturm und Drang“ korszak népköltészetnek minősített, s ha így dolgozatom mai szemmel tekintve kissé tarka képet ad is, talán annál több mozzanat kínálkozik irodalmunk leg-értékesebb irányának teljes megértéséhez. Az irodalmi irányoknak az étellel s a művelődés általános irányával való szerves kapcsolatát tartva szem előtt, figyelemmel

kísértem a korabeli osztrák irodalmat, melynek irodalmi hatások közvetítésében való fontosságára szerény dolgozatom is rámutat néhány adattal. A hazai németiség irodalmának, mint a magyarral közös talaj gyümölcseinek tekintetbevételét egyik főkötelességemnek tartottam, mint-hogy ez a német irodalom minden újabb irányát különösen az általam tárgyalt korszak elején elsőrangú irodalmi eszközök birtokában a magyarságnál talán nagyobb mértékben is, de mindenesetre mélyebb megértéssel aknázza ki sajátos, egyéni szellemi törekvései számára. E törekvésekben elsőrangú szerep jut hazánk nagy német-ajku városainak, elsősorban Pozsonynak, mely földrajzi helyzetével, nagyszabású társadalmi életével, hírlapjaival és folyóirataival természetes kiindulópontja volt a nyugatról jövő szellemi áramlatoknak. E hazai német irodalom részletes ismerete elengedhetetlen kelléke nemzeti irodalmunk helyes megértésének.

Mindazoknak, kik munkámban akár egy-egy adattal, akár ösztönzéssel vagy jó tanácssal segítettek, őszinte köszönetet mondok; különös hálával tartozom szülővárosom Pozsony szab. kir. város Tekintetes Tanácsának, mely nemeslelkű adományával lehetővé tette dolgozatom megjelenését. Legforróbb kívánságom, hogy dolgozatom parányi része legyen annak a szellemi tőkének, melyet Pozsony századok óta képvisel a magyar kulturában.

Budapest, 1918. március havában.

Pukánszky Béla.

I.

Herder működésének jelentősége és hatása Ausztriában.¹⁾

Az az irány, mely a XVIII. század második felében a népdal iránt való érdeklődést új életre keltette s melynek Herder legtermékenyebb és legköltőibb érzékű képviselője, két forrásból eredt: a félvad népek szellemi termékei iránt támadt ethnographiai, s a költészet multja iránt támadt nemzeti érdeklődésből.²⁾

Az egyik irány munkásai közt mint uttörőt elsősorban Montaignet kell emlitenünk, ki „Essai“-i I. könyvének 30. fejezetében a természeti népek költészetét dicsőíti és tagadja azoknak barbár nyერességét. A növekvő ethnographiai érdeklődés már a XVII. század folyamán több tudományos munkában mutatkozik, melyek különösen az északi népek történetét és jelenlegi helyzetét választják tárgyul. Így jelent meg 1673-ban Scheffer „Lapponiá“-ja, nemso-kára ezután Kelchen Keresztély „Liefländische Historie“-ja, s a XVIII. század második felében Kranz Dávid „Historie von Grönland“ című munkája. Rousseau-nak a természethez visszahívó szózata is felkeltette a kortársakban annak szükségességét, hogy a népdal fogalmát és lényegét tisztázzák.

Mindezen törekvések azonban szorosan összefüggnek az angol írók ösztönzéseivel, kik különösen a másik irányban, a nemzeti mult iránt való érdeklődésre buzdítottak.

Herder jelentékeny előharcosának tekinthető Philipp Sidney, ki a „Defence of Poetry“-ben rámutatott a „Chevy-

¹⁾ Értekezésem szűkebb tárgyának megfelelően Herdernek csak a népköltészettel foglalkozó dolgozatait tárgyalom.

²⁾ Ölv. Josef Förster, Bemühungen um das Volkslied vor Herder. Prog. Marburg a. d. Dr. 1913—4.

Chase" ballada szépségeire. Tovább haladt ezen az uton Addison, ki széttörve a francia klasszicizmus béklyóit, „Spectator“-ának 70. és 85. számában megjelent cikkeiben az angol ballada-költészetet méltatta.

Korszakalkotó hatással volt a régi nemzeti költészet s a népdal iránt való érdeklődésre Macpherson Ossian-jának megjelenése 1760-ban, mely a kor felfogása szerint hű képét adta egy műveletlen, harcra kész nép gondolkodás- és érzésmódjának. Talán még nagyobb jelentőségű volt Percy püspök gyűjteménye, melyet „Reliques of ancient English Poetry“ címen 1765-ben tett közzé. Ez csakhamar Németországban is lelkes fogadtatásra talált és elhatározó befolyást gyakorolt az ifjú Herderre, kinek lelkében ekkor már ki-fejlődött a népköltészet iránt való érdeklődés.¹⁾

Ugyanis részint ethnographiai, részint nemzeti törekvések a népköltészetet itt is lassanként az irodalom érdekkörébe vonták. Ezen kezdődő ethnographiai érdeklődés indítja már Morhof Dániel Györgyöt arra, hogy „Unterricht der deutschen Sprache und Poeterey“ című értekezésében (1700) a finn és perui népek költészetéről beszéljen, valamint Kleist Ewald Keresztélyt a Montaigne által közölt brazil kigyó-dal lefordítására. Az utóbbinak ösztönzésére Lessing is felhívja a figyelmet „Literaturbriefe“-inek 30. számában a lett népdalokra s kiad belőlük kettőt, melyeket Herder később gyűjteményébe is felvett.²⁾

Az angolok előmunkálataira először Hagedorn mutat rá az „Oden und Lieder“ 1747-iki kiadásának előszavában, a mennyiben lelkes hangon szól a régi angol ballada szépségeiről és a maguk nemében összehasonlíthatatlan szépségüknek mondja a lengyelek szerelmi dalait és a kozákok harcias „dumy“-ait. (Duma, plur. dumy, a népballada elnevezése Oroszország déli és délkeleti részében.)

Mindkét irány szerencsésen egyesül Klopstock költői működésében. A „Chevy-Chase“ balladáért való lelkesedése kelti életre „Heinrich der Vogler“ című költeményét s az ethnographiai kutatások hatása alatt felveszi költészetébe az

¹⁾ V. ö. H. Lohre, Von Percy zum Wunderhorn. Beiträge zur Gesch. der Volksliedforschung in Deutschland. Palästra XXII. Berlin 1902. 8—9. l.

²⁾ Olv. Erich Schmidt, Charakteristiken. I. Berlin, 1902, 223. l.

északi mythológiát és hazafias önérzettel hangoztatja az északi germánokkal való törzsrokonságot. Ebből a szempontból Gerstenberg Vilmost is Herder jelentős elődjének kell tekintenünk, ki a dán Mallet „Monuments de la Mythologie et de la poesie des Celtes et particulièrement des anciens Scandinaves“ című 1756-ban megjelent munkája által ösztönözve az ó-izlandi költészetet eredetiben tanulmányozta és az általa szerkesztett „Schlesische Literaturbriefe“-ben felhívta rá a közfigyelmet.

Ezen ethnographiai törekvések, különösen pedig Percy gyűjteménye a német irodalomban Herder előtt senkire sem gyakorolt mélyebb hatást, mint Bürgerre. Költészete ezekben új forrást talált, melyből erőt és költői érzést meríthetett, olyan utat mutatva az utána jövő nemzedéknek, mely Herder elismerő szavai szerint az egyetlen módja volt annak, hogy az elernyedő betűköltészet tartalmát és életképességet nyerjen. Másrészt „Herzensausguß über Volkspoesie“ című fejtegetésében (1776) egy népdal-gyűjtemény fontosságát hangoztatja (ő maga nem jutott el összegyűjtött anyagának kiadásához) most már egy nálánál nagyobb egyéniség gondolatait követve.¹⁾

Herder, ki szintén Percy gyakorlati példája által indítva, három évvel Bürger értekezése előtt írta meg első önálló tanulmányát a népköltészetről, valóban az „Idők teljességében“ lépett fel. Ő birtokában volt azon eszközöknek, melyekkel a népies törekvések immár biztosított céljait meg lehetett valósítani. Széleskörű tudás és bámulatosan kifejezett költői érzék voltak egyéniségének alapvonásai.

Már „Fragmente“-jeinek második gyűjteményében rámutat a népdalok gyűjtésének fontosságára a felszólítással: „Würde man, jeder nach seinen Kräften, sorgsam seyn, sich nach alten Nationalliedern zu erkundigen, so würde man nicht bloß tief in die Poetische Denkart der Vorfahren dringen, sondern auch Stücke bekommen, die... den oft so vortrefflichen Balladen der Britten, den Chansons der Troubaduren, den Romanzen der Spanier, oder gar den feierlichen Sagiunds der alten Scalden beikämen; es möchten nun diese Na-

¹⁾ Olv. E. Schmidt, id. m. 194. l.

tionalgesänge, Lettische Dainos, oder Peruanische, oder Amerikanische Lieder seyn.“¹⁾

Már e mondatból levonhatjuk Herder folklorisztikai működésének főbb elveit: kiterjeszti érdeklődését régi nemzeti dalokra, követve éppen Percyt (ancient); az összes műveletlen népek szellemi termékeinek vizsgálatával azoknak megismerésére törekszik s ebben bizonyos anthropologiai szempont vezet; végül követeli ezen költői művek beható, lélektani alapon való tanulmányozását. Egyuttal keserű hangon felveszi a harcot a racionalizmussal, ami később is mintegy alapvonásává válik e tárgy munkáinak. „Will aber jemand dies nicht thun, wohl! der bequeme sich nach seiner Zeit, da das Licht der Philosophie die heiligen Schatten der Dichterei vertrieben, und singe für unseren reinen Verstand.“²⁾

Ugyanezen szempontokat értékesíti Herder a népköltésszettel foglalkozó önálló tanulmányaiban is, melyeknek elseje az ifju Goethevel folytatott beszélgetések gyümölcse.³⁾

Ez „Auszug aus einem Briefwechsel über Ossian und die Lieder alter Völker“ című értekezése,⁴⁾ mely a „Von Deutscher Art und Kunst“ című füzetben jelent meg.⁵⁾

Herder Ossian dalait választja a népköltészetről folytatott elmélkedésének kiinduló pontjául, ami nekünk talán különösnek tetszik, az ő korában azonban egész természetes volt. Tovább fűzve Denis Ossian-fordításának bírálatában kifejtett gondolatait, (e fordítás, melyre még visszatérünk, Bécsben jelent meg 1768—69. Herder az „Allg. Deutsche Bibliothek“-ban bírálta azt; a bírálatot l. Suphan: IV. kötet, 320—324. l.) genialis módon emeli ki a népdalok keresetlenségét, dallamosságát és drámai elevenségét, melyek Ossian költészetében is fellelhetők; valódi, belső szükségből

¹⁾ Herders Sämtl. Werke, hg. von B. Suphan; I. rövidítve: Suphan, I. k. 266. l.

²⁾ Suphan, I. k. 266. l.

³⁾ Olv. R. Haym, Herder, nach seinem Leben und seinen Werken dargestellt. Berlin, 1880. I. k. 441—446. l.

⁴⁾ L. Suphan, V. k. 157—207. l.

⁵⁾ „Von Deutscher Art und Kunst. Einige fliegende Blätter.“ Hamburg. 1773. Bey Bode. Ujonnán kiadva: Lit. Denkm. d. 18. u. 19. Jahr. 40—41. sz.

eredő költészet után való vágyakozása arra indítja őt, hogy rámutatva a költészet legszebb gyöngyeire, a régi német dalokra, értekezésének gyakorlati irányt adjon. Hivatkozik Percy lelkesítő példájára és azon óhajjal fejezi be tanulmányát, hogy egyedül a régi dalok összegyűjtésétől és kiadásától várható a mai lírai költészet felfrissítése és megnemesítése.

E kívánságnak megfelelően Herder már 1774-ben ki akarta adni összegyűjtött kincseit, azonban theologiai munkáinak hüvös fogadtatása elkeserítette és így visszakérte a már nyomdába küldött kéziratot.¹⁾

Egyedül e gyűjtemény első, harmadik és negyedik könyvéhez irt bevezetéseit értékesítette Herder egy értekezésében, mely „Von Aehnlichkeit der mittleren englischen und deutschen Dichtkunst nebst Verschiedenem, das daraus folgt“, címen a „Deutsches Museum“ 1777. évfolyamának novemberi füzetében jelent meg.²⁾

Ösztönző példaként fejtegetései középpontjába állítja az angoloknak nyelvük és költészetük multját illető kutatásait újból hangoztatva a népdalok értékét, melyek a nép gyengéd érzésvilágát tárják elénk és félvad embertársaink pontos megismeréséhez vezetnek bennünket, mert bennük tükröződik leghivebben egy nép jelleme.

1778-ban végre megjelent Herder népdalgyűjteményének első kötete, melyet 1779-ben a második, terjedelmesebb követett.³⁾

A munka súlypontja, mely rationalista ellenségei támadása miatt rendkívül tartózkodó hangú,⁴⁾ kétségtelenül a második részhez irt előszó. Ebben Herder egy, a német dal történeti fejlődéséről szóló vázlat keretében, feldolgozza

¹⁾ Olv. Haym, id. m. I. k. 687—701 l. Herder gyűjteményének e legrégibb kidolgozását Redlich adta ki Suphan kiadásának XXV. k.-ben 1—126. l.

²⁾ L. Suphan, IX. k. 523—535. l. v. ö. Haym., id. m. II. k. 90—91. l.

³⁾ Volkslieder. Erster Teil. Leipzig in der Weygandschen Buchhandlung, 1778. Volklieder. Nebst untermischten andern Stücken. Zweiter Theil. U. o. 1779. Minkét részt kiadta Redlich Suphan kiadásának XXV. k.-ben. 127—546. l. V. ö. Haym, id. m. II. k. 92—99. l.

⁴⁾ 1776 végén jelent meg Nicolai „Feyner-Kleyner Almanach“-jának I. kötete, mely egyenesen Herder működése ellen irányult. Olv. Haym, id. m. II. k. 89. l.

mindazon gondolatokat, melyek benne buzgón folytatott tanulmányai közben megérlelődtek: ismétli felfogását a költészetről, mint a népek közös tulajdonáról, továbbra is fi-gyelmébe ajánlja a népdal tanulmányozását annak, ki be-hatóan óhajt megismerkedni egy nép történetével s végül művészi érzékkel fejt ki a dal lényegére vonatkozó né-zetét. Anyagának elrendezésében teljesen aeszthetikai szem-pont vezette Herdert. Az anthropologiai és történetphiloso-phiai célzat, melyre, mint láttuk, már „Fragmente“-jeinek II-ik gyűjteményében rámutatott, tovább foglalkoztatta őt és munkájának új kiadásában irányadó elvvé válhatott volna. Gyűjteménye így — saját szavai szerint, az „Adrastea“-ban kedves tárgyára visszatérve — élő „Stimmen der Völker“ lett volna.¹⁾

Ugyanezen anthropologiai szempont vezeti Herdert fő-művébe, az „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“-be illesztett ethnographiai észrevételeiben is. A népek ethnographiai leírása alapján, melyhez fontos adalékot szolgáltatnak annak szellemi termékei, az állam keletkezé-sét a nemzet jellemének szükséges következményeként tűn-teti fel.²⁾

Herder főművének ezen fejezetében³⁾ megemlékezik azon két költőről is, kiknek egyénisége szorosan összefügg ethno-graphiai tanulmányaival. E kedves költőivel való foglalko-zásának gyümölcse két értekezése, mely 1795-ben jelent meg Schiller „Horen“-jeiben: „Homer, ein Günstling der Zeit“ és „Homer und Ossian.“⁴⁾

Az elsőben művészi érzékkel vázolja a homéri eposzok keletkezését, Wolf Frigyes Ágost gondolatait átvéve, de egy-

¹⁾ Suphan XXIV. k. 266. l. E kifejezés alapján adta ki később Müller János Herder gyűjteményét „Stimmen der Völker in Liedern“ címen, meg-lehető önkénnyel bánva Herder elveivel. Olv. B. Suphan, „Herders Volks-lieder und J. v. Müllers Stimmen der Völker in Liedern.“ Zeitschr. f. d. Phil. III. k. 1871. 458—475. l.

²⁾ L. különösen az „Ideen“ IV. részének kezdetét. Suphan. XIV. k. 257—266. l. Haym, id. m. II. k. 228—229. l. csak röviden érinti a herderi történetphilosophia ezen oldalát.

³⁾ Suphan, XIV. k. 264. l.

⁴⁾ Mindkettőt l. Suphan, XVIII. k. 420—462. l., v. ö. Haym, id. m. II. k. 596—609. l.

uttal tovább is fejlesztve; (Wolf „Prolegomena ad Homerum“-ja ugyanazon évben jelent meg,) a másodikban, mely ragyogó példája költői megértő tehetségének, összehasonlítja a két költői jellemet és szembeállítja az objektív-epikus Homér reális alakjait a lírai-epikus Ossian ködös szellemvilágával.

Herder elődeinek elszigetelt törekvéseit a kor tudatába vitte át. Ő is elkövette azt a hibát, melyet azonban a későbbi népdalgyűjtők sem tudtak elkerülni, hogy nem volt képes a népdal fogalmát a népies dalétól szigorúan elválasztani, valamint elődjéhez, Percyhez hasonlóan a régi irodalom termékeit is a „népdal“ fogalma alá sorolta; de eszmékben gazdag elméleti fejtegetéseivel, gyűjteményével s Homér-Ossian költészetének művészi értelmezésével a népköltészet tudományos tanulmányozásának útját egyengette és kortársai előtt feltárta a legigazibb költészet gazdag forrását.

Midőn Herder a népköltészet megbecsülése érdekében uttörő eszméivel fellépett, már Ausztriában is megvoltak az irodalmi fejlődés alapfeltételei. Az osztrák szellemi életnek ezen újjászületése közvetlen összefüggésben van a felvilágosodásnak Ausztriában való elterjedésével s így Gottsched nevével, ki Wolf eszméit munkásságában szentesítette.¹⁾

De éppen Gottsched ezen erős és sokoldalú hatásának következménye, hogy egy új, az előbbivel homlokegyenest ellenkező szellemi áramlatnak felvétele Ausztria ifjú szellemi életében csak lassanként és szívós küzdelem árán mehetett végbe. Leginkább Herder eszméire vonatkozik ez, a mennyiben azok nem valami könnyű, mindenki számára érthető alakban jutottak kifejezésre s az olvasótól csaknem beható tanulmányozást követeltek. (Innen magyarázható, hogy erre vonatkozólag még semmi előmunkálát nem történt, valamint egyáltalán sajnálatosan kevés az osztrák irodalomra vonatkozó részlet-tanulmány.)

Mert bár Gottschednek Ausztriában is nemsokára helyet kellett adni Gellert, Klopstock és Wieland hatásának,²⁾ világnézete, a Wolfianizmus, mégis mély gyökereket vert s II.

¹⁾ Olv. J. W. Nagl und Zeidler, *Deutsch-Oesterreichische Literaturgeschichte* II. köt. 18–19. l.

²⁾ Olv. Bleyer J. *Gottsched hazánkban* Bp. 1909. 16. l.

József felvilágosodott absolutizmusa a politikában is érvényre juttatta.¹⁾

Annál szivesebb fogadtatást talált Bécsben Nicolai Frigyes irodalmi munkássága, ki mint Herder népies törekvéseinek legelkeseredettebb ellensége minden befolyását latba vetette, hogy a népdal megbecsülését Ausztriában is nevetségessé tegye. Rövid idővel a „Feyner kleyner Almanach“ első kötetének megjelenése után egy példányt küld belőle Bécsbe irodalmi védencének, Gebler államtanácsosnak²⁾ ezen kísérfő szavakkal:³⁾ „Er soll unsere seynwollende (!) Genies, die sich jetzt so unnütz machen, ein wenig auf die Finger tippen.“ Együttal kéri Gebler, hogy Almanachjának folytatásához járuljon hozzá dalokkal vagy véres történetekkel, („Mordgeschichten“, mint ő nevezi) mire ez nem-sokára hozzáfog a gyűjtéshez, mert már 1776. november 12-én Nicolainak ezt jelentheti barátja Bretschneider, ki kezdetben közte és Gebler között a levélváltást közvetítette: „H. E. v. Gebler gibt sich auch Mühe, diese Sammlungen (von Volksliedern) zu bereichern.“⁴⁾ Gebler buzgó munkatársává válik Nicolainak és sohasem veszíti el szeme elől an-

¹⁾ II. József uralkodásáról Herder is mond ítéletet: „Briefe zur Beförderung der Humanität.“ I. Suphan, XVII. k. 52–54. I. Ugyanítt a IV. gyűjteményben Suphan, XVII. k. 213–223. I. elismerő hangon emlékezik meg egy osztrák hymnusköltőről, Von der Lühe Károly Emil báróról. V. ö. J. Minor, Bibliographie und Quellenkunde der österreichischen Literaturgeschichte. Zeitschr. für die österr. Gymn. 1886. II. k. 573. I.

²⁾ Életről olv. Const. v. Wurzbach, Biogr. Lexikon des Kaisertums Österreich. V. k., 1859, 118–120. I.

³⁾ Nicolai levelének kelte 1776. okt. 12. v. ö. R. M. Werner, Aus dem Josephinischen Wien, Berlin. 1888. 83–84. I.

⁴⁾ V. ö. R. M. Werner, id. m. 150. I. Bretschneiderről olv. Wurzbach, id. m. II. k. 1857. 140–143. I. Előbb kerületi kapitány volt Versecen, később egyetemi könyvtári tisztviselő Budán. „Fabeln, Romanzen und Sinngedichte“ c. költeményes kötete teljesen magán viseli a népies irány bélyegét. Nicolai számára Magyarországon is gyűjtött népdalokat, melyek közül a „Kunz von Kaufungen und der sächsische Prinzenraub“ c. mesterdalt Herder is felvette gyűjteményébe. L. Suphan, XXV. k. 281–283. I. Az ő közvetítésével ismerte meg Nicolai az apácáról szóló balladát is, mely szintén meg van Herdernél. L. Suphan, XXV. k. 133–134. I. Olv. R. Gragger, Zur Entstehungsgeschichte von Fr. Nicolais Volksliedsammlung. Ung. Rundschau 1912. 928–934. I. Bretschneider mindenesetre egyik legelső folklorista hazánkban.

nak tulajdonképeni célját, hogy az új irányt elnyomja. „O, des thörigten Geschmacks“ — így ír Nicolaihoz 1778. február 9-én¹⁾ — „dem dergleichen Trebern behagen, und der Griechenlands und Latiums edle Früchte dargegen verschmäheth, oder jene neben diesen aufzischen will! Volkslieder, Gespenzter-Romanen, empfindsame Tändeleyn mit den größten Zoten abwechselnd, deren sich sonst Mannspersonen unter sich geschämt hätten, und die man jetzt unseren Weibern, Töchtern, Schwestern ungescheut vorlegt, füllen die herauskommenden Sammlungen.“²⁾

De éppen az ellentétornak e buzgalma és gyűjtő munkássága általános érdeklődést keltett a népköltészet iránt s így akarata ellenére is előkészítette Herder eszméinek érvényre jutását. A bécsi irodalmi körök az új irányhoz csatlakoztak s a kritikusok nemsokára már csak a szebb jövő reményével vigasztalódhatnak: „Nach und nach wird man, wie ich hoffe... zum gesunden Menschenverstand zurückkommen, die Manier Hans Sachs' verlassen, man wird den Handwerksburschen ihre Lieder gönnen, und die Dichtkunst wieder zu der Würde erheben, von der man sie, man kann sagen, oft unsinnig herabgewürdigt hat.“³⁾

Bécsben a Lessing és Klotz között folyó irodalmi harc al egyidejűleg érdeklődéssel fordultak Herder munkái felé is, ki e küzdelemben Lessing legjelentékenyebb bajtársa volt.⁴⁾

Mindkét pártnak akadt itt hive. Sonnenfels, Bécs irodalmi diktátora és Klotz személyes barátja, minden erejével azon volt, hogy a közvéleményt a hallei tanár számára nyerje meg, míg Klemm és Heufeld⁵⁾ az általuk szerkesztett „Briefe über die neuere österreichische Litteratur“ című kiadványban Lessing, Herder és Wieland műveiből közölt ki-

¹⁾ V. ö. R. M. Werner, id. m. 91. l.

²⁾ E szavak még nem vonatkozhatnak Herder gyűjteményére, mivel az első rész kinyomatását csak májusban fejezték be. Olv. Redlich bevezetését Suphan kiadásának XXV. k.-hez.

³⁾ V. ö. H. M. Richter, Aus der Messias- und Wertherzeit II. Wien. 1882. 178—179. l.

⁴⁾ Olv. E. Schmidt, Lessing. Berlin. 1909. I. k. 673—674. l.

⁵⁾ Az első bécsi hírlap, az 1767-ben megindult „Die Welt“ alapítói olv. Jaro Pawel, Die Literarischen Reformen des XVIII. Jh.-s. in Wien. Wien. 1881. 28. l.

vonatokkal az összehasonlíthatatlanul jelentékenyebb irodalmi támadók ügyét képviselték.¹⁾

Első sorban tehát Herdernek Klotz ellen irt művei, a „Kritische Wälder“ azok, melyek Ausztriában az olvasóközönség figyelmét felkeltik, mint ezt Trattner könyvkereskedőnek a „Wiener Diarium“-ban közölt hirdetményei is bizonyítják.²⁾

Sokkal fontosabb ránk nézve az a költői irány, melynek kiindulópontja Denisnek az egész német irodalomnak roppant hatást gyakorolt Ossian fordítása, melynek első két kötete 1768 jelent meg.³⁾

Ez közvetlenül összefügg Herder munkásságával s általa nyer az e fordítás hatása alatt meginduló irodalmi áramlat ösztönzést és belső értéket. Mert bár Herder e fordítást különösen versmértéke miatt nem valami kedvezően fogadta (bírálatáról l. fentebb) mégis lelkesedéssel üdvözölte azt és elismerte, hogy különösen nyelvi szempontból Denis kétségtelenül a legelső és legjobb Ossian-utánozó.⁴⁾ Denis felismerte a névtelenül megjelent bírálat jelentőségét, sejtette is, hogy ki annak szerzője: „Ossians Rezensent ist izt nicht in Deutschland. Darf ich rathen — Herder,“ — így ír Nicolainak.⁵⁾ Nem is mulasztja el, hogy fordítása II. kötetében⁶⁾ egy kissé elhamarkodott vita kapcsán a „Fragmente“ szerzője iránt érzett őszinte csodálatának kifejezést ne adjon.⁷⁾

¹⁾ „Briefe über die neuere österreichische Litteratur“ Wien, gedruckt bey Joh. Thom. Trattner. 1768. A 23. l.-n élesen támadják Sonnenfelset, ki gondolatszegénységének elpalástolására „Briefe über die Wienerische Schaubühne“ c. munkájában lenyomatta Herdernek a mythologia használatára vonatkozó elmélkedését. V. ö. H. M. Richter, Geistesströmungen II. Aus dem Zeitalter der Aufklärung. 1875. 148. l.

²⁾ Olv. H. M. Richter, Geistesströmungen II. 174. l. jegyz.

³⁾ „Gedichte Ossians, eines alten celtischen Dichters aus dem Englischen übersetzt von M. Denis aus der G. J. A III.-ik kötet a következő esztendőben jelent meg; olv. P. v. Hoffmann-Wellenhof, Michael Denis. Ein Beitrag zur Deutsch-Oesterreichischen Literaturgesch. d. XVIII. Jh.-s. Innsbruck. 1881. 165—166. l.

⁴⁾ Olv. Hoffmann-Wellenhof id. m. 257. l.

⁵⁾ 1770 júl. 28-án. v. ö. Hoffmann-Wellenhof id. m. 366. l. Herder 1764 végén Rigába költözött, hol az egyházi iskolában segédtanítói állást nyert. Olv. Haym id. m. I. k. 68. l.

⁶⁾ 188. l. jegyz. a III. k. 70. l. jegyz. is tartalmaz egy idézetet a „Fragmente“-ből.

⁷⁾ Olv. Hoffmann-Wellenhof id. m. 333—334. l.

Herder műveinek, különösen a „Fragmente“ tanulmányozása Denisnél már fordításának első kötetéhez irt előszavában mutatkozik, melyben Ossian mellett a régi nemzeti dalok értékét is hangoztatja, a Nagy Károly korában szerkesztett német dalgyűjtemény elvesztét mélyen fájlalja s azon óhaját fejezi ki, hogy felkutatására tüzzenek ki díjat.¹⁾ Később, 1791-ben, megjelent „Ossians und Sineds Lieder“ című gyűjteményének V. kötetében is meleg lelkesedéssel szól a régi nemzeti költésről, melyet a német nép jellemének megismeréséhez a legbecsesebb forrásnak kell tekinteni.²⁾

Mig egyrészt Denis fordítása által előkészítette a talajt a népies törekvések számára és így utat nyitott Herder hatásának is,³⁾ addig másrészt jelentékenyen támogatta az új irány elterjedését a bécsieknek a 80-as évek elején az angol irodalom felé fordult érdeklődése,⁴⁾ valamint a Ratschkytól 1777-ben alapított „Wiener Musenalmanach.“⁵⁾ Már az első évfolyamban közölnek népdalokat, részben nyelvi tisztaságuk miatt, részben azért, hogy az irodalomban mindinbább túltengő érzelgősség ellensúlyozására rámutassanak a nép egyszerű gyermekeinek tiszta érzelmi világára.⁶⁾

Azonkívül a „Realzeitung“ szerkesztősége a gyorsan növekvő irodalmi érdeklődés kielégítésére a hetvenes évek elején olvasótermet nyit, melyben a német könyvpiac összes újdonságai megvannak, egyebek között a „Von Deutscher Art und Kunst“ című füzet is.⁷⁾ Így Herder munkái beszélgetés tárgyává s művelődési eszközzé válnak Bécs irodalmilag érdeklődő köreiben, főképen a művelt Pichler Karolina há-

¹⁾ Olv. Hoffmann-Wellenhof id. m. 264. l.

²⁾ L. Josef Wihan, Matthäus von Collin und die patriotisch-nationalen Kunstbestrebungen zu Beginn des XIX. Jh.-s. Euphorion, 5. pótfüzet. 1901. 96. l.

³⁾ V. ö. Nagl und Zeidler id. m. II. k. 20–21. l.

⁴⁾ V. ö. Nagl und Zeidler, id. m. II. k. 324–326. l.

⁵⁾ Ratschkyról olv. Wurzbach, id. m. XXV. k. 1873. 22–25. l.; L. még O. Rommel, Der Wiener Musenalmanach. Euphorion. 6. pótfüzet 1906. 20–21. l.

⁶⁾ V. ö. Rommel id. ért. 39–40. l.

⁷⁾ V. ö. H. M. Richter, Geisteiströmungen. II. k. 83. l.

zában, honnan az a hazafias nemzeti irány a XIX. század elején a legtöbb ösztönzést kapta.¹⁾

Mert csak a XIX. század elején emelkednek a Herdertől kiinduló népies törekvések Ausztriában igazi jelentőségre. Most szorosabban a romantikusok nevével vannak kapcsolatban, de emellett Herder eszméi is érvényesülnek, melyeket különben a romantikusok legnagyobb részükben csak pontosabban fejeztek ki.²⁾

Ez az új életre kelt nemzeti érzés, mely még jelentéktelen külsőségekben is kifejezésre jut,³⁾ közvetlenül összefügg Napoleon leverésével és a legjelentékenyebb irodalmi ösztönzést Müller János működéséből nyerte, ki az írók érdeklődését a Niebelung-énekre irányította.⁴⁾ A középkori irodalom felkutatására irányuló törekvésekkel párhuzamosan halad a népdallal való foglalkozás. Érdekes bizonyítéka a kor izlésének, hogy rövid idővel a „Des Knaben Wunderhorn“

¹⁾ V. ö. Karoline Pichler, *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben*, hg. von Emil Blüml. I.—II. k. München 1914. Pichlernek Herderre vonatkozó nyilatkozatairól olv. I. k. 108, 134. l.; II. k. 349. és különösen 400. l: „von allen Schriftstellern aus der früheren Periode unserer Literatur haben Klopstock und Herder den tiefsten Eindruck auf mich gemacht, und wenn ich so sagen darf, die Richtung meines Geistes bestimmt.“

²⁾ Ezen állításom bebizonyítására csak csekély irodalom áll rendelkezésemre. De épen a herderi s a romantikus népies törekvések közt fennálló kapcsolat hiányos ismeretéből következik, hogy mindig a romantikusok és sohasem Herder hatásának tulajdonítanak minden kezdődő ethnographiai tevékenységet a XIX. sz. elején. Tieknek a népdalhoz való viszonyáról olv. H. Petrich, *Drei Kapitel vom romantischen Stil*. Leipzig, 1878. 47–48. l. és J. Körner, *Nibelungenforschungen der deutschen Romantik*. Walzels Untersucht. N. F. IX. sz. Leipzig, 1911. 39. l.; Schlegel A. W.-ról l. Haym, *Die Romantische Schule* hg. v. O. Walzel, Berlin 1913. 160. és 891. l. Arnim és Brentanoról olv. J. Körner id. m. 80. l.; Schlegel Fr.-ről H. Petrich id. m. 57. l.; Grimm Vilmosról olv. R. Steig, *Wilh. Grimm und Herder: Vierteljahrschr. f. Literaturgesch.* III. k. 1890. 573–589. l. A népies iránynak legértékesebb elméleti megnyilatkozása Herder után Gräter Fr. Dávid „Über die teutschen Volkslieder und ihre Musik“ c. tanulmánya, mely „Bragur“ c. folyóiratában jelent meg. Ez is főbb gondolataiban Herder hatása alatt áll. V. ö. Lohre id. m. 102–109. l.

³⁾ V. ö. K. Pichler id. m. II. k. 144–145. l.

⁴⁾ Müllerről l. Wegele cikkét az *Allg. Deutsche Biogr.* XXII. k.-ben 1885. 587–610. l.; Herderhez való viszonyáról olv. Haym, Herder II. k. 143, 476, 490. 721. és 739. l. v. ö. még Weber Arthur, Bécs és a német philológiai törekvések a XIX. sz. elején. *EPHk.* 1917. 19. l.

megjelenése után Müller János Tübingenben újra kiadja Herder gyűjteményét is. Bár az most az újabb mellett veszt jelentőségében, mégis mély érdeklődést kelthettek a gyűjteménnyel egy kötetben megjelent elméleti tanulmányok; legalább Bécsre nézve fel kell tennünk ezt az érdeklődést, mert 1813-ban Herder összes műveinek 25 kötetes utánnomata jelenik meg.¹⁾

Teljesen Herder szellemében írta meg Collin Mátyás²⁾ „Ueber die nationale Wesenheit der Kunst“ című tanulmányát. A költészetről való felfogásának alapgondolata „Alle wahrhaft schöpferische Poesie kann nur aus dem inneren Leben eines Volkes und aus der Wurzel dieses Lebens, der Religion hervorgehen,“ azonos Herderével, mely különösen Ossianról irt leveleiben jut kifejezésre.³⁾ Ugyanezen tanulmányban Collin szól a népdalokról is, melyek élő bizonyítékai annak, hogy a nép körében az igazi költészet szelleme él.⁴⁾

A nemzeti és népies irodalom iránt való érdeklődés nemsokára élénk gyűjtési munkálatokban nyilvánult meg. Egyrészt az udvari könyvtár régi kincseit akarták a fejlődő germanisztika számára hozzáférhetővé tenni; e törekvések középpontjában v. d. Hagen és Büsching állanak, kiknek ösztönzésére egész sereg fiatal germanista dolgozik Bécsben.⁵⁾ Másrészt a megjelenő népdalgyűjteményekben nemcsak az osztrák, hanem a szláv népek szellemi kincseit is közzéteszik. 1814-ben jelent meg Bécsben Stephanovitsch Vuk szerb népdalgyűjteménye, mely az egész művelt világ érdek-

¹⁾ Müller kiadásáról I. Suphan id. tanulmányát. Herder munkái Bécsben Haas Ferenc könyvkiadónál a tübingeni első összkiadásból vett szemelvényekben jelentek meg. V. ö. Goedeke, Grundriss zur Geschichte, der deutschen Dichtung. IV. k. 1913. 737. l. A magyar írók többnyire ezt a kiadást forgatták.

²⁾ Életéről I. Wurzbach, id. m. II. k. 1857. 415—416. l.

³⁾ V. ö. J. Wihan, id. ért. 138—139. l., ki azonban csak Schlegel A. W. hatását látja e tanulmányon.

⁴⁾ Olv. Wihan id. ért. 141. l.

⁵⁾ Olv. Weber A. id. ért. 108—110. l. Büsching közvetlen összeköttetésben állott hazánkkal; Kovachichhoz intézett levelében érdeklődik az erdélyi szászok mondái és népmeséi iránt. Olv. Bleyer J., Hazánk és a német philologia a XIX. század elején. Budapest 1910. 58—59. l.

lődését felkeltette azok iránt.¹⁾ Roppant fontosságu volt a szláv népekre nézve Kopitar működése Bécsben, ki korszakos érdemeket szerzett a szláv nemzeti költészet terjesztése körül.²⁾ Így Bécs a szláv népek nemzeti és népies törekvéseinek is kiindulópontja lett.

Emellett Meinert J. G. 1813 óta a folyóiratokban népdalokat adott ki, melyek 1817-ben gyűjteménye első kötete-ként jelentek meg.³⁾ Röviddel ezután 1819-ben lát napvilágot Pesten Tschischka és Schottky „Oesterreichische Volkslieder“ című gyűjteménye s ezáltal az osztrák népies törekvések a magyarokkal közvetlen érintkezésbe léptek.⁴⁾ A lelkesedés, mellyel e népdalokat fogadták, mutatja, hogy mennyire a kor szellemében éltek e törekvések. Collin a „Wiener Jahrbücher“-ben a gyűjtemény bírálata kapcsán rövid jellemzést adott az osztrák népdalról, melyben kiemeli, hogy azok a német költészet lényeges részét alkotják és biztos alapot nyújtanak a költészet nemzeti szellemenben való reformálására.⁵⁾ A munka legjelentékenyebb magyar ismertetője átveszi ugyan a jellemzést Collintól,⁶⁾ azonban a magyarországi német nyelvjárások felsorolásával új feladatot szab a gyűjtők elé s ezen buzdító szavakkal fejezi be cikkét: „Nemzeti daljaikat“ (t. i. a magyarországi néme-

¹⁾ V. ö. Weber A., id. ért. 25. l.

²⁾ Olv. M. Murko, *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. Graz, 1897. 12–14. l.

³⁾ *Fulgie, oder alte deutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens*, I. Wien und Hamburg 1817. *Meinertröl* I. Wurzbach id. m. XVII. k. 1867. 284–282. l.

⁴⁾ Tschischkaról, ki 1822-ben egy „*Österreichische Volksmärchen*“ c. gyűjteményt is kiadott, olv. Wurzbach id. m. XLVIII. k. 1883. 52–57. l.; Schottkyról olv. u. o. XXI. k. 1870. 251–253. l.; mindkettő v. d. Hagen tanítványa volt; v. ö. Weber A. id. ért. 104. l. A magyar népies iránnyal való párhuzamos fejlődést mutatja e gyűjteménynek Tschischka által szerkesztett második kiadása 1844-ben. Mindkét kiadás előszava az osztrák daloknak az angolokkal és dánokkal való összehasonlításában Herdert követi. Azonkívül mindegyik tartalmaz egy-egy idézetet Herder gyűjteményéből.

⁵⁾ Olv. J. Wihan id. ért. 181–182. l.

⁶⁾ Tud. Gyűjt. 1819. VIII. k. 111–116. l. Az ismertetés J** jelzettel van ellátva s szerzője valószínűleg Jankovich Miklós. Mindkét jellemzés szembe állítja az osztrák dalok vidám hangulatát a német dalok komolyságával.

tekét) „egyben gyűjteni és azok által történeteikkel megismerkedni, illő foglalatossága lenne olyan Tudósnak, ki a' Nagy Német Nemzetnek és nyelvének minden kiterjedésére nézve ismeretét tökéletesíteni 's előmozdítani kívánná.“¹⁾

Igy jutottak el az angol írók által kezdeményezett, Herder munkásságában céltudatosná vált népies törekvések Ausztrián keresztül bizonyos politikai színezettel hazánkba; itt egy lényeges vonással gazdagodnak, mely az irántuk való intenzív és hosszantartó érdeklődést biztosítja: fontos eszközzé válnak Magyarország demokratizálásában.

¹⁾ Tud. Gyűjt. 1819. VIII. 116. I.

II.

Herder hatása a népköltészet elméleti fejtegetőire hazánkban.

A hetvenes évek vége felé Herder munkássága és Denis Ossian-fordítása által megindított népies áramlat Ausztriából nemsokára hazánkba is eljutott, hol a nemzeti mult iránt való érzéket történeti és nyelvészeti tanulmányok már felkeltették.¹⁾ A régi hazai irodalom felé fordult érdeklődés lényegesen hozzájárult Herder eszméinek elterjedéséhez, ki különösen munkássága első idejében a régiséget a népdalok, vagy — mint akkor nevezte őket — nemzeti dalok lényeges vonásának tekintette.²⁾ A régi nemzeti dalok kiadására irányuló mozgalmat az első magyar nyelvű hirlap, a „Magyar Hirmondó“ indítja meg,³⁾ míg, mint később látni fogjuk, a tulajdonképeni ethnographiai érdeklődés felkeltésében a hazai német írók járnak elől.

Bécsből küldték a nevezett hirlapba azon névtelen cikket, mely a magyarokat nemzeti dalaik összegyűjtésére buz-

¹⁾ Erre nézve csak a XVIII. sz. számos történetírójára kell hivatkoznom, különösen pedig Anonymus krónikájának megjelenésére 1746-ban. Az irodalomban mutatkozó történeti szellemre nézve olv. Melich J., Révai Miklós nyelvtudománya. Budapest 1908. 18—21. l. A nyelvészeti kutatások hatásáról a költészetre olv. Halász I., Sajnovics hatása a magyar költészetre. Bp. Sz. 22. k. 92—124. l.

²⁾ L. a „Fragmente“ II. gyűjteményéből fentebb id. részletet: Suphan, I. k. 226. l.

³⁾ Első évf.-a 1780-ban jelent meg, 1783-ig Ráth Mátyás volt szerkesztője; v. ö. Ferenczy J., A magyar hirlapirodalom története 1780—1867. Budapest. 1887. 26—27. l. Az első, magyar hirlap megjelenése ismét jelentős bizonyíték Pozsony kulturális vezető szerepére nézve hazánkban. A „Hirmondó“ Patzkónál, Landerer faktótumánál készült ugyanazon teremben, hol a „Pressburger Zeitung“-ot nyomják még ma is.

ditja,¹⁾ hol Révai, — mert ő a szerzője — barátjában, Denisben, a régi népdalok megbecsülésére buzdító példát talált.²⁾

Tekintve a vállalat példátlan voltát, a szerkesztő bevezető szavaiban hivatkozik más nemzetek eljárására. Megemlékezik az angolok és franciák régi költői termékeik összegyűjtésére irányuló törekvéseiről s azután így folytatja szavait: „Hát a németeket avagy szükség-é elő-hoznom? holott mindenek, valakik ezeknek nevezetesebb könyveiket olvasták, gyakorta észre vehették, minémű nagy betsbenn légyenek náluk a régi német historiás, mesés s több afféle énekek. Ki nem tudja, mint kapnak ők a köznépnek szájábann forogni szokott régi versekenn, melyeknek Volkslieder a nevezetek?“³⁾

Már a német előmunkálatokra való részletes hivatkozás is valószínűvé teszi, hogy a mozgalom Herder hatása alatt indult meg. Megerősíti ezt az a körülmény, hogy Révai, kiben az érdeklődés Herder munkássága iránt ifjúkori műveinek olvasása által már korán kifejlődött,⁴⁾ gyűjteményének megjelenése idején Bécsben tartózkodott, hol csakhamar megismerkedhetett azzal.⁵⁾

Főképen azonban Révai fejtegetésének két főszempontja mutat rá Herder hatására. A régi nyelv alakjainak megbecsülése fordította érdeklődését a népdalokra is, melyekben számos tájszót talált. Bár felszólításában csak ez utóbbiak jelentőségét méltatja: „A közénekekben pedig, a mellyeket, ha az egész hazából együvé küldendenek, a külömb-külobb vidékeken lakóknak külömböző szó ejtéseket, természet indulatokat gyönyörködve tsudálhatjuk,⁶⁾ mégis, amennyiben a népdalok gyűjtését összekapcsolja költészetünk régi darabjaiéval, önkéntelenül céloz arra, hogy a tájszavak számára

¹⁾ Az 1782. évf. „Boldog-Asszony havának 16-dik napján, Szerdán költ 5-dik levelében“ 33—38. l.

²⁾ V. ö. Melich id. ért. 22. l.

³⁾ Magyar Hirmondó, id. h. 34. l.

⁴⁾ Később Herder felfogásához hasonlóan szól a nyelv eredetéről s Elab. Gramm. 292. l. hivatkozik munkáira. V. ö. Thienemann T., Német és magyar nyelvújító törekvések. NPhD. I. 1912. 43. l.

⁵⁾ V. ö. Csaplár B., Révai Miklós élete. Budapest 1881. I. k. 325. l.

⁶⁾ Magyar Hirmondó id. h. 37. l.

csak addig bírnak értékkel, míg azok bizonyos régiség bélyegét viselik magukon.¹⁾

Herder már a „Fragmente“-ben hangoztatja a régi irodalomban s a népköltészetben fellelhető tájszavak jelentőségét, midőn Bodmernek a „Minnelieder“ kiadása körül szerzett érdemeit méltatja,²⁾ midőn a mesterdalnokok, Opitz és Logau idejéből való tájszavak és régi nemzeti dalok gyűjtésére buzdít.³⁾

Révai azonban gyűjteménye által intenzív érdeklődést akar kelteni az elhanyagolt magyar irodalom iránt is; saját szavai szerint: „hogyan én-is az én részemről valamennyire felfingereljem a Hazafiakat anya-nyelveknek mind nagyobb betsültetésére, mind pedig gondosabb miveltetésére. Valaki csak, bár múlt félben — is, meg-tekénti virágzó-állapotjokat a ki mivelt külső nyelveknek, azonnal tapasztalni fogja, hogy arra első és leghathatóbb eszköz volt a vers-irogatás... Valljon, a ki csak valamit lát, nem veszi-é észre, micsoda kintsek vagynak elrejtve avagy — csak azokban az énekekben is, melyeket vig asztalaiknál mondanak, anya-nyelvekben gyönyörködő édes miénk?“⁴⁾

Révai, ki e törekvésében Kölcsey és Erdélyi korai elődje, itt is követi Herder népköltészetről szóló tanulmányainak célzatát. Herder azonban a már gazdagon kifejlődött, de jellemében és izlésében romlott irodalmat akarta a népköltészet példája által megnevesíteni,⁵⁾ míg Révai, tekintve akkori szerény irodalmi viszonyainkat, nem is gondolhat a

¹⁾ E felfogás Révai egész nyelvészeti munkásságában kifejezésre jut. V. ö. Melich id. ért. 39. l.

²⁾ L. Suphan, I. k. 124. l.

³⁾ V. ö. Suphan, I. k. 165. l.: „Aus den Zeiten der Meistersänger, des Opitz und Logau, des Luthers usw. sollte man die Idiotismen sammeln“; és a már többször idézett részt: Suphan, I. k. 266. l. Hogy a népdalok régiségére vonatkozó felfogásnak később is mennyi híve akadt, olv. P. Levy, Zur Unsicherheit im Begriffe Volkslied. Germ. Rom. Monatschr. V. k. 1913. 659—660. l.

⁴⁾ Magyar Hirmondó. id. h. 35. l.

⁵⁾ L. Különösen Óssianról irt tanulmányát; Suphan, V. k. 203. l.: „Ossian, die Lieder der Wilden, der Skalden, Romanzen, Provinzialgedichte könnten uns auf bessern Weg bringen, wenn wir aber auch hier nur mehr als Form, als Einkleidung, als Sprache lernen wollen... Irre ich rich,

költészet ujjaalakítására s meg kell elégednie azzal, hogy gyűjteménye által az irodalom számára néhány új munkaerőt és nagyobb olvasóközönséget nyerjen. A különböző viszonyok ellenére is ösztönző példaként hatott rá Herder munkáinak irodalmi célzata.

Mig Révai tudományos uton közelítette meg a népdalt s így ismerte fel annak jelentőségét a költészetre nézve is, addig egy kis gyűjtemény női szerzői költészetük útján igyekeztek feltüntetni azoknak közvetlenségét. E kis gyűjtemény, mely „Feldblumen auf Ungarns Fluren gesammelt von Nina und Theone“ címen 1800-ban jelent meg, (Erstes Bändchen Jena, bei J. G. Voigt. II. k. u. o. és u. a. évben) tartalmát tekintve, nagyon távol áll a népdalnak Herder által meghatározott fogalmától, de mégis igényt emel arra, hogy a benne kiadott költeményeket egy őszinte szív természetesen, közvetlenül kifejezett érzelmeinek tekintsék. Erre céloznak a szerzőnők bevezető szavai is: „Die glühende Centifolie ist der Gärten Schmuck, aber auch die zartgeröthete, fünfblättrige Feldrose ist dem Auge nicht unangenehm. Vielleicht reizt es sogar die Neugierde des Betrachters, wenn er die erstere bewundert, zu sehen, wie ein Strauch dieser Art, von keinem Gärtner gedüngt und begossen im Dunkel des Hains, nur vom Thau des Himmels genährt gedeihen könne.“¹⁾

A kis gyűjtemény szerzői Artner Teréz²⁾ és Marianna v. Meissenthal, szül. v. Tiell,³⁾ mindketten Pichler Karolina

oder ist's wahr, daß die schönsten lyrischen Stücke, die wir schon jetzt haben, und längst gehabt haben, schon mit diesem männlichen starken, festen Deutschen Ton übereinkommen, oder sich ihm nähern — was wäre nicht also von der Aufweckung mehrer solcher zu hoffen“.

¹⁾ Einleitung VI. I. Hasonlóan, de ellenségeire célzó elkeseredett hangon szól Herder is gyűjteményének tartalmáról annak előszavában: „Ich sah leider, welche armselige Gestalt die gute Feldblume mache, wenn sie nun im Gartenbeet des weissen Papiers dasteht und vom honetten Publikum durchaus als Schmuck — und Kaiserblume gefälligst beäugnet, zerpfückt und zergliedert werden soll, wie gern und inständig sie dieses verböte“. Suphan, XXV. k. 329—330. I.

²⁾ Életéről olv. Szinnyei, Magyar írók élete és munkái I. k. 1891. 256—257. h. és Wurzbach, id. m. I. k. 73—75. I.

³⁾ Olv. Wurzbach, id. m. IX. k. 1869. 279—283. I.

házának — melynek irodalmi jelentőségére már rámutattunk — meghitt köréhez tartoztak.¹⁾ Itt ismerhették meg Herdernek a népdallal foglalkozó dolgozatait is, melyeknek — már Révainál tárgyalt — irodalmi célzata visszhangzik e — gyűjteményük közrebocsátását igazoló — mondatban: „Unsere Landsleute sind sehr patriotisch; vielleicht reizt sie eine Schalmey auf vaterländischer Flur eher zur Nachahmung als die kunstreichste Flöte, die ihnen aus fremder Ferne verhallend herüber tönt.“²⁾

E célzat ellenére a gyűjteményben levő költemények teljesen a rationalista szabályok kényszere alatt állanak,³⁾ amit különben megerősít az is, hogy a szerzőnők minden egyes előforduló tájszóért töredelmesen bocsánatot kérnek; (Einleitung XI. l.) csak itt-ott mutatkoznak a közvetlen hangban a népies irány nyomai.⁴⁾

Révai s a maguk módján Artner Teréz és barátnője Herder szellemében rámutattak a népdal és a nemzeti költészet jelentőségére, anélkül, hogy törekvéseik közvetlen forrását megnevezték volna. A hazai német sajtó Herder írói működésének általános jellemzésével közvetve lényegesen hozzájárult az általa megindított népies irány terjesztéséhez is. Itt is a Béccsel szoros összeköttetésben álló német folyóiratok végzik a kezdeményezés munkáját. Első sorban

¹⁾ Denkwürdigkeiten, id. kiad. II. k. 72. l. meg is emlékezik e gyűjteményről. A két költő tagja volt Zay Mária grófnő irodalmi társaságának is; olv. R. Gragger, Geschichte d. d. Lit. in Ungarn. Különnyom. Nagel és Zeidler id. m.-ból. Wien u. Leipzig. 1914. 27—28. l.

²⁾ „Feldblumen“, Einleitung. VIII. l. v. ö. Herder tanulmányát „Von Aehnlichkeit der mittleren englischen und deutschen Dichtkunst“ stb. Suphan, IX. k. 529—230. l., hol népies költészetet követel: „Unsere klassische Literatur ist Paradiesvogel, so bunt, so artig und ohne Fuß auf die deutsche Erde.“

³⁾ Az egyetlen darab, mely a Herder által kiadott angol balladák nyomát viseli a II. k. 126—145. l.-in közzétett „Der arme Franz“ c. elbeszélő költemény.

⁴⁾ Artner Teréz később a felvirágzó szlavisztika hatása alatt tisztább, érdeklődéssel fordult a népköltészet felé. A Hormayr és Mednyánszky által szerkesztett „Taschenbuch für vaterländische Geschichte“ 1822 évf.-ban „Der Willi-Tanz“ címen egy szláv népmondát közölt. 240—247. l. Bevezető szavaiban azt mondja, hogy a monda közrebocsátása által jellemezni akarta a szláv nép szokásait és erkölceit.

Pozsony fontos szerepére kell itt rámutatnom, mely az akkori közfelfogás szerint („Gesamtstaat“) az ország fővárosa lévén, Béccsel csaknem egyidejűleg fogadja be a nyugatról jövő ösztönzéseket. Lessing bécsi tartózkodása alkalmával Pozsonyba is átrándul,¹⁾ drámái itt aratnak először sikert; a Bécsben uralkodó Werther-láz csakhamar meghonosodik Pozsonyban is és számos hírlapi cikkben jut kifejezésre.²⁾ Így vezet Pozsony az irodalom terjesztésében is. Bécsi mintára a hetvenes évek második felében Pozsonyban is nyitnak olvasótermet, melyben a „Preßburger Zeitung“ 1776 jan. 6-iki számának hirdetése szerint a legfontosabb német könyv-ujdonságok megvoltak. Roppant hatással volt a hazai néemetségre Herdernek a magyarságra nézve lesújtó jövődölést tartalmazó főműve, az „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit,“ (e hatás tárgyalására lesz még alkalmam visszatérni) melynek utolsó része 1791-ben jelenvén meg, csakhamar nálunk is elterjedt, mert a „Preßburger Zeitung“ 1795. évf. szept. 4-iki számában közzétett könyvjegyzék szerint a legkedveltebb könyvek közé tartozik. Még nagyobb lesz az érdeklődés Herder munkássága iránt a XIX. század első éveiben. Az erdélyi századok, kiket különben legkevésbé érintett Herder működése, Schlözer róluk szóló művének bírálatát³⁾ közlik legjelentékenyebb folyóiratukban.⁴⁾ Halálának évében (1804) érdekes képet nyújt egyéniségéről a „Kritischer Anzeiger der neuesten Literatur“:⁵⁾ „lehrreich durch seinen praktischen Scharfsinn, womit er den historischen Charakter der Menschheit im Ganzen und Einzelnen meisterhaft entwickelte, zeichnete fixirte;“ ugyanitt (57—58. l.) a névtelen cikkíró ajánlja Herder Kant ellen irt aesthetikai művének a „Kalligone“-nek tanulmányozását. Rösler Kristóf (l. róla alább) „Musenalmanach“-jában

¹⁾ V. ö. Ir. Tört. 1912. 313—314. l.

²⁾ V. ö. a „Preßburger Zeitung“ 1775. jul. 5. és szept. 27.-i számát.

³⁾ Megjelent az „Erfurter Nachrichten von gelehrten Sachen“ 1798. évf. 32. számban; újra kiadva Suphan. XX. k. 303—305. l.

⁴⁾ „Siebenbürgische Quartalschrift.“ VII. 1801. 68—71. l.

⁵⁾ Buda, 1804, szerk. Rösler Kristóf. Zuber M., A hazai német nyelvű folyóiratok története 1810-ig. Bp. 1915. NPhD. XVII. 112. l. A folyóirat fennállásának idejét 1801 vagy 1805-ben állapítja meg s „Fel nem található“-nak mondja azt. V. ö. Gragger R. bírálatát: EPhK. 1917. 43—47.

szinténf elsorolja Herder legfontosabb műveit és így vázolja munkásságát: „Hohe, edle Einfalt; tief eingreifende Gedanken voll Stärke und Glanz; blühende, Anmuthreiche Phantasie; Geschmackvolle Sprache; und Alles das von einem leisen, zauberischen Hauch beseelt, der sanft ergreift und die Seele vesthält.“¹⁾ Részben a göttingai egyetemről hozott s a hazai német irodalom által megerősített ösztönzések hatása alatt Nitsch Károly Dániel sárospataki tanár²⁾ 1804-ben megjelent költeménygyűjteménye II. kötetébe (Gedichte I.—II. Leipzig, 1804.) néhány népies dalt is felvett, első példáját adva ezzel a hazai német írók között egy fejlődő költői műfajnak. Bár nincs adatunk arra, hogy Herder közvetlenül hatott volna rá, bizonyos, hogy Göttingában bőven volt alkalma megismerkedni műveivel s az általa megindított új iránnyal.³⁾

Herder hatásának tulajdonították eddig minden részletes vizsgálat nélkül Csokonai népköltészet iránt való érdeklődését is.⁴⁾ Bár e felfogás csupán elveszett és tervezett munkákról szóló tudósításokra támaszkodhatik, Herder hatása e dolgozatok jellegéből és célzatából csaknem teljes biztonsággal kimutatható. Csokonait Herder munkáival Kazinczy ismertette meg.⁵⁾ Ezen irodalmi uton keltett érdeklődéshez hozzájárult dunántuli tartózkodása alatt állandó érintkezése a néppel és barátsága P. Horváth Ádámmal, ki a magyar irodalomban Petőfi előtt a népdal leglelkesebb tisztelője volt. Csokonaiban ezen ösztönzések a népdal értékét illetőleg in-

¹⁾ Musenalmanach v. u. f. Ungern auf das Jahr 1804. Pest, Hartleben, 174. l.

²⁾ Olv. Szinnyi, id. m. IX. k. 1903. 1067—1069. h. h.

³⁾ Nagl u. Zeidler, id. m. II. k. 432. l. Nitschnek „Vaterlandslied eines Ungarn beyrn Abschied in Göttingen seinen Freunden gewidmet“ c. 1791-ben irt költeményét tévesen szintén népdalai közé sorolja.

⁴⁾ Olv. Haraszti Gy., Csokonai Vitéz Mihály. Budapest, 1880. 201. és 280. l.; Szegedy R., Kölcsey aesthetikai dolgozatai. EPhK. 1897. 319. l. — Sebestyén G., A magyar népköltészet és gyűjtői. Beöthy — Badics, A magyar irodalom története³. 1907. II. k. 253. l.

⁵⁾ Olv. Haraszti, id. m. 193. l. Kazinczy 1793 júl. 27-én. Kis Jánosnak ír Csokonaival való megismerkedéséről; Kaz. Lev. II. k. 424. sz. Levele szerint elküldte neki Herder „Paramythion“-jainak általa készített fordítását, ami Csokonait Herder többi munkáinak tanulmányozására buzdíthatta.

kább valami bizonytalan sejtelmet, mint szilárd meggyőződést keltettek,¹⁾ mely azonban elég intenzív volt ahhoz, hogy azoknak gyűjtésére indítsa őt.

Igy már gróf Koháry Ferenczhez irt, művei kiadásáért esedező levelében,²⁾ kiadatlan munkái között e gyűjteményt találjuk: „Régibb és újabb magyar népbéli dalok (Volkslieder), melyeket más csinos nemzeteknek példájára imittamott írásból és hallomásból összeszedvén, az elveszéstől megmenteni kívánt Cs. V. M.“ E „más csinos nemzetek“ példái közül Csokonaihoz Herder munkái állottak legközelebb, melyek a velünk állandóan párhuzamosan fejlődő osztrák irodalomban ez időben már közismertek voltak. Kezdetben ő is, miként Révai a „Fragmente“ hatása alatt a népdalok nyelvi gazdagságát csodálta: „Ama finyáskodó pedig... ereszkedjék le a paraszt, tudatlan, együgyű — de nála meglehet jobb magyar községhez, alj-néphez; akkor majd nem lesz annyi új szó, annyi hallatlan ejtés ő előtté,“ — mondja Kleist „Tavaszi“-ához irt előbeszédében.³⁾

E nyelvi szempontot későbbi tanulmányai mélyebbé tesz és szélesbitik, amennyiben egy értekezést tervez, mely Herder anthropologiai törekvéseihez hasonlóan⁴⁾ különféle népek dalairól akar jellemzést adni: „irok.... egy Praefatiót a Volksliedekről 's azoknak különböző Nátióknál való Karakteréről 's Mustráiról, és szükséges Jegyzéseket,“ — így tudósítja Kazinczyt irodalmi terveiről.⁵⁾ Önkéntelenül is Herder gyűjteményének egyes részeihez irt előszavaira gondol az ember, melyekben az emberiségre irányuló tekintete a legkülönbözőbb népek dalait vizsgálja.

¹⁾ V. ö. Császár E., Csokonai. Bp. Sz. 1909. 137. k. 247—248. l.

²⁾ 1798 nov. 8-án. v. ö. Csokonai Vitéz Mihály összes művei két kötetben. Életrajzzal és bevezetéssel ellátta Dr. Horváth Cyrill. Budapest é. n. Magy. Könyvkiad. Int. II. k. 872. l.

³⁾ Csokonai összes művei, id. kiad. II. k. 482. l.

⁴⁾ V. ö. „Von Aehnlichkeit“ stb. c. tanulmányát; Suphan, IX. k. 532—533. l. „Eine kleine Sammlung solcher Lieder aus dem Munde eines jeden Volks, ... in eigner Sprache, zugleich gehörig verstanden, erklärt, mit Musik begleitet: wie würde es die Artikel beleben, auf die der Menschenkenner bei allen Reisebeschreibungen doch immer am begierigsten ist von Denkart und Sitten der Nation!“

⁵⁾ 1804. jún. 14-én, Kaz. Lev. III. k. 680. sz.

Igy Csokonainál Herder hatása, kinek „Fragmente“-it elismerő módon említi,¹⁾ e tárgyról szóló munkáinak sajnálatos hiánya ellenére is, a legnagyobb valószínűséggel kimutatható. Népies dalai,²⁾ melyekről már Kölcsény megjegyezte, hogy sok akadt közülük, „melyeknek origináljaikat Bürgerben s az Eschenburg gyűjteményében, az 1804-iki bécsi Almanakban stb. mindenki feltalálhatja,³⁾ szorosabban fűzik őt a német irodalom Herder által megindított népies irányához.

Kölcsénynek Csokonairól irt bírálata a „Tudományos Gyűjtemény“-ben jelent meg, melynek már első évfolyama is több, a népköltéssel s a régi irodalommal való foglalkozásra buzdító értekezést közöl. Szerzőik, mindenek előtt Jankovich Miklós,⁴⁾ ki különösen „Magyar nyelven jegyzett Történeteinkről“ irt kitűnő tanulmányában⁵⁾ a régi német irodalomban való figyelemreméltó jártasságát tekintve a fejlődő germanisztika tanítványa, nem állanak közvetlenül Herder hatása alatt, de az általa jelzett uton haladnak s így az ő eszméit is érvényre juttatják.⁶⁾ Tieck „Minnelieder“-kiadására (Berlin, 1803) gondol Fejér György is,⁷⁾ midőn a Jankovich-féle gyűjteményben levő régi kéziratokra vonatkozó tudósításában⁸⁾ az ott található népdalokról szól s midőn a német gyűjtésekre, a bécsi s a magyarországi germanisztikai törekvésekre hivatkozik: „Hát a' Németek millyen szor-

¹⁾ Csokonai Összes Művei, id. kiad. I. k. 224. l.

²⁾ Olv. Salamb S., A magyar népdal hatása műköltészünkre P. Horváth Ádámától Petőfiig, Budapest, 1907. 17—22. l.

³⁾ „Csokonai Vitéz Mihály munkáinak kritikai megítéltetések.“ Kölcsény minden munkái³. Budapest, 1886. IV. k. 15. l. Eschenburg gyűjteménye alatt a „Beispielsammlung zur Theorie und Literatur der schönen Wissenschaften.“ Berlin. u. Stettin. I.—VIII. G. J. Eschenburg. 1788—91 megjelent munka értendő, mely a XIX. sz. első két évtizedében nálunk a külföldi irodalom legelterjedtebb ismertetője volt.

⁴⁾ V. ö. Szinnyi, id. m. V. k. 1897. 380—386 h.

⁵⁾ Tud. Gyűjt. 1817. I. k. 42—57. l.

⁶⁾ Mint jelezтік Tschischka és Schottky népdalgyűjteményéről irt s a Tud. Gyűjt. 1819. VIII. 111—116. l. megjelent bírálat szerzője is valószínűleg Jankovich.

⁷⁾ Életéről I. Szinnyi, id. m. III. k. 1894. 253—266. h.

⁸⁾ Tud. Gyűjt. 1817. XI. k. 3—47. l.: „T. Vadassi Jankovich Miklós. Gyűjteményeiről, és Régiségei között található két ismételten Emlékekről eddig meg nem magyarázott Írásokról.“

galommal, költséggel nem gyűjtik össze hajdani minneli edereket. — Bécsben tavali esztendőben a' Niebelungen dálnak egy XIII. sz.-ból lévő példánnya 300 Körmőczi aranyokon adatott el — és szomszédjainkat nem kis örömmel vidámitotta Hazánk Tudós egyik Naggya Gróf Majláth János, a Kalocsai Könyvtárban lévő, és pergamentomra XIV. század' elein írott régi Németh költemények' közre bocsátásával.⁽¹⁾

Guzmics Izidor, ki a köztük fennálló számos meggyőződéssel eltérés ellenére is Herdert választotta irodalmi mintaképeül s talán a magyar írók között a legalaposabban és legtöbb oldalról ismerte,²⁾ a népdal jellemzésében is Herder gondolatait követte. Értekezésében „A' nyelvnek hármias befolyása az ember' emberiségébe, nemzetiségébe és hazafiúsításába,⁽³⁾ mely, saját szavai szerint Herder főművének hatása alatt keletkezett,⁴⁾ ezt írja: „Jól mondja ismét Herder, hogy a' nemzetnek geniussza sehol jobban ki nem mutatja magát, mint beszédjének physiognomiájában. És hogy minden nyelvbe be van nyomva a' népnek értelme és kharaktere. Végre, hogy minden nemzetnek énekjei annak saját érzéseit, ösztöneit, 's erkölceit legjobban mutatják ki; egy való commentáriusa gondolkozás, 's érzés: módjoknak.“⁽⁵⁾

¹⁾ Tud. Gyűjt. 1817. XI. k. 23—24. l. Hogy különben Fejér Herdert is jól ismerte, bizonyítja a Szinnyi, id. m. III. k. 255. h. szerint, tőle származó értekezés: „Aesthetikára egy tekintet“, mely Herder aesthetikájának a „Kalligone“-nak tanulmányozását ajánlja. Tud. Gyűjt. 1817. XI. k. 94—100. l.

²⁾ Olv. Zoltvány I., Guzmics Izidor életrajza. Budapest. 1884. 38—40. l.; Herder műveinek számos fordításáról és átdolgozásáról, melyek most nem tartoznak dolgozatom szorosabb tárgyához, melyekre azonban dolgozatom folytatásában rátérek, olv. n. o. 305. és 367. l.

³⁾ Tud. Gyűjt. 1822. VIII. k. 3—36. l. v. ö. Zoltvány I. id. m. 185—186. l.

⁴⁾ Id. h. 4—5. l.: „Azt is kötelességének tartja az értekező jelenteni, hogy e' tárgyhöz néki ama' nagy német litterator, Herder nyújtott különösen ideákat, ezen című munkájában „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“

⁵⁾ Guzmics elszórt idézetei pontos fordítások. A nyelvre vonatkozók az „Ideen“ II.-része 9. könyvének „Das sonderbare Mittel zur Bildung der Menschen ist Sprache“ c. fejezetéből valók melyben Herder, Suphan, XIII. k. 363—364. l. az emberi értelem és érzelem jellemzésére a nyelvek philosophiai

Kölcsey, ki kritikai működésében és bölcséleti munkáiban teljesen Herder tanítványa,¹⁾ a népdal értékének felismerésére is az ő munkáiból nyert ösztönzést. Törekvéseinek főcélja az volt, hogy a népdalt a műköltészetbe való átültetéssel megneemesítse, — ez a felfogás felelt meg akkor a kor ízlésének.²⁾ A népdal ezen átültetésében, nagy mértékhez hasonlóan, a dal lelket, „Seele des Liedes“, annak hangját akarja megközelíteni: „Reggeltől más hajnalig“ — így ír önéletrajzában — „szobámban járkáltam (volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki) s ha sötét képeim engedték, a paraszt dal tónját találgattam.“³⁾

E felfogását juttatja kifejezésre „Nemzeti hagyományok“ című dolgozatában, melyben a népdalról nemzetünk egész szellemi fejlődésének keretében szól. Az egész értekezés Herder szellemében van megírva;⁴⁾ a népdalra vonatkozó részekben hatása mindenek előtt szerkezet tekintetében mutatkozik; a nemzeti lira történeti fejlődésének áttekintésében ugyanazon mozzanatokat emelik ki.⁵⁾

Jelentékenyebb e hatás Kölcsey népdalról szóló fejtegetéseinek egyes szempontjaiban. Herderrel egyetértve, ki

összehasonlítását ajánlja „denn in jede derselben ist der Verstand eines Volks und sein Charakter geprägt.“ Ugyanitt továbbfűzve gondolatait azt mondja, hogy a nyelvi eltérések vizsgálata arra az eredményre juttat bennünket, „daß sich der Genius eines Volks nirgend besser als in der Physiognomie seiner Rede offenbaret.“ A népdalra vonatkozó idézet ugyanezen rész 8. könyvében van, Suphan XIII. k. 329—330. l., hol Herder a hagyomány és nevelés hatásáról szól: „Die Lieder jeder Nation sind über die ihr eignen Gefühle, Triebe und Scharfen die besten Zeugen; ein wahrer Commentar ihrer Denk- und Empfindungsweise aus ihrem eignen fröhlichen Munde.“

¹⁾ V. ö. Szegedy R., id. ért. és Révhegyi R., Kölcsey mint esztétikus. Különnyomat az Athenaeumból, Budapest, 1912.

²⁾ V. ö. Galamb S. id. ért. 33. l.

³⁾ Kölcsey Ferencz önéletrajza. Bp. Sz. 1885. 44. k. 327. l.; v. ö. Herder népdalgyűjteményének második részéhez írt előszavát, Suphan, XXV. k. 333. l. Az ő fordításainak főelve szintén a dal ritmikus menetének átültetése.

⁴⁾ V. ö. Szegedy R. id. ért. 808—818. l. és Révhegyi R. id. ért. 39—55. l., mindketten érintik a népdalról szóló fejtegetések viszonyát is.

⁵⁾ V. ö. Kölcsey értekezésének második részét. Minden Munkái, id. kiad. III. k. 26—44. l. és Herder említett előszavát, Suphan, XXV. k. 316—318. l.

már többször említett bevezetésében a Hamanntól hangoztatott s a költészet általánosságára vonatkozó felfogást a népdalokra alkalmazza, Kölcsey is ezeket tartja az igazi költészet forrásának: „Ugy vélem, hogy a való nemzeti poésis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni, szükség tehát, hogy párdalainkra ily czéllal vessünk tekintetet.”¹⁾

Sajnos — folytatja elmélkedését tovább Kölcsey — a legtisztább költészet e gyöngyeiből csak nagyon kevés régi emlék maradt ránk: „Nem gondolt talán a nemzet saját tetteivel?” — kérdi. „De olvassuk, hogy Attilának asztalánál bárdok éneklettenek; s Anonymus is említi a köznépi énekeit, melyekben régi tettek dicsőítettének... tehette talán az unokáknak vétkes elhülése is a régiségnek, nemzeti-ségnek, s hazafiságnak emlékei iránt.”²⁾ Herder is „Von Aehnlichkeit“ című dolgozatában a régi német nemzeti dalok csekély számának láttára fájdalmasan így kiált fel: „Volk von tapfrer Sitte, von edler Tugend, und Sprache, du hast keine Abdrücke deiner Seele die Zeiten hinunter?”³⁾ s elkeseredett szavakban elítéli rationalista ellenfeleit és nemzetének közönbösségét.

Érdekes, hogy Kölcsey, miként Herder a németnek, a magyar nemzetnek nem tulajdonít költői tehetséget. „De meg kell jegyezni” — mondja — „hogy nem minden vitéz nép körében ébred fel a poetai szellem saját erejében... Így történhetett nemzetünkkel.”⁴⁾ Hogy Kölcsey e kijelentése mennyire fájdalmasan érintette a kortársakat, mutatja Döbrentének Berzsenyihez 1828. május 6-án írt levele, melyben Bowring vállalkozásáról (melyre még visszatérünk) ezt írja: „Bowring el fogja nyomni Kölcsey azon véleményét, hogy a magyarból eredetileg nem szakadott ki poetai lehelet.

¹⁾ „Nemzeti hagyományok“ id. kiad. III. k. 37. l.; v. ö. Suphan XXV. k. 313. l.: „Es ist wohl nicht zu zweifeln, daß Poesie und insonderheit Lied im Anfang ganz Volksartig... gewesen.“ „Von Aehnlichkeit“ stb. c. tanulmányában is megjegyzi Herder: „wahrlich so ist das menschliche Herz und die volle Einbildungskraft nie wirksamer als in den Naturgesängen solcher Völker.“ Suphan. IX. k. 534. l.

²⁾ „Nemzeti hagyományok“, id. kiad. III. k. 26. l.

³⁾ Suphan, IX. k. 530. l.

⁴⁾ „Nemzeti hagyományok“, id. kiad. III. k. 28–29. l.; v. ö. Suphan, XXV. k. 328. l.

Illyesmit nem a német góth-ablakon keresztül kell hallani, hanem a vérmes kun legénytől, ki félre csapja turi süvegét, s bal tenyere végével sarkantyuja tarájába kap.⁽¹⁾

A költészetnek nemzeti alapon való s továbbfejlődésre alkalmas reformálásához Kölcsey is egyedül a népdalt tartja alkalmas mintának. „Azt kell-e hinnünk — kérdi — hogy a nemzeti poesis már régen felemelkedvén, azt nem többé a mai pórnépnél, hanem a nemzet magasb műveltségű rendében fogjuk fellelni?”⁽²⁾ S arra az eredményre jut: „Nem nyilván van-e, hogy a való nemzeti költésnek csak a nemzet kebelében lehet s kell szárnyára kelnie? Az idegen tűznél gyújtott fény a nemzetnek csak homály közül sugárzik.” (u. o. 39. l.) Erre gondol Herder is, midőn a költészettől népiességet kíván s a nemzeti költészet virágzását egyedül a nép lététől teszi függővé.⁽³⁾

Finom érzékkel ismeri fel Kölcsey népdalainkban a képzetet könnyed csapongását s az ebből származó ugrásszerű fordulatokat: „Némelyekben, habár soronként is való érzés, bizonyos gondolatlan könnyű szállongás, s tárgyról-tárgyra genialis szökdelles lep meg bennünket;”⁽⁴⁾ de e fordulatok tartalmát kemény és egyoldalú szigorral ítéli meg: „De tagadhatatlan az is, hogy legközössegebb karakterök nem egyéb, mint üres izetlen rimjáték, mely miatt a legidegenebb ideák egymással öszvefűzetnek, s a köztök olykor elvegyült egymáshoz illőbbel nevetséges tarkaságot formálnak.”⁽⁵⁾ Herder is kiemeli a népdalokban előforduló drámai fordulatokat

¹⁾ Berzsenyi Dániel Összes Művei. Toldalék levelekkel. Közre bocsátá Döbrentei Gábor. IV. k. Budán 1842. 118. l. Döbrentei szavait, ki, mint látni fogjuk, Herdert jól ismerte, még az ő hasonló állítására vonatkozó célzásnak is vehetjük.

²⁾ „Nemzeti hagyományok“, id. kiad. III. k. 38. l.

³⁾ Olv. Herder „Von Aehnlichkeit“ c. tanulmányában, Suphan, IX. k. 530. l.: „Und doch bleibts immer und ewig, dass der Theil von Litteratur, der sich aufs Volk beziehen, volksmässig sein muss, oder er ist klassische Luftblase. Doch bleibts immer und ewig, dass, wenn wir kein Volk haben, wir kein Publikum, keine Nation, keine Sprache und Dichtkunst haben, die unser sei, die in uns lebe und wirke“.

⁴⁾ „Nemzeti hagyományok“ id. kiad. III. k. 37—38. l.

⁵⁾ „Nemzeti hagyományok“, id. kiad. III. k. 38. l. ezt az egyoldalú ítéletet Erdélyi később elvetette; l. alább.

és merész ugrásokat;¹⁾ azonban a néplélek tanulmányozása arra vezeti őt, hogy eleven és érzéki képzeletének természetes produktumaként tekintse azt. Szemben Kölcsyvel, nem tartja azokat „Nothfälle einer ungeschliffenen Muse“, hanem ezt mondja róluk: „die Einbildungskraft führet natürlich darauf, und das Volk, das mehr Sinne und Einbildung hat, als der studirende Gelehrte, fühlt sie, zumal von Jugend auf gelernt, und sich gleichsam nach ihnen gebildet.“²⁾

Herder eszméinek egész kompendiuma Kölcsy ezen értekezése, mely költészetünk nemzeti elemeit először vizsgálja történeti-genetikai szempontból. Azonban mindezen eszméket, így a népdalra vonatkozókat is, önkéntelenül adja vissza Kölcsy saját én-jével összeolvadva és magyar nemzeti viseletbe öltöztetve. A népdalról szóló fejtegetéseinek fontossága abban áll, hogy Révai bizonytalan kísérletei után Herder munkásságának irodalom-megújító célzatát átültette a magyar költészetbe s ezáltal, mint népdalaival is, egyrészt gyakorlati irányban hatott, másrészt előkészítette az utat Erdélyi termékenyítő munkássága számára.

Közvetlenül Kölcsy által ösztönözve, értekezik N. Apáthi Kiss Sámuel³⁾ is „A népdalokról.“⁴⁾ A magyar népdal jellemzésére átveszi Kölcsy szavait, általában pedig Hagedorn „Abhandlungen von den Liedern der alten Griechen“ című munkájára támaszkodik. Herder ez irányban nem hatott rá, bár Kiss annak munkáit, mint „Literaturánk akadályairól“ írt tanulmánya⁵⁾ mutatja, ismerte.

Kölcsy rámutatott a népdaloknak a hazai költészetre nézve való fontosságára; ennek tulajdonítható, hogy Toldy irodalmi kézikönyvében⁶⁾ annak mind a történeti áttekintés-

¹⁾ Ossianról szóló tanulmányában így jellemez egy mutatóványként közölt vadászdal: „aber bei allem Simpeln und Populären ist kein Vers ohne Sprung und Wurf des Dialogs, der in einem neuen Gedichte gewiss Erstaunen machte, und über den unsere lahme Kunstrichter, als so unverständlich, kühn, Dithyrambisch schreien würden“. Suphan, V. k. 186. I.

²⁾ Suphan, V. k. 200. I.

³⁾ V. ö. Szinnyi id. m. V. k. 1897. 385—386. h.

⁴⁾ Tud. Gyűjt. 1828. XI. k. 93—103. I.

⁵⁾ Tud. Gyűjt. 1825. II. k. 63. I.

⁶⁾ „Handbuch der ungrischen Poesie... in Verbindung mit Julius Fenéry herausgegeben von Francz Toldy“ I.—II. Pesth und Wien, G. Killian und K. Gerold, 1828. Röviden „Handbuch“-nak idézem.

ben,¹⁾ mind a munka nagyobb részét alkotó anthológiában²⁾ jelentékeny helyet juttat. A népdalra vonatkozó fejtegetéseiben Kölcsy felfogását követi, a mesékről pedig ismétli a Majláth János gróf által kiadott mesegyűjtemény bevezetésében elmondottakat;³⁾ azonban a Vörösmarthy epikus munkáiról irt „Aesztetikai levelek“ szerzője,⁴⁾ a „Kritikai berek“ írója:⁵⁾ Kisfaludy Károly népdalainak bírálatában⁶⁾ megemlékezik Herder folklorisztikai tevékenységéről is: „Herder tette rájuk (t. i. a népdalokra) figyelmessé a németeket, s majdnem minden nemzetéi közül ada fordításokat (Stimmen der Völker) s a szerbus dalok most a németektől, az angoloktól és francziáktól örömmel olvastatnak.“⁷⁾

Már e mondatból is látható, hogy Toldy idejében a szerb népdalok nálunk is az irodalmi érdeklődés középpontjában állottak. Ezen érdeklődés eredménye az ő értekezése is „A szerbus népköltészetéről.“⁸⁾ Ennek jelentősége⁹⁾ az abban közölt fordításokban van, melyek Kölcsyhez hasonlóan Herder elvét valósítják meg: „den Ton und die Weise jedes Gesanges und Liedes zu fassen und treu zu halten.“¹⁰⁾ Hogy a dal naivságát megőrizze, a legnagyobb gonddal választja meg a fordítás versmértékét: „Fülem és érzésem a legszabadabban játszó daktylusokat hagyá választanom s ha nem csalódom, ezek igen hajlékonyan simulnak a tartalom ter-

¹⁾ Handbuch, I. k. LXXXIII.—LXXXVI. I.

²⁾ Handbuch, II. k. 356—362. I.

³⁾ Majláth „Magyarische Sagen und Märchen“ c. gyűjteménye 1825-ben Brünneben jelent meg; I. erről alább.

⁴⁾ Pest. 1827, a romantikusok hatása mellett különösen Herder „Kalligone“jének hatása látszik meg a munkán.

⁵⁾ I. Budapest kiadta Ráth Mór 1874; Összegyűjtött Munkáinak VIII. kötete.

⁶⁾ „Auróra 1829-re“; e bírálat először a Tud. Gyűjt. 1828. XI. k. 104—113. I. jelent meg, később „Kritikai berek“ 247—255. I.

⁷⁾ „Kritikai berek“, 251. I.

⁸⁾ „Felső-Magyarországi Minerva.“ 1827. IV. füzet 1153—1167. I.; később „Kritikai berek“, 196—224. I.

⁹⁾ Tartalmára nézve csak Wesely „Serbische Hochzeit-Lieder, vom einer Einleitung begleitet“, Pest. 1826. Trattner-nél megjelent gyűjteménye bevezetésének szabad átdolgozása.

¹⁰⁾ Suphan, XXV. k. 333. I.

mészetéhez,¹⁾ és a Vitkovics által lefordított „Szerbus balladá“-ról is elismeréssel jegyzi meg: „Ha nem csalódom a tónust tökéletesen visszaadja.“²⁾

Toldynak a népdal iránt Kölcheytől felkeltett érdeklődése érdekesen nyilatkozik Bajzához 1828 aug. 19-én irt levelében,³⁾ melyben Kölchey szellemében ír a megnesmesített népdalról és tudósítja Bajzát Kisfaludy Károly körének „plánum“-áról: „jövő tavasszal egy száz dalból álló gyűjteményt adni népünknek, olcsó áron (egy néhány krajczáron) s ez által a népnek nemesebb kézikönyvecskét nyújtani.“

Toldy sorai feleletül szolgáltak Bajzának 1828 jul. 31-én hozzá irt levelére,⁴⁾ melyben az egész népdal-elméletét kifejti. Bajza, ki Herdertől sokoldalú ösztönzést nyert, bizonyára a népköltészet megbecsülését is Herder műveiből tanulta,⁵⁾ mint látni fogjuk, Herder gyűjteményei iránt való érdeklődése vezette őt egy általa közölt ballada lefordítására is.⁶⁾ Elméletén azonban, melyről maga is mondja, hogy „sehonnan nem tanultam, hanem abstractió és combinálás által a magam fejében támadt“,⁷⁾ Herder hatása nem mutatható ki.

Toldy „Handbuch“-jával egy írói körbe tartozik,⁸⁾ mely ugyan nem közvetlenül Herder hatása alatt állott,⁹⁾ de lé-

¹⁾ Kritikai berek, 209. l.

²⁾ Kritikai berek, 222. l.

³⁾ Bajza József Összegyűjtött Munkái. 3. kiad. Sajtó alá rendezte Badics Ferenc. VI. k. Budapest 1900. 457. l.

⁴⁾ Bajza Összegyűjtött Munkái, id. kiad. VI. k. 264—266. l.

⁵⁾ V. ö. Szűcsi J., Bajza József. Budapest, 1914. 66—68. l.

⁶⁾ V. ö. Szűcsi id. m. 213. l.

⁷⁾ Bajza Összegyűjtött Munkái, id. kiad. VI. k. 264. l.

⁸⁾ Tagjai közé Gaál Györgyöt, Majláth János grófot, Mednyánszky Alajos bárót, Petz Lipótot és Rumi Károly Györgyöt szokták sorolni, v. ö. R. Gragger, Gesch. d. d. Lit. in Ungarn. Különnyomat. 21. l.; de még mások is ide tartoznak.

⁹⁾ Többé-kevésbé a Grimm testvérektől nyertek ösztönzést; v. ö. Bleyer J., Hazánk és a német philologia a XIX. sz. elején. Budapest 1910. 96. l. Az itt említett Schröder Tóbiás Gottfried, olv. Szinnyei, id. m. XII. k. 1908. 614—618. h. 1829-ban „Blumenlese aus den vorzüglichsten Werken deutscher Schriftsteller“ c. olvasókönyvének 2. kiadásában közli Herder népdalgyűjteményéből a „Der einzige Liebreiz“ c. költeményt. V. ö. Suphaa XXV. k. 439. l.

nyegesen hozzájárult a népies-nemzeti törekvések megerősítéséhez s így azon eszmékre mutatott rá, melyek Herder folklorisztikai működésének is alapvonását alkották.

Igy már Gaál György 1822-ben megjelent „Märchen der Magyaren“ című gyűjteményét is ethnographiai téttként üdvözlük és egy, Herder szellemében írt, a népköltészet fontosságát hangoztató cikkben ismertetik.¹⁾ Majláth János gróf, ki „Magyarische Sagen und Märchen“ című gyűjteményében (Brünn, 1825.) láthatólag Tieck hatása alatt áll,²⁾ szintén tanulmányozta Herdert is. Epilogusának végén idézi Andreä János Valentin XVII. sz.-beli theologus és költő egy költeményét, kit Herder róla írt kitünő jellemrajza megmenetett a feledéstől.³⁾ Valószínűleg Majláthot is Herder ösztönozte e különben kevésbé becsült egyéniség tanulmányozására. Herderhez hasonlóan „Magyarische Gedichte“ című anthológiáját (Stuttgart und Tübingen 1825.) ő is a népdalok régiségére és eredetiségére vonatkozó néhány megjegyzéssel vezeti be; a népdalokról szól, „die im Herzen der Völker wurzelnd, forttönten von Mund zu Mund in mannigfachen Weisen, nun den Göttern dankend oder ihren Zorn besänftigend, nun der längst verschiedenen Helden Thaten preisend oder der noch lebenden Führer kühne Kraft und listige Gewandtheit erhebend.“⁴⁾ Mint később Erdélyi, ő is rámutat a népdalok forrásértékére: „Dichtung und Geschichte wandelten Hand in Hand.“⁵⁾

Irodalmi működésüknek tulajdonképeni célja a magyar

¹⁾ Tud. Gyűjt. 1823. I. k. 118—119. l. Az ismertetés szerzője Szerényi Vilmos. Gaál Györgynek Herder iránt való érdeklődését mutatja különben meséivel majdnem egyidejűleg Brünnben 1820—21. kiadott négykötetes anthológiája „Polymnia“, mely számos epigrammát és költeményt közöl Herdertől.

²⁾ Erre mutat a munka elején Tieckből vett idézet mellett képzeletének az epilógusban allegorikusan leírt temetése, mely egészen Tieck mesegyűjteménye, a „Phantasia“ (1812—16.) felfogásának felel meg; ezen epilogus részletes ismertetését olv. Tud. Gyűjt. 1825. IV. k. 112—113. l.

³⁾ Olv. Haym, Herder, II. k. 101—103. l.

⁴⁾ „Uebersicht der Geschichte der magyarischen Poesie“. XI. l. V. ő Herder gyűjteménye II. kötetének bevezető szavait. Suphan. XXV. k. 313—314. l.

⁵⁾ U. o. XI. l., v. ő. Herder bevezetésének említett szakaszát.

irodalomnak külföldön való terjesztése volt. Ezen irány fel-
lépése a huszas évek kezdetére esik,¹⁾ de csak most válik
tudatossá s csak most emelkedik igazán általános és nem-
zetközi jelentőségre. Az új ösztönzést az angol John Bow-
ring adta,²⁾ ki angol nyelven megjelenendő anthológiájához
népdalokat és költeményeket kért Magyarországból. Kérés-
ének teljesítését a nemzet becsületbeli ügyének tartották s
nemsokára lelkesítő cikkek jelennek meg folyóiratainkban,
melyek a gyűjtésben való közreműködésre szólítanak fel. E
felszólítások által, mint egy megjelenendő magyar népdal-
gyűjtemény alkalmas mintáját Herder gyűjteményét is az
érdeklődés középpontjába állították.)

Bowring legbuzgóbb gyűjtője Romy Károly György volt,³⁾
kiben az érdeklődés Herder munkái iránt, valamint a ma-
gyar költészetnek külföldön való terjesztésére irányuló szán-
dék már korán kifejlődött.⁴⁾ Kazinczy is tudósítja Romyt
Herder népdalgyűjteményének olvasásáról és összehasonlítja
azt Kisfaludy Sándor „Regéi“-vel:⁵⁾ „Als ich das Werk re-
zensiren wollte, nahm ich Herders Volkslieder zuerst in die
Hände (Abtheilung für Literatur und Kunst, Bd. VIII.) und
nun waren mir Kisfaludys Regék noch unausstehlicher.“
Bowring munkásságáról is ő értesülhetett elsőnek hazánk-

¹⁾ Már a J. S. Zerffitől és Habermannától szerkesztett, Trattneréi
Pesten 1820-ban megjelent „Vaterländischer Almanach auf das Jahr 1820“
is tartalmaz egy ilyen közleményt Majláth János gróftól.

²⁾ V. ö. Kropf L., Sir John Bowring. Bp. Sz. 1904. 120. k. 273–277. l.

³⁾ Életről olv. Körösy L., Romy élete. Budapest. 1880. Bowringnak
küldött jelenleg a British Museumban levő kézíratairól, olv. Kropf L. id. ért.

⁴⁾ V. ö. a tőle szerkesztett „Musenalmanach von und für Ungern 1808“
122. l. hol két költemény fordítása után azon reményének ad kifejezést,
hogy „den Ausländern einen bessern Begriff von der ungarischen National-
poesie“ fog nyújtani. Romyra, a késmárki német Liceumban, összes tanárai
közül legnagyobb hatást gyakorolt Genersich János, v. ö. Körösy L. id. m.
45. l., ki maga mondja Herderről, hogy iratai különös hatással voltak rá és
virágos stílusát is részben neki köszöni. Olv. Szelényi Ö., Genersich János
1761–1823. Közl. Szepesvm. múltjából. VI. k. 1914. 117. l. Valószínűleg a
fiatal Romy figyelmét is korán felhívta Herder műveire.

⁵⁾ Érdekes bizonyíték arra nézve, hogy mit jelentett nálunk akkori-
ban a gyűjtés; v. ö. Kaz. Lev. VI. k. 1545. sz. K. levelének kelte 1809.
szeptember 1.

ban, mert már az „Iris“ 1827. évf.-ban elismerő hangon írja róla, hogy a szép szerb dalokat az angolok számára hozzáférhetővé tette: „Nun aber drangen diese herrlichen Klänge, deren Vorklänge aus Abbé Fortis' morlachischen Liedern und schon früher Göthe und Herder (in den Stimmen der Völker) hören ließen, auch über die Wogen des Kanals und der skaldische Abstammung hört nun mit Verwunderung, daß ein Volk, das die Verzweigungen des Hämus bewohnt auch so kraftvoll singen konnte, (und noch kann) als seine gefeierten Barden.“¹⁾ Ugyanezen folyóirat ez évfolyamában egy rövid felszólítást tesz közzé, mely Bowring számára magyar népdalok gyűjtésére buzdít, s ezt a következő esztendőben a „Preßburger Zeitung“ mellékletében, az „Aehrenlese“-ben a magyarországi nemzetiségekre való célzással,²⁾ valamint magyar nyelven a „Hasznos Mulatságok“-ban megismétli.³⁾

Herder ösztönzése Bowring másik jelentékeny munkatársánál, Döbrenteinél is mutatkozik. Miután érdeklődését Herder gyűjteménye iránt már előbb néhány darabjának lefordításával bebizonyította, (l. erről alább) Bowring számára is valódi, eredeti népdalokat akar küldeni, „mellyeket egyedül természeti érzés, ösztön fakaszt ki, csak egy valamelly természet-tanítványából, 's hallóji azt felkapák, dallák, terjeszték a' nélkül, hogy készítője nevére ügyeltek volna. Mert nyilván az leszen Bowring szándéka, a' mi Herderé volt In den Stimmen der Völker in Liedern 's a' mi Percyé az angol régi poézissal.“⁴⁾

Bowring gyűjteményéhez, melynek megjelenését⁵⁾ általános

¹⁾ „Iris“ 1827. 92. sz. aug. 7. 366—367. l.

²⁾ 1828. 18. sz. 73. l. 54. sz. 217. l. és 1829. 58. sz. 234. l.; v. ö. Váczy J. Kaz. Lev. XX. k. 620. l.-n levő jegyzetét Rumynak Kazinczyhoz 1828. ápr. 15-én írt leveléhez, Kaz. Lev. XX. k. 4910. sz., melyben Kazinczyt értesíti Bowring vállalkozásában való közreműködéséről.

³⁾ „Európai népdall tár Londonban.“ 1828. I. 34. sz. 267. l. Ugyanitt megjelenik néhány közlemény is Rummy gyűjteményéből. 1832. II. 361. és 401. l. 1836. II. 321. l.

⁴⁾ Tud. Gyűjt. 1828. V. k. 127. l. Döbrenteinek bizonyára értékes küldeménye, sajnos elveszett. V. ö. Toldy ismertetését. Tud. Gyűjt. 1830. VII. k. 105. l.

⁵⁾ „Poetry of the Magyars“ by John Bowring, London. 1830.

lelkesedéssel fogadták,¹⁾ Rummy közvetítésével Edvi Illés Pál is küldött adalékokat.²⁾ Bár már előbb megjelent fordításából kétségtelenül kitűnik, hogy közvetlenül a XVIII. sz. második felében meginduló angol népies áramlat, főképen Percy gyűjteményének hatása alatt áll,³⁾ mégis a népköltészettel való gyakorlati foglalkozása mélyebb ethnographiai érdeklődést kelthetett benne s indíthatta őt Herder munkáinak tanulmányozására is. Legalább is joggal fedezhetjük fel a theológiában Herder és Schleiermacher tanítványának mutatkozó⁴⁾ protestáns lelkész vallomásaiban Herder hatásának nyomait: „Hozzájok adám magamat ez alrendű Hazánk-fijaihoz készakarva; a' mit eredetinek, poëtainak, és akármi oldalról szépnek találtam, azt írásba tevém; a' gyermekek' játékaikat elrejtvezve megvigyázám a' leányok' és legények' szájából hallott jelesb közdanákat is leíráim, — t. i. textusokat, mert melodiájokat lekótázni nem értém, és csak emlékezetemben tarthatám meg.“⁵⁾

Edvi Illés Pál ethnographiai munkásságával ez időben nem áll egyedül. Ez mindinkább általánossá válik s jelentékeny mértékben támogatja a népdallal való foglalkozást is.⁶⁾

¹⁾ Csak a „Gemeinnützige Blätter“ bírálója jegyzi meg szigorú józansággal: „Schon die Auffassung, wie auch die zahllosen Fehlgriffe in den Citaten und Namen anschaulich machen, war mislungen.“ 1830. I. 329—330. l.

²⁾ Eletéről, olv. Habernern J., Edvi Illés emléke. Bp. 1872.

³⁾ V. ö. Fest S., Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépéséig. Bp. 1917. 56—57. l.

⁴⁾ Herder theologiai munkáira Winkelmann műtörténetéből közölt kivonatában hivatkozik; Tud. Gyűjt. 1840. II. k. 84. l. — Schleiermachert Edvi Illés, különben Herder történet-philosophiájának hatása alatt álló értékezésében idézi „Az Ideák terjedéséről a' Népek között.“ Tud. Gyűjt. 1830. VIII. k. 95. l.

⁵⁾ „A' Magyar Parasztok' lakodalmi szokásaik.“ Tud. Gyűjt. 1827. XII. k. 3—4. l. Herder is hivatkozik, mindenesetre határozottabb módon, Ossianról szóló tanulmányában Suphan, V. k. 193—194. l. a gyermekdalokra és találó például közli Goethe „Haidenröschen“ c. dalát. — Érdekes emléke a mindinkább növekvő érdeklődésnek a germanisztika iránt, hogy Edvi Illés a „Felső Magyar-országi Minerva“ 1830. évf.-nak 6. füzetében 240. l. egy Nagy Károly korabeli hitvallástételt eredeti ófn. nyelven közöl.

⁶⁾ Hogy csak egy példát említsek, 1824 óta a „Gemeinnützige Blätter“ csaknem minden számában van egy rovat „Zur Völkerkunde“ címmel. 1824. II. k. 578. l. pedig egy ausztráliai népdalt dallamával együtt közölnek.

Legtöbbet tett ez irányban Csaplovics György,¹⁾ ki ethnographiai tevékenységének jelentékeny részében Herder hatása alatt áll. Már első, e tárgyú munkájában „Slavonien und zum Theil Croatien“ nem mulasztja el egy szlavóniai bordal közlését.²⁾ Sokkal mélyebb hatást gyakorolt Herder Csaplovics elméleti-ethnographiai nézeteire; ezek elsősorban főművében „Gemälde von Ungarn“ jutnak kifejezésre.³⁾ Bevezető szavaiban Herder szellemében tudományos ethnographiát követel: „Nicht vermissen wir gelehrte Abhandlungen über die Abstammung, nicht Schilderungen der Schicksale der Völker, aber alle Geschichtschreiber glaubten bisher sich nur auf die Könige, und die Kriege herumdrehen zu müssen. Das Volk selbst, seine intellectuellen und moralischen Fortschritte oder Rückschritte, seine Denkart, seine Gebräuche und Sitten — alles dies blieb aus der Geschichte sie sich noch unterscheiden, denn Alles neigt sich in Europa der Völker immer ausgeschlossen. Deswegen haben wir Staatsgeschichten die Menge aber keine Volksgeschichten, am wenigsten Menschenstatistiken.“⁴⁾ ... „Wahrhaft goldene Worte sind es, die der scharfsinnige Herder in seinen: Ideen zur philos. (!) Geschichte der Menschheit, 1791., IV. Th., S. 15., fallen ließ: „„Nach dem allgemeinen Lauf der Dinge erlöschen die Charaktere der Völker allmählig; ihr Gepräge nützt sich ab, und sie werden in den Tiegel der Zeit geworfen, in welchem sie zur Todten-Masse hinabsinken, oder zu einer neuen Ausprägung sich läutern.“⁵⁾ — Itt ismétli Herder szózatát is: „Die Forscher ihrer (t. i. der Völker) Sitten und Sprachen haben die Zeit zu benutzen, in der zur allmählichen Auslöschung der National-Charaktere.“⁶⁾

¹⁾ Életéről olv. Szinnyi id. m. II. k. 1893. 175—179. h.

²⁾ „Slavonien und zum Theil Croatien“ etc. Pest Hartleben, 1819. I. k. 189. l.

³⁾ I—II. k. Pest 1822; én az 1829-ben megjelent 2. kiadás szerint idézek.

⁴⁾ Hasonlóan panaszkodik Herder „Von Aehnlichkeit“ c. tanulmányában; Suphan, IX. k. 523—524. l.: „Unsere ganze mittlere Geschichte ist Pathologie und meistens nur Pathologie des Kopfs, d. i. des Kaisers und einiger Reichsstände.“

⁵⁾ „Gemälde von Ungern“, I. k. 9—10. l.

⁶⁾ „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“ IV. rész 47. l. Suphan, XIV. k. 288. l. — „Gemälde von Ungern“ I. k. 10. l. Csaplovics Herder „Ideen“-jeit munkájának még I. k. 209. l.-n idézi.

Xerox

Herdertől vette át Csaplovics a „Fragmente“ első gyűjteményében csupán a nyelvre alkalmazott párhuzamot az emberi élet koraival, melyet ő¹⁾ egy nép egyetemes fejlődésére alkalmaz: „Noch lassen sich in der Geschichte eines jeden Volks, einer jeden Nation, auch die verschiedenen Alter, nemlich (!) der Kindheit, der Jugend, der reifen Mannbarkeit und des Greisenalters unterscheiden.“²⁾

[Érdekes, bár nem szorosan idetartozó, Csaplovics bírálata Herdernek a magyar nyelv jövőjére vonatkozó jóslatáról; tudtommal ő egyedüli írónk, ki azt szigorúan elvi alapon, tisztán tudományos szempontból megcáfolja: „Es scheint, als wenn der scharfsinnige Mann die menschliche Natur in diesem Punkte ein wenig verkannt hätte. Völker ein- und umschmelzen ist die Aufgabe bloß der Zeit, weniger der Gewalt.“³⁾]

Toldyban és Rummyban egyrészt egy irány képviselőit láttuk, melynek főcélja a magyar irodalomnak a külfölddel való közvetítése volt, másrészt az előbbi a szerb népköltészetről írt tanulmánya, az utóbbi annak szépségeire való hivatkozása által egy másik szellemi áramlat tárgyalására vezet át bennünket, mely, bár már meglehetősen multra tekinthetett viszsza, csak a huszas évek második felében emelkedett a hazai irodalmi élet igazán jelentékeny componensévé. Ez a szláv népek és különösen a szerbek népköltészete iránt való érdeklődés s annak kiadása, mely mint láttuk Bécsből kiindulva, hazánkban egyrészt Herder hatása alatt áll, másrészt folklorisztikai munkáira felhívja az általános érdeklődést. A szláv népeknek érdeklődése Herder irodalmi munkássága iránt már az „Ideen“-ben kimondott, rájuk vonat-

¹⁾ Sőt t. k. előtte már Kölchey „Nemzeti hagyományok“ c. értekezésében s ő is közvetíthette e tekintetben Herdernek Csaplovicsra gyakorolt hatását; v. ö. Szegedy R. id. ért. 809. l.

²⁾ „Gemälde von Ungern.“ II. k. 124. l. „Ungarns Vorzeit und Gegenwart verglichen mit jener des Auslandes“ c. Pozsonyban 1839-ben megjelent kisebb művében is 7. l. hasonlóan szól a fejlődésről: „Nationen sind so zu betrachten, wie einzelne Individuen. So wie diese, werden auch jene gleichsam geboren, wachsen, blühen, altern, sterben.“

³⁾ „Gemälde von Ungern.“ I. k. 219. l.

kozó kedvező ítélete által biztosítva volt.¹⁾ Már 1808-ban megjelenik Budán Herder költői munkáinak egy kis gyűjteménye tót nyelvű fordításban.²⁾

Jelentékeny hatást gyakorolt Herder a szerb korai romantikára s e hatásnak nyomai hozzánk is eljutnak. Kazinczy, ki annak képviselőivel összeköttetésben áll, különösen versmérték tekintetében jelentékeny fordítása, „Gyász-dal Aszán-Agának szép, de szerencsétlen nője felől. Morlack nyelvből Goethe után,“ — (először „Kazinczynak Poetai berke.“ Pest, 1813., 211. l., később „Kazinczy Ferencz összes költeményei.“ Kiadja Abafi Lajos. Nemz. Kvt., VII. k., 132—135. l. Verseghy, ki nálunk már 1791-ben irt „Rövid értekezések a' Musikáról“ című Bécsben megjelent tanulmányában szól a szerb népdalokról és táncokról, egyhangúsága miatt elítéli ezt a versmértéket) alapjául Goethe német szövegét vette, mely több szerb balladával együtt először Herder gyűjteményében jelent meg.³⁾ Minthogy Kazinczy Herder gyűjteményét, mint Rummyhoz intézett leveléből⁴⁾ láttuk, már ismerte, nincs kizárva, hogy a balladát Herder gyűjteményéből fordította; hogy abban olvasta először, az feltétlenül bizonyos.⁵⁾ Kazinczynak e fordításra a közvetlen

¹⁾ „Ideen zur Philosophie d. Gesch. d. Menschheit,“ IV. rész. Suphan, XIV. k. 280. l., v. ö. M. Murko id. m. 8. l. A „Zeitschrift von und für Ungarn“ 1804. évf. V. k.-ben már közlésezi nálunk ezt az ítéletet; lapszám nélkül; közvetlenül a 6. füzet után.

²⁾ „Palmevo listvie. Iz njemeckog prevedene Joannam Zivkovičem. Budinje 1808.

³⁾ „Klagesang von der edlen Frauen des Asan Aga. Morlakisch.“ Suphan, XXV. k. 295—298. l.

⁴⁾ Kaz. Lev. VI. k. 1545. sz.

⁵⁾ Herder, Suphan, XXV. k. 307. l. ugyan csak annyit jegyez meg a balladáról: „Die Uebersetzung dieses edlen Gesanges ist nicht von mir“; ez azonban a Herder gyűjteményéből való lefordítás lehetőségét Kazinczynál, ki Goethet nevezi meg forrásául, egyáltalán nem zárja ki, mivel a költemény 1813-ig kétszer, 1787—90. és 1806—10. jelent meg Goethe műveinek kiadásában s így mint az ő munkája volt ismeretes. Minthogy a balladán a különféle kiadásokban csak nagyon jelentéktelen változtatások történtek, a szövegkritikai összehasonlítás sem vezet biztos eredményre. A variánsokat l. Goethes Werke, weimari kiad. II. k. 304—305. l. V. ö. Czeizel J., Goethe és Kazinczy. Phil. dolg. a magyar-német érintkezésekből. Szerkeszti Gragger Róbert. Budapest. 1912. 100. l.

ösztönzést azonban kétségtelenül Vitkovicstól közvetített¹⁾ ismeretsége adta Herdernek egy nem kevésbé lelkes tisztelőjével, Musitzky Luczián szerb költővel.²⁾ Kazinczy már első-hozzáírt levelében csodálattal szól Herder-ismereteiről: „Régen tisztelem érdemeidet dicső férjfiu! de az a sok citátum, kivált a mellyeket Herderből szedél ki, szeretettel elegyes tiszteletre vonsz feléd. Mutattam azokat egy Sárospataki Professornak, ki a ti Apostolovicsotoknak a philosophiában mestere s a görög nyelvben tanítványa volt, s figyelmessé tettem azt, hogy a ti felekezetetekben, mellyet pápisták és protestánsok vadnak képzelik, olly pap talál-tatik, ki jártas a Herder munkájiban, holott a Magyar-országi Kálvinista papok között talán nincs egy is, ki annak írásait ismerné, az én tájékomon legalább nincs több exemplárban mint gróf Dessewfy Józsefnél s nálam.“³⁾

Vitkovicsnál, ki már származásánál fogva is a hazai szerb irodalom középpontjában áll, Herder hatása nem mutatható ki; azonban mind a szerb népköltészetéről szóló értekezéseivel, mind a magyar népdalaival jelentékenyen hatott a népies irány iránt való érdeklődés fentartására⁴⁾

A szerb népköltészetre vonatkozó néhány elméleti fejtegetés, mely nálunk Vitkovics után megjelenik, Toldy említett értekezése és Székácsnak fordításához irt előszava⁵⁾ közvetlenül Wesely Jenő hatása alatt áll, ki 1826-ban Ka-

¹⁾ V. ö. Kaz. Lev. IX. k. 2114. sz.

²⁾ Életéről olv. Szinnyi, id. m. IX. k. 1903. 422—423. h.

³⁾ 1842. febr. 5-én Kaz. Lev. IX. k. 2144. sz. Rummy, ki a levelet a „Nemzeti Ujság“ 1845. évf. szept. 30-iki számban közzétette, Kazinczy Herder munkáinak csekély elterjedtségére vonatkozó nyilatkozatára a következőket jegyezte meg: „Ezt kétségbe hozom, mert saját tapasztalásomból tudom, hogy a református tanárok s lelkészek a német tudósokat becsülni s munkáikat használni tudják.“ Rummy e levél különösen Kazinczynak abban tett hazafias vallomása miatt érdekelte, mely szerint — az nem lévén ellentétben a kozmopolitizmussal — német írói működését igazolva látta. Már előbb is közzé tette a levelet német fordításban, „Gemeinnütziges Bl.“ 1840. I. k. 310—311. l.

⁴⁾ V. ö. Vitkovics Mihály Munkái, 3. k. Nemz. Kvt. VIII. k. Kiadja Szvorényi József. XXVIII—XXIX. l.

⁵⁾ „Szerb népdalok és hősregék. Az eredetiből fordítá Székács József. Kiadá Kunoss Endre.“ Pesten 1836. Székács itt a szerb népdalok első

radgich gyűjteményét „Serbische Hochzeitslieder“ címen német fordításban bevezetéssel ellátva kiadta.¹⁾ A szerb népköltészet iránt való érdeklődés ezután inkább fordításokban nyilvánul meg, melyek Herder működésével csak nagyon közvetve függnek össze.²⁾

Jelentékenyebb hatást gyakorolt Herder a többi hazai szláv nép irodalmára, különösen kiváló irodalomtörténetírójukra, Schaffarik József Pálra,³⁾ kinek főműve „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur“ (Ofen, mit kön. ung. Universitäts-Schriften) 1826-ban jelent meg. Schaffarikot Herder művei különösen a szláv népekről mondott, említett ítélete miatt vonzották. Erre, mint általában Herder főművére, hivatkozik munkájának általános, bevezető részében és közli részben annak a szláv népekre vonatkozó szakaszait.⁴⁾

Sokkal fontosabb ránk nézve az, hogy művének „Charakter der russischen Sprache“ című fejezetében egy nagyobb jegyzetben Herder szellemében hangsúlyozza a népdalgyűjtés fontosságát. (140. l. jegyz.) Anthropologiai szempontból indul ki: „Von einem ungemein großen Nutzen zur Aufhellung des ältern und Charakterisierung des neuern Slawenthums sind Sammlungen von Volksliedern, Volkssagen und Sprichwörtern. In den Volksliedern, vorzüglich den ältern, an welchen die slaw. Stämme vielleicht reicher sind, als irgend ein Volk in Europa, findet man nicht nur Spuren

gyűjtőjeként Musitzkyt mondja, ki, mint láttuk, Herdert jól ismerte. III. l. — Herder hatásának nyoma egyedül a fordítás elvében, a dal ritmusának megközelítésére irányuló törekvésben mutatkozik: „Én is trochaeusokban fordítottam, egynéhány jambusokban irt kisebb dalt kivéve, részint mivel a' szerb dalok' nagyobb része — ha nincs is, mint mondám trochaeusokban írva — legalább trochaeusokban van danolva.“ IX. l. — v. ö. a már többször id. részt Herder bevezetésében, Suphan XXV. k. 333. l.

¹⁾ Weselyről olv. Wurzbach id. m. I. k. 1884. 165. 166. l.

²⁾ Székács említett bevezetésének IX. l.-n felsorolja a magyar irodalom szerb népdalfordítóit.

³⁾ V. ö. Szinnye, id. m. XII. k. 1908. 13—15 h.

⁴⁾ V. ö. 16—17 l., hol az „Ideen“ IV. részének első kiadását idézi Riga u. Leipzig. 1791. IV. Bd. Sechs. B. IV. „Slavische Völker.“ Az 50—51. lapon Herder értelmében szól a szlávok elnyomatásáról. Az 57. lapon hivatkozik Herdernek a szláv népek jövőjére vonatkozó vigasztaló szavaira.

des Alterthums, die Namen der slaw. Götter und historischer Personen, das Andenken von Ereignissen und Tatsachen, wenn gleich mit Sagen und Märchen untermischt, weshalb sie für den Geschichtschreiber von geringerem Belang sind, sondern man findet in ihnen vorzüglich das, was den Dichter, den Psychologen und den Volksfreund am meisten interessiert, (den reinsten Ausdruck aller nationalen Sitten, Gebräuche und Gefühle sowol der Vorzeit als der Gegenwart.“ Herder „Von Aehnlichkeit“ című tanulmányában szintén rámutat a népdalok forrásértékére: „Gesänge sind das Archiv des Volks;“¹⁾ rajongó tulzásában azonban, mely szerint az oknyomozó történetírót a folkloristával szemben hazugsággal vádolja,²⁾ a sokkal tudományosabban képzett Schaffarik már nem követhette őt. A népdalok nyelvi értékét, melyre, mint láttuk Herder már a „Fragmente“ II. gyűjteményében rámutatott³⁾ Schaffarik is kiemeli: „Den Philologen gehen sie noch näher an, denn sie sind die wahren, echten Idiotica der respectiven Mundarten.“⁴⁾

Herder hatása alatt Kollár János, a legjelentékenyebb hazai cseh-tót költő is gyűjtött népdalokat.⁵⁾ Gyűjteménye megjelenéséről szóló, a „Der Bote von und für Ungern“ 1834. évf.-nak elején közzétett hirdetményében⁶⁾ Schaffarikkal szemben még Herder felfogásán is tulmenő lelkesedéssel szól a népdalokról, amennyiben enciklopedikus jelentősé-

¹⁾ Suphan, IX. k. 532. l.

²⁾ Suphan, IX. k. 535. l. „Der pragmatische Geschicht- und Reisebeschreiber beschreibt, malt, schildert; er schildert immer, wie er sieht, aus eignem Kopfe, einseitig gebildet, er lügt also, wenn er auch am wenigsten lügen will.“

³⁾ l. Suphan, I. k. 164–166. l.

⁴⁾ Schaffarik egy Pesten 1823-ban cseh-tót nyelven megjelent, s a magyarországi tótok népdalait tartalmazó gyűjtemény II. kötetéhez is irt bevezetést, mely azonban nyelvi okokból nem tartozik tárgyunk körébe.

⁵⁾ Életéről olv. Szinnyei id. m. VI. k. 1899. 747–752. h.

⁶⁾ 1834. I. febr. 2. 56. l. Nem véletlenség, hogy e hirdetmény, mely a nemzetiségi kérdést is felveti, ebben a folyóiratban jelent meg; állandó érdeklődést tanusít e problémává fejlődő ügy iránt; mind ezen, mind általában a magyarországi német folyóiratoknak e szempontból való vizsgálata megbecsülhetetlen adatokat szolgáltatna a nemzetiségi kérdés fejlődésének történetéhez.

get tulajdonit nekik. Az érdeklődés biztosítására bevezető szavaiban hivatkozik a külföldiek példájára: „Die ausgezeichnetsten Männer der neueren Zeit, Herder, Göthe, Walter Scott, Bowring, Lamartine u. a. haben nicht bloß den großen Werth der Volkslieder anerkannt, sondern auch selbst mit deren Sammlung, Uebersetzung und Verbreitung sich beschäftigt.“¹⁾ Mint említettük, a népdalok értékét tulzó lelkesedéssel a következő szavakban foglalja össze: „So eignen sich diese, dem Volksmunde abgelauschte Gesänge nicht nur zur angenehmen Unterhaltung und Gemütherheiterung für Gebildete und Ungebildete, sondern sind obendrein für den Ethnologen, Mythologen, Archäologen, den Historiker, Aesthetiker, Dichter, Tonkünstler, den Sprachforscher, ja sogar den Botaniker wichtig und merkwürdig.“²⁾ Kollár gyűjteménye, miután azt Rumy a „Hasznos Mulatságok“-ban is ismertette,³⁾ cseh-tót nyelven 1834–1835-ben jelent meg.⁴⁾ Vele kihálnak a hazai szláv folklorisztikai törekvések.

Érdekes megfigyelni, hogy a harmincas évek végén s a negyvenes évek elején a népköltéssel párhuzamosan Herder egyénisége is mindjobban az irodalmi érdeklődés tárgya lesz. A legjelentékenyebb magyar folyóirat, az „Athenaeum“ így jellemzi folklorisztikai működését: „Herder napjai óta ez óráig összegyűjtettek Németországban kelet- és nyugatról, éjszak- és délről a' Népek' szózatai. (Stimmen der Völker.) Herder Gottfrid' nagy szíve minden idő és világkor'

¹⁾ Der Bote v. u. f. Ungern. 1834. I. 56. l.

²⁾ „Der Bote v. u. f. Ungern“ id. h. 56. l. Ismételten hivatkozom Herder „Von Aehnlichkeit“ c. tanulmányának fentebb id. helyére, Suphan, IX. k. 532–533. l., hol azonban Herder a népdal értékelésében sokkal józónabb. Kollár tulzó lelkesedése talán már a politikában felszínre kerülő demokratikus áramlatnak tulajdonítható.

³⁾ 1834. I. 15. sz. 116–117. l. a szláv irodalom iránt való érdeklődést mutatja még ez ugyanitt 1835. I. 10. sz. 73–74. l. m. k. jelzettel ellátott cikk, mely egy, kétségtelenül Herder hatása alatt keletkezett 1829-ben Lipcsében megjelent „Stimmen des russischen Volkes in Liedern von Götze“ c. népdalgyűjteményről, valamint Rumynak Hormayr „Archiv“-jában közölt szerb balladafordításáról hoz tudósítást.

⁴⁾ Kollár még egy kis cikket irt a szlávok elnevezéséről, melyben a szláv népdalokra is kitér s Herder „Briefe zur Beförderung der Humanität“-jéből vett idézettel fejezi be. „Gemeinnützige Blätter“, 1844. 117. l.

édes visszhangját magához csábitá. Emberiség (humanitás) vala jelszava, mint ezt valóban 'a' mindenre kiterjeszkedő német literatura jelszavának mondhatni.⁽¹⁾ Hasonlóan a „Ver-einigte Ofner-Pester Zeitung“ melléklapja, a „Gemeinnützige Blätter“ a negyvenes évek elején több cikket közöl Herder-ről,⁽²⁾ melyekből mind az írók, mind a közönség részéről műveinek alapos ismeretére következtethetünk.

Herder anthropologiai szempontját, melynek forrása tulzó lelkesedése a népdalért s mely nálunk, mint láttuk, valószínűleg a politikai viszonyok miatt a legtöbb követőre talált, Pulszky Ferenc „Népmondák“-ról irt tanulmányában⁽³⁾ először alkalmazza nálunk a népköltészetnek ezen eléggé elhanyagolt műfajára. Értekezésében, melynek már erősen szociális célzata van, panaszkodik is, hogy „csaknem kizárólag dalokat gyűjtögettünk, nem is figyelvén, hogy mondáinknak tömegében szebb drágakövek fénylenek, hogy bennök hivebben tükröződnek a' nép' elmélkedései a' multról, reményei a' jövőről, hogy ezekbe tette le históriáját, költészetét, hitét.“⁽⁴⁾ Herder a népmondák jelentőségére „Von Aehnlichkeiten“ című tanulmányában mutat rá először: „Auch die gemeinen Volkssagen, Märchen, und Mythologie gehören hieher. Sie sind gewissermaßen Resultat des Volksglaubens, seiner sinnlichen Anschauung, Kräfte und Triebe, wo man träumt, weil man nicht weiß, glaubt, weil man nicht siehet und mit der ganzen, unzertheilten und ungebildeten Seele würket: also ein großer Gegenstand für den Geschichtschreiber der Menschheit, den Poeten und Poetiker und Philosophen.“⁽⁵⁾

⁽¹⁾ Athenaeum. 1838. II. 36. sz. 571. l. „Német romantika s angol izlés.“ A cikk V-a jelzettel van ellátva és a „Foreign Quaterly Review“-ből való fordítás.

⁽²⁾ „Bramanen Gedanken.“ 1838. 280. l. — „Ein Wort Herder's für unsere Zeit.“ 1841. I. 98. l. — „Herder über Volksschriftstellerei.“ 1841. I. 345. l. — „Erinnerung an Herder“ 1841. I. 345. l. — „Herder über die politische Poesie.“ 1841. I. 393. l. — „Unsere Humanität ist nur Vorübung, die Knospe zu einer zukünftigen Blume. Aus Herders Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit.“ 1844. I. 282–283. l. és végre 285–286. l. — „Herders Gedächtnisfeier.“ 1844. I. 293. l. V. ö. még Nagy Elek, Herder. (Összefoglaló tanulmány.) Hasznos Mulatságok, 1838, II. k. 25. l.

⁽³⁾ Emlény. Zsebkönyv IV. 1844., 223–225. l.

⁽⁴⁾ Emlény, id. k. 225. l.

⁽⁵⁾ Suphan, IX. k. 525. l.

Pulszky átveszi Herder felfogását, de hangsúlyozza értekezése végén, hogy nálunk e szempont érvényesítésére még nem érkezett meg az idő. Mindenek előtt a költői értékkel bíró mondákat gyűjtjük össze.

A népies irány felé fordult érdeklődést hivatalosan képviseli a Kisfaludy-Társaságnak 1842-ben hirdetett esztetikai pályatétele: „Mit értünk nemzetiség és népiesség (Volks-thümlichkeit) alatt a költészetben? s különösen a magyar költészetre mennyi és milly befolyást gyakorlott a nemzeti és népi elem.”⁽¹⁾ Bár a pályanyertes mű, mint Szontagh Gusztáv bírálataiban megjegyezte,⁽²⁾ teljesen Hegel eszméit követi, a mellőzött I. sz. pályamunka névtelen szerzője Herdernek immár a köztudatba áment anthropológiai szempontját a magyar népdalokra alkalmazza: „A' magyar nép' jellemét leginkább a n a i b ó l, vigalmából, vagy zenéjéből gondolom legkönnyebben megösmerni;” és „népdalaink is bélyegei népünknek, nemzetiségünk és gondolkodásunk tolmácsai.”⁽³⁾

A Kisfaludy-Társaság kebelében működött Erdélyi János is, kit a népdalról szóló „fejtegetéseiben Kölcsey példája és a külföldi irodalmi viszonyok teljes ismerete vezet.”⁽⁴⁾ E külföldi irodalomban Herderhez már bizonyos lelki rokonság is fűzte; mindketten át voltak hatva a költészet iránt való érzéktől.⁽⁵⁾ A Kisfaludy-Társaságban „Népköltészetről” tartott székfoglaló felolvasása,⁽⁶⁾ valamint töredékes fejtegetései: „Töredékek a' magyar népköltészetéről”⁽⁷⁾ már vilá-

¹⁾ V. ö. A Kisf. Társ. Évlapjai. R. F. II. k. 1841. 17. l.

²⁾ A Kisf. Társ. Évlapjai. R. F. III. k. 1842. 58–62. l.

³⁾ A Kisf. Társ. Évlapjai. R. F. III. k. 1842. 38–40. l.; v. ö. Suphan, IX. k. 532–533. l.

⁴⁾ Oliv. Sebestyén Gy. id. ért.: Beöthy-Badics. A magyar irodalom története 1907.³ II. k. 255. l.

⁵⁾ V. ö. Beöthy Zs., Erdélyi János műbölcsélete. A Kisf. Társ. Évlapjai U. F. XXI. k. 198–211. l. — H. Révhegyi R., Erdélyi és Hegel. Bp. Sz. 1917. 170. k. 101–103. l.

⁶⁾ Kisf. Társ. Évlapjai. R. F. IV. k. 154–174. l.; később: Kisebb Prózai. Debreczen. 1865. I. k. 1–18. l. Az értekezést e kiadás szerint K. P. rövidítéssel s a megfelelő lapszámmal idézem.

⁷⁾ Kisf. Társ. Évlapjai: R. F. VI. 79–78. l.; ugyanezen tanulmány a „Regélő, Pesti Divatlap” 1844. I. 103–104. és folyt. 129–130. lapon is megjelent.

gosan mutatják Herder műveinek beható tanulmányozását. E tanulmányokat nagyban elősegítette a Kisfaludy-Társaság részéről egy magyar népköltési gyűjtemény kiadásával való megbízatása.¹⁾ Gyűjtő munkásságának eredménye 1846—1848. megjelent háromkötetes gyűjteménye „Népdalok és Mondák“,²⁾ valamint ennek második kötete végén közzétett tanulmánya: „Népdalköltészetünkről“,³⁾ melyben a magyar népdalokat mind esztétikai, mind történeti szempontból részletes és mélyreható vizsgálat alá veszi. Főképen e három tanulmány alapján akarjuk Erdélyi felfogását a népköltészetről főforrására, Herderre visszavezetni, bár kedves tárgyára egyéb munkáiban is kitér.⁴⁾

Erdélyi élénken fájjalja, hogy a magyarság érdeklődése népköltészeete iránt csak nagy későn ébredt fel, minthogy ezen érdeklődés épen a kultura fokmérője: „Mennyi sokat irt már az angol és német, mikor Percy és Herder figyelmet gerjesztének a népi költeményekre; (K. P., I. k., 21. l.) nem elfelejtett klasszicizmusunkon kell busulni, hanem késő érdeklődésünkön valódi tulajdonunk iránt — úgymond más alkalommal — „pedig a mult században ide-vágó jelenségek nem hiányoztak és az angol Percy-féle gyűjtések, Herder fáradozásai s főleg az itészet nyomozásai, melyek Homér személyiségét is kétségbe vonván az Iliászt és Odysseát egyenesen népi alkotásnak tulajdoníták, ugyancsak nyomatékos példái és alkalmi lehetének az eszméltetésnek.“⁵⁾ Greguss Ágost népdalfordításait is őszinte öröme mellett is ezen keserű szemrehányással fogadja: »A német irodalom már itt végtelen sokat tett Herder óta.«⁶⁾ E késő érdeklődés láttára mintegy hivatva érzi magát arra, hogy magyar Herderré legyen.

¹⁾ Olv. Viszota Gy., Az Akadémia és a népdalgyűjtés. Ak. Értesítő. 1911. 116—119. l.

²⁾ Pesten. Nyomtatott Beimel Józsefnél 1846. — u. o. II. k. 1847. és III. k. 1848.

³⁾ „Népdalok és Mondák.“ II. k. 371—478. l., később „Kisebb Prózái“ I. k. 19—141. l.; e tanulmányt is az utóbbi kiadás szerint K. P. jelzéssel s a megfelelő lapszámmal idézem.

⁴⁾ Különösen „Pályák és Pálmák“: Bp. Sz. 1867. U. F. II. k. 38—67. l.

⁵⁾ „Pályák és Pálmák.“ Kiadja a Kisf. Társ. Bp. 1886. 132. l.

⁶⁾ „Magyar Szépirodalmi Szemle.“ 1847. II. k. 369. l.

Bizonyos philologiai pontosságra törekszik akkor, mikor a magyar »népdal« szót visszavezeti forrására: »A magyar nyelv nem ad egyszerű szót mailag a népdal kitételére... A német Volksliedet mond, s ennek formájára van útve a magyar népdal.« Mint a német »Volkslied« fordítása e magyar szó is, bár sokszoros közvetítéssel átvett, Herderi örökségnek tekinthető,¹⁾ melyet nálunk csak a harmincas évek elején használnak általánosan.²⁾

Erdélyi a népköltészetben három aeszthetikai eszmét külön böztet meg: »A hit, szerelem és hősiség. E három tárgyon forog a népköltészet az emberiség és nemzetiség közt.« (K. P., I. k., 8. l.) Hasonlóan határozza meg Herder a népköltészet tartalmát: »so sind auch unter diesem Mond- und Sonnenlicht, Abenteuer, Unglücksfälle, Thaten, tapfere Thaten der Väter, die Klagen unglücklicher Liebe, vorzüglich aber die Gerichte der Adrastea... Lieblingsinhalt der Volkslieder.« Herder itt rámutat a népköltészet erkölcsileg tiszta életfelfogására, valamint az abban kifejezésre kerülő költői igazságszolgáltatásra, melyet később Erdélyi is, mint a magyar népköltészetnek fontos vonását emel ki.³⁾

Ezen erkölcsileg tiszta felfogásból következik a népdalok

¹⁾ A német szó először 1773-ban, Herder Ossianról szóló tanulmányában fordul elő e mondatban: „Endlich werden sie aufmerksam und mahnen mich um mehrere solche Volkslieder.“ I. Suphan, V. k. 174. I. V. ö. P. Levy, Geschichte des Begriffes Volkslied. Acta Germanica. VII. k. 3. füz. Berlin 1911. 9. l.

²⁾ Számos változáson megy keresztül, míg mai alakját nyeri; először a német szóval helyettesítik (Révai); azután a „parasztal“ (Kölcsey), „köznépdal“ („Hasznos Mulatságok“ 1819. VIII. 112.), „nemzeti dal“ (ib. VIII. 116.), „köznép éneke“ (ib. 1819. I. 177.) „pórdal“ (Koszorú 1831. 105.) elnevezések fordulnak elő. A szó mai alakját először a „Hasznos Mulatságok“ 1818. II. 313. l. találjuk, de csak tíz-tizenöt év múlva megy át a köznyelvbe.

³⁾ Adrastea. V. 2.: „Volksgesang.“ Suphan, XXIV. k. 263–264. l. Joggal vehette szemére Levy, Geschichte des Begriffes Volkslied, 36–37. l. Herdernek, hogy sohasem nyilatkozott elég határozottan a népdalok tartalmáról, azonban ő sem méltatta kellő figyelemre a fent idézett helyet. Erdélyi K. P. I. k. 109–110. l. szól a népköltészet költői igazságszolgáltatásáról. Ebből a szempontból Herder a népdalokat megbecsülhetetlen nevelési eszköznek tartotta; v. ö. Haym, Herder, I. k. 696. l. Ezt a szempontot irodalmunkban, Herdertől függetlenül gróf Teleky László érinti, ki azonban nem ismeri még a népdal igazi jelentőségét: „A' magyar nyelv' elé mozdításáról buzgó esdeklései.“ Pesten, 1806. 92. l.

közvetlen hangja és belső igazsága, melynek folytán hű, igaz képet adnak egy nép gondolatvilágáról. Ennek forrása a nép derült, romlatlan kedélye, melyre Erdélyi is rámutat: »Mindjárt az elő-kori mozgalmak ideje alatt megnyeri a nép a maga zamatját... Még akkor minden jó együtt van a tömegben, szeretném mondani, minden, mi a tömegben van, jó, mert saját, mert eredeti.« (K. P., I. k., 2—3. l.) Hasonlóan szól Herder a műveletlen népek dalainak élénkségéről és érzéki képeiről: »je wilder, d. i. je lebendiger, je freiwürkender ein Volk ist (denn mehr heißt dies Wort doch nicht!) desto wilder, d. i. desto lebendiger, freier, sinnlicher, lyrisch handelnder müssen auch, wenn es Lieder hat, seine Lieder sein.«¹⁾

Ezzel egyúttal érintettük Herder folklorisztikai munkáinak azon pontját, mely már saját munkásságán belül is változtatásokra szorult s később is sok tévedésre adott alkalmat. E fogalmon: »wildes Volk«, Erdélyi is megütközik, ki szigorúan elválasztja a vad népek költészetét a népdaloktól.²⁾ »Különböztetni kell a népköltészetet, azon vad és természeti költészettől, melyet az utazók ismételten, új népeknél találnak, többnyire tánc kíséretében... Ez... nem sokat ér; semmi határozottság, semmi alaki tisztaság; a lírai elem volna benne uralkodó s az is szakadozott, mint a pillanat kedvtelései.« (K. P., I. k., 7. l.) Hogy milyen éles szemmel ismerte fel Erdélyi e megkülönböztetés fontosságát, mutatja, hogy e kérdés még ma is vita tárgyát képezi.³⁾ Az alaki tisztaság követelménye Schlegel A. V. hatására vezethető vissza,⁴⁾ melyet azonban gyűjteménye anyagának elrendezésében Erdélyi nem nagyon vett figyelembe.

Erdélyi itt egyúttal érinti Herder anthropologiai szempontját, melyet azonban csak a magasabb fokon álló kulturnépek szellemi termékeinek vizsgálatában akar érvényesíteni; gyermekkorában egy kulturnép is egész tudásának kincsesházát birta a költészetében; ez, úgy mond, »őszvesége volt minden szellemi

¹⁾ Suphan, V. k. 164. l.

²⁾ V. ö. Böckel, Psychologie der Volksdichtung. Leipzig, 1908. 14. l., ki már rámutat e fogalom határozatlanságára. Levy, Geschichte des Begriffes Volkslied. 33—35. l. röviden szól e fogalom fejlődéséről Herdernél.

³⁾ V. ö. Götze, Begriff und Wesen des Volksliedes. Germ. Rom. Monatschr. IV. 1912. 80—81. l.

⁴⁾ V. ö. Haym, Die romantische Schule. 1914.³ 891. l.

nyilatkozásnak, honnan vevé a nép törvényét, vallását, történeteit s erkölcstudományát.« (K. P., I. k., 4—5. l.) Sőt Erdélyi Herderre támaszkodva egyenesen elveti a történetírást, ha egy nép igaz megismeréséről van szó: »Én, ha kérdeztetném, minő sajátása, elsősége vagy hiányai vannak valamely népnek, koránsem utalnék történeteire, melyekben Herder állításaként ritkán találunk egyebet belőle, mint hogyan engedé magát igazgattatni és ölelni, hanem utalnék költészetének ép vagy csonka maradványaira, hová nemcsak a nyelv ifjusága, szépsége, daca, hanem a nép szívének úgy szólván minden dobbanása, kedvelt eszméi, vágyai, hite, előítéletei, babonái, képzelőtehetségének teljes köre, azaz egész világnézete beszövék, belehelvék.« (K. P., I. k., 5—6. l.) Az a kép, melyet a népköltészet egy nép gondolatvilágáról nyújt, nemcsak szingazdaságban és tökéletességben múlja felül a történet által nyújtottat, hanem hűségben is, mert »a népköltészetnek egyik fő érdeme a valóság, minélfogva itt minden betű adat, hol az erkölcs, hol az izléshez, vagy is a nép egész belsejének felvilágosításához.« (K. P., I. k., 11—22. l.) Németországi útja alkalmával sem a magyarság politikai önállósága iránt érdeklődnek nála, hanem énekei, tánca, előítéletei és szokásai iránt, mert »itt a szokás egyszersmind erkölcs, a hagyomány történet s az előítélet meggyőződés. Ha én a német tudósok kezébe egy népdalgyűjteményt adhaték, bizonyosan jobban megfelelek vala kérdéseikre, mint eddigi, a nép körül tett tapasztalataimból.«¹⁾ A népdalban levő tartalom értéke közvetlenségében rejlik, »azért ki a népre nézve mint országos ember, mint statusférfit, jótékony intézkedéseket akar tenni, ... jegyezze föl, mit ért dalaiból.«²⁾

Bár, mint tudjuk, Herder anthropologiai szempontját gyűjteményében a kívánt mértékben nem érvényesíthette, mégis munkássága ezen oldalával gyakorolt legmélyebb hatást íróinkra s leghivatottabb magyar követőjére, Erdélyire, is. Már »Von Aehn-

¹⁾ K. P. I. k. 22—23. l. Ugyanezen eszméket hirdette Erdélyi előtt négy évvel Czuczor is »A' magyar táncról« szóló értekezésében. Athenaeum 1843. I. k. 109—119. l. E mondatban Erdélyi céloz azon érdeklődésre, melyet a 40-es évek körül különösen az ifjunémetek a magyarság iránt tanusítottak. V. ö. Bleyer J., Hazánk és a német philologia a XIX. sz. elején. I. l.

²⁾ Kisf. Társ. Evlapjai. R. F. VI. k. 1846. 80. l.

lichkeit« c. tanulmányában mondja: »Alle unpolizierte Völker singen und handeln; was sie handeln, singen sie und singen Abhandlung. Ihre Gesänge sind das Archiv des Volkes, der Schatz ihrer Wissenschaft und Religion, ihrer Theogonie und Kosmogonien der Thaten ihrer Väter und der Begebenheiten ihrer Geschichte, Abdruck ihres Herzens, Bild ihres häuslichen Lebens, beim Brautbett und Grabe.«¹⁾ Ugyanitt kifejezi azon óhaját, hogy a népek belső megismerésére kell törekedni.²⁾ Erdélyihez hasonlóan itt ő is szól az útleírásokról s a népdalgyűjteményeket határozottan ezek fölé helyezi. Ez a szempont vezeti őt akkor is, midőn népdalgyűjteményének második részéhez irt bevezetésében visszatekint a kulturnépek gyermekkorára: »sie (t. i. a költészet) sang Geschichte, Begebenheit, Geheimnis, Wunder und Zeichen, sie war die Blume der Eigenheit eines Volks, seiner Sprache und seines Landes, seiner Geschäfte und Vorurteile, seiner Leidenschaften und Anmaßungen, seiner Musik und Seele.«³⁾

Herder »Von Aehnlichkeit« c. tanulmányának fent idézett mondatában megtaláljuk egyuttal a nép fogalmának tágabb meghatározását: »unpolizierte Völker.«⁴⁾ E meghatározáshoz Erdélyi is csatlakozik. Ő e fogalmat kétféleképen fogja fel: szűkebb értelemben a politikai néposztályt kell rajta értenünk; ez az értelmezés azonban ethnographiai célokra alkalmatlan,⁵⁾ ezért tágabb értelmezést kell érvényesítenünk: »A szélesebb és szorosabb értelelem oda megy ki, mit már említék, hogy műveltség, fejlődési viszonyok szorítják összebb a népköltészetet, de nem a fogalmát is.« (K. P., I. k., ő. l.) E mondat egyuttal magában foglalja a kulturától s társadalmi viszonyoktól érintetlen nép fogalmát is.

Amint a népköltészet az anthropogeographia számára fontos adatokat szolgáltat, úgy a néplélektan tárgykörében is értékes anyagnak tekinthető. A néplélektanra, mint önálló tudományra

¹⁾ Suphan, IX. k. 532. l.

²⁾ Suphan IX. k. 532. l.

³⁾ Suphan, XXV. k. 313—314. l.

⁴⁾ V. ő. A. Götze id. ért. 77. l.

⁵⁾ Ellenfelei támadásainak elkerülésére Herder hasonlóan választja el a nép fogalmát a »Pöbel“-től; v. ő. Levy, Geschichte des Begriffes Volkslied. 34. l.

hivatkozik Erdélyi is, s ez különös érdemének tekinthető, mint-hogy e pontban nemcsak Wundtot, hanem Lazarust és Steinhalt is megelőzte.¹⁾ »Van azonban — úgymond Erdélyi — az irodalmin kívül más tekintet is, mely a népi költészetet a kor egyik fő-szükségévé teszi s ez a magyar nép lélektudománya.« (K. P., I. k., 21. l.) Az ösztönzést Erdélyinek e pontban is Herder adhatta. Az ő anthropologiai szempontja vezethette Erdélyit egy nép gondolatvilágának vizsgálatából lelkének vizsgálatára is. Herder szempontját mindenesetre szélesbítette és mélyebbé tette, mindenekelőtt pedig határozottan kiemelte a népköltészet vizsgálatának ezen új oldalát. Herder csak röviden érintette azt, amennyiben »Von Aehnlichkeit« c. tanulmányában a népköltészet tanulmányozása kapcsán a »Völkerkunde« szót használja s gyűjteményéhez írt bevezetésében a népköltészetet következőképen jellemzi: »Sie war die Blume seiner Musik und Seele.«²⁾

Kétségtelenül mind Herder, mind Erdélyi fejtegetéseinek legértékesebb része az, ahol a szöveg és dallam összetartozásáról szólnak. A népdal fogalmának egyetlen egy vonása sem maradt meg annyira, mint dallamossága,³⁾ melyet Herder is működésének zenithjén a leglényegesebb vonásnak tart,⁴⁾ s melyet megerősít e dallamos műforma gazdagsága a népköltészetben. A népdalnak e tulajdonságát Erdélyi is nyomatékosan kiemeli: »A népköltészetnek egyik jellemvonása, minél fogva az éneket vele kell gondolni.« (K. P., I. k. 12. l.) Már a népdalok előadása is feltételezi ritmusukat: »Az ének tette szükségessé a ritmust..., melyet a nép öntudatlan művészete a fülmester segítségével teremtett s állapította meg.« (K. P., I. k., 13. k.) A szöveg és dallam szoros összetartozóságát megerősíti közös keletkezésük is, mert »életben dal és nótá ugyanegy értelműek, mert népdal nincs nótá nélkül, ők együtt születnek, mint szárnyával a pillangó s emez ugyanegységből érthetjük meg, hogy több ó- és új nyelvekben a dalnok és költő felváltva használ-

¹⁾ V. ö. Katona L., A népköltés a néplélektan tárgykörében. Bp. Sz. 1910. 141. k. 328. l. jegyz.

²⁾ Suphan, IX. k. 532. l., v. ö. Katona L. id. ért. 348. l. és Suphan, XXV. k. 314. l.

³⁾ V. ö. A. Götze id. ért. 89. l.

⁴⁾ V. ö. P. Levy, Geschichte des Begriffes Volkslied.

tathatnak s a pusztai verseket is nevezhetni énekeknek.«¹⁾ Herder is ezen értékes fejtegetéssel fejezi be gyűjteményéhez írt előszavát: »Das Wesen des Liedes ist Gesang, nicht Gemälde, seine Vollkommenheit liegt im melodischen Gange der Leidenschaft oder Empfindung, den man mit dem alten treffenden Ausdruck Weise nennen könnte.«²⁾

Herder fejtegetéseinek ezen része nem csak a népdalok dallamosságára vonatkozólag hatott; Erdélyi az azokban fellelhető plasztikus és festői képekre is kitér. Kölcseyvel szemben, ki, mint Erdélyi mondja, »ízetlen rímjátéknak nevezte a népdaloknak azt a sajátágát, hogy az első két sor teljesen egymástól különböző képet tartalmazó«, az a véleménye, hogy e képet a dal elemeiből lassanként kell kihámozni: »Ragadj ecsetet és tégy vászonra minden kis szót, s bizonyosan ott lesz előtted a gyönyörű falusi kép, a kaukázai fehér házzal és magát egyengető leánykával.«³⁾ Van azonban még egy fontos szempont, melyet ezen elütő képek magyarázatánál figyelembe kell venni: »A dalt nem látni, hanem hallani kell s ez a fő, melynek minden alá van rendelve a népköltészetben. S vajjon e kívánatnak nincs-e elégtéve, ha pusztai rímért vannak is egymás mellé vetve az idegen sorok.«⁴⁾

Ezt a szöveggel szorosan összeforrott zenét azonban nem kell mai színpadi értelemben vennünk; e dallamok találó jellemzésére Erdélyi hivatkozik a homéri eposzok emelkedett recitativojára: »Vegyük a görög hatos-mértéket. Igaz, hogy ezt énekelte a görög nép . . . , de az is igaz, hogy a népköltészet tudni

¹⁾ Kisf. Társ. Évlapjai. R. F. VI. k. 1846., 84. l.

²⁾ V. ö. Suphan, XXV. k. 332. l.

³⁾ K. P. I. k. 63–64. l. Herder a dallamtól függetlenül is kiemeli a népdalokban levő plasztikus képeket. Suphan, V. k. 185–186. l. Az itt használt „Sprünge und Würfe“ kifejezés később a népdal vizsgálatában esztétikai jelszóvá lett; eredetét a népdal egyoldalú túlbecsülésében kell keresnünk. Herder egészen figyelmen kívül hagyta azt, hogy a népdalok ezen ugrásszerűsége a hibás értelmezés és feidarábolás által is keletkezhetett. V. ö. P. Levy, Geschichte des Begriffes Volkslied. 38. l. Ezt a téves fel fogást Erdélyi is átvette.

⁴⁾ K. P. I. k. 64. l. Itt Erdélyi idézi Herder mondatát: „Das Wesen des Liedes ist Gesang, nicht Gemälde. Sämmtl. Werke, Sieb. Theil. 90–91. l.“ Erdélyi a Stuttgart és Thübingenben 1827–30-ban megjelent Cotta-féle zsebkiadást használta. V. ö. Goedeke, Grundriß zur Gesch. d. d. Dichtung. 1913. IV. k. 737. l.

s emlékezetre méltó dolgokat regélvén, az istenek titkait fejtegetvén, előadásának a nép előtt — mert irva nem volt — érhetőnek kellett lennie, hogy épületes legyen. Így minden biztonnyal az ének, ha több volt is, mint a szavalás, nem volt egyéb a hang ünnepélyes emelintésénél, szállintásánál, talán a mai recitativ.« (K. P., I. k., 12. l.)

Ismeretes dolog, hogy Herder népdal-aesztetikájában milyen fontos szerep jut a homéri eposzoknak; versmértékét is többször tárgyalja zenei szempontból,¹⁾ leghatározottabban s Erdélyi fel fogásához legközelebb állóan az »Adrastea« V. részében: »Singen war bei ihnen nichts, als eine angenehmere, melodische Art zu sprechen. Ihr Gesang war aller Annehmlichkeit der deklamierenden Prosa fähig womit er noch das Vergnügen der Harmonie verband.«²⁾

A magyar ritmus tárgyalásával kapcsolatban Erdélyi polemizál Herderrel, ki tagadja, hogy az újabb nyelvekben dithyrambikus mozgás van. A magyar ritmust Fogarasi szerint »lengedező« és »toborzéki« elnevezésekkel osztályozza,³⁾ s e ritmus követésétől a magyar költészet egy új korszakát reméli: »Ha költőink elfogadnák e négy szótagú lábakat, a rómaiak kikerülésével egyenesen a görögökhöz, egyenesen Pindarhoz érnének, kinek költeményeit szintén négy tagú lábakkal mértékezhetni legjobban.« (K. P., I. k., 134. l.) Együttal kísérletet tesz annak bebizonyítására, hogy a magyar irodalomnak már van pindaroszi költője: »A magyar, egy Pindar. Berzsenyi. Herder kétséget támaszt az új nyelvek ellen s azt állítja, hogy nincs bennök dithirambi mozgás, hanem legfőljebb hexameteri képesség.«⁴⁾ Ez legalább a magyar nyelvre nézve nem áll. Herder a magyar nyelvet nem ismerte.«⁵⁾ Herder, mint angol elődje Percy is, főképen irodalmi célzattal foglalkoztak a népköltészeittel, hogy

¹⁾ Már a »Fragmente« I. gyűjteményének 2. kiadásában, Suphan II. k. 72—73. l. »Von Aehnlichkeit« c. tanulmányában, Suphan IX. k. 534. l.; gyűjteményének bevezetésében, Suphan XXV. k. 314. l.

²⁾ Suphan, XXIV. k. 269. l.

³⁾ V. ö. Négyesy L., A magyar verselmélet kritikai története. Budapest, 1888. 28. l.

⁴⁾ Jeiteles, Aesthetisches Lexikon I. k. 203. l. »Dithyrambe« cikkben.

⁵⁾ K. P. I. k. 134. l. jegyz. Ugyanezt mondja Erdélyi célzással a magyar nyelv jellemének késő megismerésére »Pályák és Pálmák« id. kiad. 37—38. l.

általa e műköltészet számára új, gazdag forrást nyissanak meg. Erdélyi, ki e szempontot Kőlcsey nyomán haladva emeli ki, különös súlyt helyezett rá. A műköltészetnek újjáalakítására irányuló törekvés a sorok között már a fent idézett szemrehányó mondatokban is megvan, melyekben a magyar népköltészet értékének késő felismerése miatt panaszkodik. Határozottabban nyilatkozik erről székfoglaló értekezésében. Igaz — úgymond — hogy a műveltség árt a népköltészetnek, de »mikép mondatik, hogy isten az embert önképére s hasonlatára teremte, úgy kell a művelt költészetnek is a népi hasonlatát viselni, azaz fölvenni a népi elemet, különben nem igazi, hanem korcs, fattyú, sehonnai.« (K. P., I. k., 11. l.)

Herder is hasonló módon hívja fel a német költők figyelmét Ossián dalainak gyűjteményére, mint alkalmas mintára.¹⁾

Végigtekintettük Erdélyi felfogását a népköltészetéről főforrásához való viszonya szempontjából s levonhatjuk az eredményt. Kétségtelen, hogy Herder hatása legerősebben érvényesül székfoglaló és töredékes tanulmányában, míg »A magyar népdalok« c. értekezés történeti anyagának tárgyalásában szemmel láthatólag Kőlcseyt követi, bár ez az anyag éppen Erdélyi saját tanulmányai, valamint Toldy »Handbuch«-ja által vált rendszere-sebbé és gazdagabbá.

Herderrel szemben Erdélyi mindenek előtt nemzetibb, amennyiben figyelmét tisztán a magyar népdalra koncentrálja; ebben kétségtelenül a romantikusok, főleg Armin és Brentano hatása észlelhető, kik Herder népdalgyűjteményének kozmopolita jellegét nemzeti alapra helyezték.²⁾ Erdélyi még Herdernél is ideálisabb színben látta a népet, ez azonban természetes: ez a nép az ő idejében a politikai és szociális mozgalmak közép-pontjában állott.

Herder műveinek tanulmányozása Erdélyi többi munkáiban is kimutatható, melyek a népköltészettel csak lazán függnek össze. Már Vörösmartyról írt kritikájában az eposzt Herder szerint határozza meg: »Eine Welt, die Encyklopedie und Seele

¹⁾ V. ö. többször idézett mondatát Ossián-tanulmányában. Suphan, V. k. 203. l. A »műveltség« ellen is sokszor kikel Herder különösen rationalista ellenfelei ellen intézett támadásaival kapcsolatban. Suphan, I. k. 276. l. és V. k. 190. l.

²⁾ V. ö. J. Körner, id. ért. 80. l.

Lowman

des Dichters.«¹⁾ »Valami a romanticizmusról« c. cikkében a »románc« szót Herder felfogása szerint értelmezi s ezzel kapcsolatban kísérletet tesz a romantika fogalmának helyes meghatározására.²⁾ Herderre hivatkozik Erdélyi akkor is, midőn az irodalom fejlődését egy nemzet organikus életének keretébe állítja.³⁾ Herder irodalmi működésének egyik fontos alapgondolata ez, mely minden művében felfedezhető.

Erdélyi nemcsak lelki tehetsége folytán volt hivatva első nagyobb népdalgyűjteményünk kiadására, hanem sokoldalú olvasottsága folytán is. Ismerte a korában elterjedt népdalgyűjteményeket, valamint az összes jelentékenyebb elméleti fejtegetéseket. Népköltészetünk történeti áttekintésénél Toldy kézikönyve mellett Schlegel Frigyes irodalomtörténete szolgál neki segédeszközzül.⁴⁾

Percy gyűjteményét, mely a népies iránynak az egész világirodalomra nézve kiinduló pontja volt, többször idézi.⁵⁾ Ismeri Grimm munkásságát (K. P. I. k., 5. l. és 16. l.) és érinti vele szemben az azóta sokszor megvitatott hún-magyar monda-kör önállóságának kérdését is.⁶⁾ A népdalgyűjtemények közül Söfrenson Vedel dán történetíróét⁷⁾ Karadgich Stefanovics Vukét (K. P., I. k., 5. l.) és Wolff »Hausschatz der Volkspoesie« c. gyűjteményét említi.⁸⁾

Németországi ismeretségei folytán Erdélyi az ifjú-német írói csoporttal is érintkezésbe lépett, melynek eszméit saját munkáiban termékenyítően érvényesíti. Stuttgartból írt levelei⁹⁾ mindig

¹⁾ Irodalmi Ör, 1845. Később »Pályák és Pálmák« id. kiad. 223. l. V. ö. »Adrastea«, V. Suphan XXIV. k. 243. l.

²⁾ Magyar Szépirodalmi Szemle, 1847. Később: Tanulmányok. Budapest 1890. 501. l. V. ö. »Adrastea«, V. Suphan XXIV. k. 249–250. l.

³⁾ »Pályák és Pálmák« id. kiad. 2. lap.

⁴⁾ K. P. I. k. 34–35. l. idézi Friedr. Schlegel, Geschichte der alten und neuen Literatur. I. Th. 259. l.

⁵⁾ K. P. I. k. 5. l. és 21. l. »Pályák és Pálmák« 32. l. Kisf. Társ. Év-lapjai. R. F. VI. k. 1846. 80. l.

⁶⁾ Kisf. Társ. Év-lapjai. R. F. VI. k. 1846. 82. l.

⁷⁾ K. P. I. k. 5. l. Kisf. Társ. Év-lapjai. R. F. VI. k. 1846. 84. l.

⁸⁾ Magyar Szépirodalmi Szemle, 1847. 369. l. pontosabb címe: »Poetischer Hausschatz des deutschen Volkes.« Von Dr. O. L. B. Wolff, Leipzig 1847¹⁰⁾.

⁹⁾ Kettő ezekből közölve »Regelő Pesti Divatlap« 1844. I. 815. l. és 1844. II. 218. l.

irodalmi eseményekről tudósítják az olvasót. Beszámol Dingelstedttel való ismeretségéről, ismerteti Gutzkow drámáit és nagy vonásokban jellemzi a német irodalom akkori állapotját. Még Németországba való elindulása előtt hozzáfog az ifjú-németek forradalmi esztetikusa, Wienbarg, »Aesthetische Feldzüge« c. művének lefordításába,⁴⁾ mely a népköltészetet jelentékeny terjedelemben és Herderével rokon felfogásban méltatja.⁵⁾

Bár e fordítás sohasem jelent meg nyomtatásban, mégis mind ennek, mind az ifjú-németek irodalomtörténetirójának, Mundt Tivadarnak, hatása jelentékeny mértékben mutatkozik »Pályák és Pálmák« c. tanulmányában. Mundtot követi annak hangoztatásában, hogy a világirodalom tanulmányozásában nemzeti szempontból kell kiindulnunk s a népköltészet jellemzésére is egy találó mondatát ragadja ki: »a népköltészet mindenha és mindenütt saját úton jár s... soha nem volt bilincselő hatalmak szolgálatában.«⁶⁾

Erdélyi a magyar népiesség elméletének legmélyebb és leghivatottabb fejtegetője. Szerencsés körülmények folytán a legnagyobb hatású is: elmélete művészi gyakorlattá vált klasszikus költőink lírájában.

⁴⁾ V. ö. Figyelmező, 1838., I. 236. l.

⁵⁾ V. ö. Viktor Schweitzer, Ludolf Wienbarg. Beiträge zu einer jung-deutschen Ästhetik. Leipzig. 1898. 122—123. l.

⁶⁾ »Pályák és Pálmák«, id. kiad. 29.—31. l.

III.

Fordítások Herder népdalgyűjteményéből.

Herder 1778-ban megjelent népdalgyűjteménye a kortársakra nemcsak elméleti fejtegetéseivel, hanem a legkülönbébb népdalok fordításával is jelentékeny hatást gyakorolt. Az itt közzétett költemények csakhamar más gyűjteményekbe is belekerültek¹⁾, ami nagyban hozzájárult elterjedésükhöz. Ausztrián keresztül, hol szintén megjelent egy, Herder gyűjteményéből származó költeményeket tartalmazó anthologia, (»Neuste Deutsche Blumenlese. Für Freunde des Wahren, Guten und Schönen.« Wien, in der Camesinainen Buchhandlung, 1803.) ez az irány is csakhamar ájtott hazánkba, hol a gyűjtemény iránt való érdeklődés főleg fordításokban nyilvánult. Ez felelt meg legjobban az akkori magyar irodalom jellegének: »Reichhaltiger ist unsere Literatur an geschmackvollen Uebersetzungen neuerer Werke des Auslandes. Lessing, Gessner, Göthe, Wieland, Herder u. a. haben durch die Form, in welcher sie der ungrischen Lesewelt bekannt gemacht worden sind, wenig oder nichts verloren«, — így jellemzi legelőkelőbb német folyóiratunk bírálója a magyar irodalmat a XIX. sz. elején.²⁾ E fordításokkal lassanként karöltve jár a népiességre való törekvés s e dalok folklorisztikai jelentőségének méltatása. Jó ideig azonban Herder gyűjteményének darabjait nem népies daloknak tekintik, hanem akár tartalmi, akár ritmikai szempontból alkalmas fordítási médiumoknak.

Teljesen öntudatlan utánzás eredményeképpen keltette életre a népdalgyűjtemény egy darabja Verseghy »Lilla« c. költeményét.³⁾ Gálos Rezső, ki először mutatott rá a Herderrel való

¹⁾ V. ö. Lohre, id. m. 26. és 74. l.

²⁾ Zeitschrift v. u. f. Ungarn. 1803. IV. k. 120 l.

³⁾ V. ö. Császár E.: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. sz.-ban. Budapest, 1913. 103. l.

egyezésre¹⁾ a költemény keletkezésének idejét 1806-ban állapítja meg; első címe »Laura« volt s csak később változtatta azt Verseghy forrásához hiven (melynek hősnőjét Lillának hívják) »Lillá«-ra. A forrásul szolgált költemény a »Stimmen der Völker in Liedern« c. gyűjtemény III. könyvének 47. dala, »Das trauernde Mädchen«, volt, melyet Herder Dodsley angol gyűjteményéből vett át.²⁾ Ezen megállapítások némi revízióra szorúlnak.

A szóban forgó költemény Herder gyűjteményének 1778—79 kiadásában (s csakis ezt forgathatta Verseghy) a második rész I. könyvének ötödik dala »Das Mädchen am Ufer« címen.³⁾ Csak a »Stimmen der Völker in Liedern« c. kiadásban viseli a költemény »Das Mädchen am Ufer« címet.⁴⁾

Gálos a költemény keletkezését 1806-ra teszi, bizonyára véletlen tévedés folytán, mert cikkét épen Császár kiadása alapján írta, ki⁵⁾ a költemény összes változatait közli. Először Verseghy »Rövid értekezések a musikáról« c. értekezése függelékében jelent meg⁶⁾ később átdolgozva az »Aglájá«-ban.⁷⁾ Gálos azonban a költemény első változatában ismeretlen okokból csak 3 versszakról szól; erről az említett Verseghy-kiadásban, (melyet pedig ő is idéz) szó sincsen. A költeménynek mindkét változatában egyformán 3 versszaka van. Így el kell ejtenünk megállapításának azt a részét is, hogy a későbbi változat címben és a strófák számában az eredetihez közelebb áll. (Herder gyűjteményében a költemény négy versszakos.) Ezt különben mindkét változat átvett sorainak az eredetivel való egybevetése is nehezen

¹⁾ EPhK. 1912. 64. l.

²⁾ Így nevezi Herder Percy 1763-ben megjelent gyűjteményét kiadója után. V. ö. Suphan, V. k. 719. l.

³⁾ Suphan, XXV. k. 343. l. Herder gyűjteményében még egy költemény van ilyen címmel, Suphan, XXV. 169—170 l., melyről szintén lesz szó.

⁴⁾ Erről azonban a kiadás jegyzeteiben Redlich nem szól, sem Suphan id. ért.-ében.

⁵⁾ R. M. K. XXIV. k. 232 l. és jegyz. 391 l.

⁶⁾ Béts. 1791. Ismét egy bizonyíték arra nézve, hogy irodalmunkra a német népies irány ez az oldala is Bécsen keresztül hatott; a költemény ezen változatában még a Kassai Magyar Museum II. évf. 4. negyedében jelent meg 1792-ben. V. ö. Császár, id. ért. 103. l.

⁷⁾ »Magyar Aglája, avagy Kellemetesen mulató nyájaskodások különböző versnemekben«. Buda, 1806.

dönti el.¹⁾ Az első és második sorban az 1791-ki, a 3. és 4.-ben az 1806-ki változat áll közelebb az eredetihez. A 9. és 10. sor mindkét változatban csaknem teljesen egyenlő, hacsak a lelke szót nem írjuk az a 1791-iki kidolgozás javára.

Verseghy átdolgozása nagyon szabad, de kétségtelenül átdolgozás, mert a költemény gondolatmenete és ritmusa a a Herder gyűjteményében levővel teljesen azonos.²⁾ Különben is könnyen érthető, hogy Verseghy, ki nyelvtudományi munkásságában egészen Herder tanítványa volt,³⁾ a mesterétől kiadott népdalgyűjteményből is kapott ösztönzést. Semmi esetre sem szabad azonban a fordítást ethnographiai érdeklődés jelének tekintenünk. Ez ellen nem csak az a körülmény szól, hogy a költemény egyáltalán nem népies, hanem maga Verseghy is, ki még 1805-ben »A köz nép« c. epigrammájában a következő durva sorokat írja:

¹⁾ 1. (1791) „Mig súgva kóvályog az estvéli szél.“

(1806) „Még repdes enyelgve az alkonyi szél.“

Az eredetiben: „Im säuselnden Winde, am murmelnden Bach.“

3. (1791) „sir Laura s az érre le-szegzi szemét.“

(1806) „sir Lilla s az érre leszögzi szemét.“

Az eredetiben: (2.) „Saß Lilla auf Blumen und weinet und sprach.“

4. (1791) „melly gyorsan el-hordgya előlle vizét.“

(1806) „melly zúgva gyorsittya előre vizét.“

Az eredetiben: (4) „Was murmelst du Strom, der mich murmelnd verläßt.“

9—10. (1791) „Ezt mondgya zokogva 's egy dombra ledől, hol lelke a szóltan keservnek hevől.“

(1806) „Ezt mondgya zokogva 's egy dombra ledől, hol szive a' szóltan keservre hevül.“

Az eredetiben: (9—10.) „Vom Busen, vom Herzen riß ab sie den Strauß

Und seufzet und weinet die Seele sich aus.“

12. (1791) „Nem érez az, a' ki el-játsza hitét.“

(1806) „Nem férfi az, a' ki megszegte hitét.“

Az eredetiben: „Es ist ja nicht Liebe, wenn Liebe verläßt.“

A költemény harmadik változata, v. ö. Császár, id. kiad. 392 l. jelentékeny eltérései folytán nyugodtan mellőzhető.

²⁾ V. ö. Gálos, id. ért. 64. l.

³⁾ V. ö. Thienemann T., id. ért. 45. l.

»Messze került e csürhe csatát! Borivása mutatja
 hogy, ha kigőzölög is,
 rút bora, vad kannál iszonyúabb
 marha tenyészik emberi képe alatt.«¹⁾

Döbrentei, ki a tőle szerkesztett »Erdélyi Múzeum« útján a külföldi irodalomnak sok fontos irányát közvetítette a magyarság számára, ezt írja Kazinczynak 1814. jan. 14-én kelt levelében: »Melyik darabjait fordította a Tekintetes Úr Herdernek? Én itt a Múzeum számára akarom fordíttatni: Ursachen des gesunkenen Geschmacks bey den verschied. Völkern.«²⁾ Ez az érdeklődés Herder munkái iránt, melyet Kazinczy egy másik értekezés lefordításával nemsokára megerősíthetett,³⁾ Döbrenteinél Herder gyűjteményéből való négy madagaszkári ének lefordításában nyilvánkozik ekkor. Hogy azonban ezen »Vadak énekei« c., folyóiratának III. füzetében (140—149. l.) megjelent fordításánál ethnographiai célok is lebegtek szeme előtt, azt mutatja ehhez irt bevezetése, mely teljesen Herder szellemében készült.

Az emberi értelem munkájának gyümölcseit — így kezdi fejtegetéseit — csak hosszú fejlődés után észlelhetjük; nem így az érzelmét: »Ez minden emberben, akár úgy nevezett vad legyen, akár kimivelt, hatalmasen kijelenti magát s a gyermek kortól fogva, a tárgyakhoz von vagy eltaszit.... S minthogy a poézis, az érzésnek nyelve, melly minden korú s állapotúakkal közös, a nélkül, hogy a lelkierők kivólnának fejtvé, a Vadak között is az, a kit a természet többeknél érzékenyebbnek szült, s az ettől el nem válható képzelést is megadta neki, feltétele nélkül zeng.«⁴⁾

Ugyanazon eszmék ezek, melyeket Herder fent említett értekezésével rokon tárgyú pályairatában »Ueber die Wirkung der Dichtkunst auf die Sitten der Völker in alten und neuen Zeiten« fejtett ki.⁵⁾ Ebben Herder a költészetről szóló rövid, általános bevezetés után,⁶⁾ melynek gondolatait Döbrentei is

¹⁾ Vesseggy, id. kiad. 136. l.

²⁾ Kaz. Lev. XI. k. 2574. sz.

³⁾ A fordítás, melyről részletesen most nem szólok, az »Erdélyi Múzeum« 1815. IV. füzetének 7—28. l.-ain jelent meg »A' szép tudományok' befolyásáról a' felsőbb tudományokra« címen.

⁴⁾ Erd. Muz. id. h. 142. l.

⁵⁾ V. ö. Suphan, VIII. k. 334—436. l.

⁶⁾ Suphan, VIII. k. 338—343. l.

átvette, annak hatását tárgyalja az emberiség művelődéstörténetében szereplő népekre. Könnyen érthető, hogy Döbrentei figyelmét erre a pályairatra fordította, mely a tőle használt bécsi kiadásban¹⁾ a Kazinczyhoz írt levelében említettel egy kötetben volt.²⁾ Madagaszkár szigetének rövid, Herdertől csaknem szó szerint átvett leírása, valamint lakóinak jellemzése után³⁾ következnek a fordítások. Az említettem bécsi kiadásban már »Lieder der Wilden« felírással közzétett tíz ének közül⁴⁾ Döbrentei a 2. »Der König im Kriege« — »A király a hadban«, 3. »Todtenklage um des Königs Sohn«, — »Halotti panasz a király fijáért«, 6. »Ampanani« — ugyanazon címmel és a 9. számút »Die unmenschliche Mutter« — cím nélkül, fordította le.

E dalok, melyeknek franciából való fordítása valószínűleg Herder barátjának, Knebelnek munkája, s melyeket Herder neje férje olaszországi tartózkodása alatt írt le, azon anyaghoz tartoztak, melyet Herder anthropologiai szempontból rendezendő gyűjteménye számára tartogatott. Csak a Müller Jánostól rendezett vulgata kiadásban kerültek nyilvánosságra, de mind itt, mind pedig a bécsi utánnymatban hézagosan, címekkel ellátva s a kéziratától eltérő sorrendben.⁵⁾

Döbrentei fordítása szigorúan, szó szerint ragaszkodik az eredetihez, annyira, hogy itt-ott germanizmusok is belecsúsznak szövegébe, ami azonban az ő korában természetes. Fordítása hű, de lapos és költőtlen. Érdeklődésével a »Vadak énekei«, iránt nem állott egészen egyedül. Saját fordítása után még egy ismeretlen fordító 3 darabját közli⁶⁾ e bevezető megjegyzéssel: »Levoltak ezen dalok és még kettő fordítva s a bevezetés megírva, midőn ugyan ezen dalokat egy Nevetlen a Muzeum számára megküldötte.... Itt következnek az ő fordításai, adott engedelmé szerint némely változtatásokkal.«⁷⁾ E három dal a bécsi kiadás sorrendje szerint: 1. »Der König« — »A király«,

¹⁾ V. ö. Erd. Muz. id. h. 140. l.

²⁾ V. ö. Herders sämtl. Werke. Bécsi kiad. IX. k. 373—491. l.

³⁾ V. ö. Erd. Muz. id. h. 143—144. l. Suphan, XXV. k. 637. l.

⁴⁾ V. ö. Herders sämtl. Werke. bécsi kiad. VIII. k. 555—570. l.

⁵⁾ V. ö. Redlich jegyzetét Suphan, XXV. k. 689—690. l. a 637. l.-hoz; u. o. 637—644. l. közölve vannak a dalok pontosan a kézirat szerint.

⁶⁾ Erd. Muz. id. h. 149—152. l.

⁷⁾ Erd. Muz. id. h. 149. l.

4. »Trauet den Weissen nicht« — »Ne higgyetek a fejéreknek«, 8. »Der Zorn des Königs« — »A király haragja.« E három darab, bár Döbrentei korrekturája folytán az ő fordítási technikájának nyomait viseli, mégis bizonyos törekvést mutat önálló, erőteljes kifejezésre. Bizonyos formai sajátosságok iránt a fordítónak nincs érzéke. Így pl. a »Trauet den Weissen nicht« c. dalt mintegy keretképen fogja körül az intő szózat: »Trauet den Weissen nicht, ihr Bewohner des Ufers!« az ismeretlen fordító nem vette észre s nem is alkalmazza a német szöveg következetességével.

Döbrentei későbbi, Bowring számára folytatott gyűjtő munkásságára kétségtelenül ösztönzőleg hatottak e Herder gyűjteményéből való fordítások is.

Érdekes, hogy néhány évvel Döbrentei előtt Kisfaludy Sándor is fordított egy madagaszkári éneket,¹⁾ de bár, mint látni fogjuk, Herdert jól ismerte, nem az ő gyűjteményéből, hanem Evarist Parny »Chansons Madécasses« c. gyűjteményéből, mely a Herder-féle daloknak is alapul szolgált.²⁾ Kisfaludy Sándort a francia költővel való foglalkozásra valószínűleg nagyban ösztönözte a »Wiener Musenalmanach« példája is,³⁾ melynek munkatársaihoz különben szoros kapcsolatok fűzik.

Döbrentei ethnographiai érdeklődése ebben az irányban nem talált sok követőre. A következő fordító Herder gyűjteményének két darabját irodalmunk akkori programjának megfelelően a honfoglalási eposz őstörténeti részének megírásához szánja anyagúl: Teslér László az, ki a fiatal Vörösmartyt megismerteti Herderrel. 1823. jan. v. febr.-jában irt levelében kritizálja Vörösmarty »Szilágyi« c. drámai kísérletét s Sophokles műveinek tanulmányozását ajánlja neki: »Addig is, hogy csak egy kis ideád lehessen e plánum felől, itt küldöm Herder munkáinak hatodik darabját. Ebben találsz egy Philoktetest, de nem Sophoclesét, hanem valamiben hasonlót hozzá, nem azt a szerencsétlen s a Lemnusban igazságtalanul hátrahagyott hőst, mely darabban Sophocles Achillesnek emberiségét s Ulysses

¹⁾ I. Kisfaludy Sándor minden munkái. Kiadja Angyal Dávid, Budapest, 1892. VII. k. 141—142. l.

²⁾ V. ö. Angyal D. jegyzetét a »Madagaszkári ének“-hez: Kisfaludy Sándor, id. kiad. VII. k. 580 l.

³⁾ V. ö. Rommel. id. ért. 60—61. l.

ravaszágát tünteti fel. E küldött könyvemben másképen is szép darabokra foghatsz akadhatni; itt leled Abailardot és Heloisét igazi s valódi karakterökben, majd később életjüket is odaadom Fessler románjában.«¹⁾

Az epikai tanulmányaiba elmerült költő bizonyára a magyarság őstörténelme s a velünk rokon népek költészete iránt érdeklődött, mert kevéssel utóbb Teslér két észti költeményt küld neki levélben e kísérő szavakkal: »Itt küldök két Esthonnyai darabot a németből fordítva. Úgy hiszik, kik bennünket a finnusoktól lenni akarnának, hogy az első szakadás után némely része eleinknek ott székel meg. Lásd Szakadás Esthonnyai Fejedelem Percsényitől.«²⁾

A két dal, melyet Teslér Herder népdalgyűjteményéből a bécsi kiadás szövege után fordított: »Jörrn« és »A vén legény«. Az első, melyet Herder az 1778-iki kiadásban³⁾ »Liebeslied«-nek nevez, csak a Müller Jánostól rendezett kiadásban s a bécsi utánnymatban⁴⁾ jelenik meg »Jörru« címen (amit a magyar fordító hibásan »Jörrn«-nek olvasott) e megjegyzéssel: »Jörrn heißt Georg, und hat nicht, wie man etwa geträumt, Beziehung zu Jerusalem,« amit a magyar fordító is átvesz: »Jörrn annyit teszen mint György.«⁵⁾ A fordítás meglehetősen ragaszkodik eredetijéhez, csak itt-ott enged meg magának a fordító bizonyos szabadságot.

Igy az I. versszak 4. sorában:

»Ma nem leszek magam,«

¹⁾ V. ö. Vörösmarty emlékkönyve, szerk. Czapáry László dr. Székesfejervárott, 1900. 154. l.; az említett kötet a bécsi kiadás hatodik darabja, melyben mind Herder drámai töredéke „Philoktetes“ 127—140. l., mind drámai költeménye „Eloise“ 149—284. l. megvan. Fessler regénye alatt az 1806-ban Berlinben megjelent „Abälard und Heloise“-t kell értenünk. V. ö. Koszó J., Fessler Ignác Aurél élete és szépirodalmi működése. NPhD. XIV. Budapest. 1915. 68. l.

²⁾ Vörösmarty emlékkönyve 156. l.

³⁾ Suphan, XXV. k. 391. l.

⁴⁾ VIII. k. 115. l.

⁵⁾ A német idézeteknél v. ö. Herders sämtl. Werke. Wien. VIII. k. 115. l.; a magyaroknál: Vörösmarty emlékkönyve 156. l.; e dal első német nyelvű közléséről a „Königsbergsche Gelehrten und Politischen Zeitungen“-ben 1764. 37. sz. 146. l. olv. Suphan, id. ért.

a német: »Nun sind um mich Leute«-val szemben; a II. versszak 3. és 4. sorában:

»Jöhetsz bátran, magam leszek

Én és Te csak Kedves,«

a németben: »Kannst du kommen ohne Sorgen,

Da bin ich alleine;«

s a IV. versszak két utolsó sora:

»Ott leszek Édes Te veled,

Tudod a ligetbe,«

a németben: »Hüpf ich Liebe, dir entgegen

Weißt auf jener Aue.«

Már e jelentéktelen változtatásokból is megállapítható, hogy a dal a magyar fordításban veszített szemléletességéből, mozgó frissességéből, mert a magyar szövegben a németnek mindig egy-egy értékes eleme vesz el; így Teslér fordítása szintelenné és prózaivá lett, sőt egyszer érthetelenné is; a III. versszak első két sora: »Jól, ha a cserebóg zörrend,

A reggel nedvébe«(?),

a németben: »Wenn Mayenkäfer schwirret,

Früh im kühlen Thau!«

A második dal, melynek Herdernél »Hagestolze« a címe, nem jelent meg népdalgyűjteményének első kiadásában, hanem a »Journal von Tiefurt« 32. számában és lényeges változtatásokkal a Müller Jánostól újonnan rendezett gyűjteményben,¹⁾ valamint annak bécsi utánnyomatában.²⁾ E darabban is elég szorosán ragaszkodott a fordító az utóbbi kiadás szövegéhez, de általában nagyobb sikerrel dolgozott, mint az előbbi dal lefordításánál. A II. versszak elején a német szövegtől való eltérése következtében szétdarabolja szórendjét:

»Jobb napjaid el így folytak;«

a németben: »Brüderchen, du lebstest also.«³⁾ A német szövegben e versszak három utolsó sorát kettővé vonja össze, de eleven jelzőit elronyja a német »dauerhaft«-nak »tartós«-ra való fordításával. Ez különben a német szöveggel közös hiba:

¹⁾ v. ö. Suphan, XXV. k. 589. l.

²⁾ VIII. k. 116—117. l.

³⁾ A német idézetekre nézve v. ö. id. bécsi kiad. VIII. k. 116—117. l.

»Gar ein reines, gar ein weisses,
Gar ein grades, gar ein schlankes,
Gar ein dauerhaftes Weibchen.«

A magyarban: »Csinos, fehér, karcsú, sudár
Tartós, szép feleségecskét.«

Különben a fordító megtartja a német szöveg szemléletes-
ségre törekvő jelzőit, sőt néha-néha sikerrel alkot újakat is; így
az V. versszak 3. és 4. sorában:

»Meleg ajkat, sudár hókart,
Szerelmetes hév kebellet,«

a németben: »Warme Lippen, schlanke Arme
Und ein liebevoller Busen.«

Bármennyire jelentékteleneknek látszanak is e csekély ada-
lékok, mindenesetre érdekes, hogy a magyarság nemzeti epikai
törekvéseihez Herder folklorisztikai munkáiból is nyert ösztönzést.

Csakis Teslérnek Herder munkáiról szóló levelével kapcsola-
latban válhatik elfogadhatóvá Gálos Rezső állítása, hogy Vörös-
marty »Szép Ilonka«-jának alapgondolatát Herder népdalgyűjte-
ményének egy költeményéből vette,¹⁾ mert egyébként Vörös-
marty és Herder között semmiféle kapcsolat nem található.
Kétségtelen dolog, hogy a Herder-féle gyűjteményben levő
»Röschen und Kolin« c. ballada első versszaka²⁾

»Habt ihr gesehn eine Lilie,
Die sinkt in Regenzeit.
Ach, so schwand Röschen hin, sie schwand
Vor Liebeshenzeleid«

és Vörösmarty »Szép Ilonka«-jának először készült része között:³⁾

»És ha láttál szépen nőtt virágot
Elhajolni belső baj miatt:
Úgy hajolt el — — —
Szép Ilonka titkos bú alatt

— — — — —

Hervadása liliomhullás volt.«

bizonyos rokonság van. Azonban a hiányzó támaszpontok és

¹⁾ EPhK. 1911. 513. l.

²⁾ Suphan, XXV. k. 180. l.

³⁾ V. ö. Gálos R. id. h.; cikke Király György értekezése alapján ké-
szült, ki EPhK. 1910. 231—233. l. pontosan kimutatja a költemény kelet-
kezését.

azon körülmény tekintetbe vételével, hogy Vörösmarty hősnőjét hosszas fejlődés után alkotta meg s a szóbanforgó költői hasonlatra már forrásai is alkalmat adtak,¹⁾ jelen esetben inkább hangulati hatásról beszélhetünk, mint átvételről, vagy akár reminiscenciáról is.

Semmi közelebbi adatot nem tudunk Fáy András barátjának, Tasnádi Szücs Ábrahámnak Herder fordításairól.²⁾ Csak saját, népdalszerű költeményeiből³⁾ következtethetünk arra, hogy kéziratban maradt »Gyűjtemény«-ében valószínűleg voltak Herder népdalgyűjteményéből is darabok, melyek hozzájárultak ahhoz, hogy saját költői kísérleteinek népies irányt adott.⁴⁾

Kis János, ki Herderben már hivatalánál fogva ösztönző példaképet látott, legszebben Kazinczyhoz 1808 febr. 14-én irt levelében fejezi ki csodálatát annak művei felett: »Herder' minden munkáinak megvevését tsak tsekély gazdagságom gátolhatja meg, de a' mit belőlek ki fogsz irni, azzal a' tisztelettel fogom olvasni, mellyel Herdernek legkisebb maradványa eránt is viseltetem, 's a' melly tsak nem az imádással határos.«⁵⁾ Herder hatása alatt ő is kétségbevonja a magyar nyelv jövőjét;⁶⁾ maga Kazinczy, ki Kis iránt érzett rajongó barátsága folytán szinte nevelésesen túlbecsülte költészetét, annak jellemzésénél hivatkozik nagy német pályatársára: »A' kit a' Muza így koszorúzott, a' ki élete' örömeit ennek jutalmazó társalkodásában lelte fel, az nem lehet hálátalan a' maga boldogítója eránt, 's annak — játékaira ugyan, de — léleknemesítő játékaira nem tekinthet kevély hidegséggel; 's kit szállhatna meg az a gondolat, hogy a' széplelkű Ember átallhatja talán azt üzni mostani állásában, a' mit az új Rómának még Biborosai is és melly számban! a' mit neki két tisztvársa a' német földön Herder a' Weimari Szuperintendens, 's Götz' a' Kirchbergi, magokhoz illetlennek, még utolsó napjaikban is nem tartottak?«⁷⁾

¹⁾ V. ö. Király Gy. id. h.

²⁾ Olv. Szinnyi, id. m. XIII. k. 1909. 1170—1171. h.

³⁾ »Sárga cserebogár,« »Zöld csákó süvegem.«

⁴⁾ Olv. Benko Imre közlését s a gyűjtemény ismertetését Ir. Közl. 1899. 119—120. l.

⁵⁾ Kaz. Lev. V. k. 1239. sz.

⁶⁾ Kaz. Lev. VIII. k. 1852. sz.

⁷⁾ Kaz. Lev. XII. k. 2710. sz.

Herder számos munkájának lefordításán vagy átdolgozásán kívül, melyekről most nem szólok részletesen, népdalgyűjteménye is több fordításra ösztönözte Kist, részben az ott talált német szöveg, részben az eredeti alapján.¹⁾

Kétségtelenül Herder gyűjteményéből való két kis dal: »Doris Thyrsishez« és »Damon.«²⁾ Az elsőnek nemcsak Kis kéziratában más a címe,³⁾ hanem ugyan e »Daphne Damonhoz« címmel s a forrás megjelölésével »Herder után« megjelent a »Koszorú« 1828. évf.-ban is (96. l.). A német költemény egyike azon rövid francia daloknak, »Einige Liederchen«, melyeket Herder Monnet »Anthologie Française«-jából fordított le.⁴⁾ Kis fordítása, mely a Toldytól kiadott alakjában az első kidolgozástól némileg eltér és simább lett⁵⁾ általában hű, de közvetlenségben és könnyedségben messzire Herder mögött marad. Ugyancsak e francia dalokból fordította le Kis a másik, »Damon« c. kis darabot is,⁶⁾ mely az előbbivel együtt »A pázsithoz« címen jelent meg. E fordítás szóhúsága mellett az előbbivel szemben frissebb, közvetlenebb és melegebb.

[Részben Herder gyűjteményéből fordította le Kis az »Ének a reményről« s a »Tavaszi ének« c. költeményeket. Az első⁷⁾ a kiadó forrásmegjelölése szerint, mely a »szerző segedelmével« állítatott össze, Herderből való.] Azonban a következő, Herder gyűjteményében szintén meglevő költemény forrásmegjelölése, »Chiabrera« gyanússá teszi ennek eredetét is. A fordítás határozottan a Herder gyűjteményében levő német költemény⁸⁾ után

¹⁾ V. ö. Gálos R., Kis János és a német költészet. EPhK. 1911. 449–460. l. E dolgozat alapján tárgyalom Kis János Herder-fordításait; azonban, mint látni fogjuk, részletes vizsgálattal többször tőle eltérő eredményre jutottam.

²⁾ V. ö. Kis János Poétai munkái. Kiadta Toldy Ferencz. Pest, 1865. 426. l.

³⁾ V. ö. Gálos R., id. ért. 459. l.

⁴⁾ V. ö. Suphan, XXV. k. 451. § 1. 3. sz. és Redlich jegyzetét u. o. 676–677. l.

⁵⁾ Az egy versszakos hatsoros dal variánsai: 1. s.: őriznem | őrizni; 3. s.: »S illy két ellenfélt meggyőzni«.

⁶⁾ V. ö. Suphan, XXV. k. 351. l. 2. sz. és Toldy, id. kiad. 426. l.

⁷⁾ L. Toldy, id. kiad. 69–70. l.; v. ö. Gálos R., id. ért. 459. l., ki a költeményt tisztán Herder-fordításnak tartja.

⁸⁾ »Das Lied der Hoffnung. Italienisch«, l. Suphan, XXV. k. 378–379. l. és Herder jegyzetét u. o. 536. l.

készült, de az eredeti olasz szöveget is használta Kis.¹⁾ Határozottan Herder német fordításához ragaszkodik Kis János akkor, midőn az eredeti szöveg két soros refrainje helyett, annak első négy soros versszakát alkalmazza ugyancsak refrainszerűen:

„La speranza è sempre verde
Negli affanni mai si stanca.
S'ogni cosa al mondo manca
La speranza mai si perde.“²⁾

„Hoffnung, Hoffnung immer grün.
Wenn dem Armen alles fehlet,
Alles weicht, ihn alles quälet,
Du, o Hoffnung labest ihn.“

„Mindenkor hű a remény,
Vigasztalni el nem fárad,
Ránk akármennyi bú árad,
S a sors akármely kemény.“

míg az olasz szöveget a 7. versszak fordításához vette segítségül Kis, melynek tartalmát Herder hiányosan egy másik versszakba olvasztotta:

„Quanti miser disperati
Cercan lor vita finire
Questa Dea gli ha rinfrancati
Con promesse e col pur dire.“

„In Verzweiflung, im Gefechte,
Wenn schon alles weicht und fällt
Stehst du an des edlen Rechte,
Winkest ihn in andre Welt.“

„Ha rohanni csüggedőket
Maga ellen lát gyilkokkal
E kegyes istenné, őket
Megbékélteti sorsokkal.“

Kis fordítása itt még az olasz szöveggel szemben is nagyon szabad s ez jellemzi általában a költemény többi részeit is, melyek Herderhez állnak közelebb. A strofabeosztás az említett refrainbeli eltérést nem tekintve mind a három költeményben egyenlő. Valószínűleg csak ösztönzést adott Herder Kisnek a következő »Tavaszi ének« lefordítására.³⁾ Erre vall a kiadó említett forrásmegjelölése mellett az a tény is, hogy Kis és Herder⁴⁾ szövege között lényeges eltérések vannak.⁵⁾ Az eredeti olasz költemény Jagemann említett Anthológiájának 2. kiadásában már nincs meg s így a részletes egybevetéstől el kell tekintenünk

¹⁾ Ezt a Herdertől is használt Jagemann-féle „Italienische Chrestomathie“-ben találta meg; én sajnos, csak a Lipcsében 1805-ben megjelent II. kiadást használhattam, melyben Serafino Aquilano „Canzone sulla Speranza“ c. dala a II. k. 62–64. l.-n van meg.

²⁾ E versszak két utolsó sora a többi versszak refrainje.

³⁾ Toldy, id. kiad. 70–71. l.; v. ö. Gálos R., id. ért. 459. l.

⁴⁾ „Frühlinglied“, Suphan, XXV. k. 531. l.

⁵⁾ Így Kis költeményének 5. versszaka Herdernél hiányzik.

Mindenesetre Herder hívta fel Kis figyelmét a két költeményre, mely mind az ő gyűjteményében, mind Kis János költeményeinek Toldytól rendezett kiadásában egymásután következnek,¹⁾ s ez indíthatta őt az olasz anthológiában szétszórtnak meglévő darabok²⁾ lefordítására.

A Gálos szerint³⁾ ugyancsak Herder gyűjteményéből való »Lilla« c. balladát⁴⁾ Kis János az angol eredetiből fordította.⁵⁾ Toldy tartalomjegyzékében közölt forrásadat szerint is »angol költő ut. 1803« körül készült s a magyar fordításnak Herder német szövegétől⁶⁾ eltérő részeit⁷⁾ megtaláljuk az angol eredetiben. Ez egy — Gay tragikomikus operájába, »What d'ye call it« szöött — kis ballada, melyet Kis János Eschenburg említett gyűjteményéből ismert.⁸⁾

Mint a költemények hangjából láthatjuk, Kis János fordításainak semmiféle népies célzatuk nincs, ő ezekkel is, mint sok más fordításával csak azon határtalan tiszteletének akart kifejezést adni, melyet nagy német pályatársa irodalmi működése iránt érzett.

Bajza, ki mint láttuk, a népiességre vonatkozó tanulmányai-ban Herder munkáinak beható olvasása ellenére is teljesen önálló maradt, azok iránt való érdeklődését mégis bebizonyította egy Herder gyűjteményéből való ballada lefordításával.⁹⁾ E ballada »Edward. Herder szerint,« mely költeményeinek első gyűjteményes kiadásában jelent meg¹⁰⁾ esztetikai szempontból is a népdalgyűjtemény legértékesebb darabja közé tartozik. Herder már Ossian-tanulmányában, hol először tette közzé e lelkes szavakkal méltatja: »Könnte der Brudermord mit grausendern Zügen

¹⁾ V. ö. id. bécsi kiad. VIII. k. 189—192. l.

²⁾ Az első kiadásban Vol. II. 418. és 475. l., v. ö. Gálos, id. ért. 459. l.

³⁾ Id. h. 459—460. l.

⁴⁾ Toldy, id. kiad. 346—347. l.

⁵⁾ V. ö. Fest Sándor, id. ért. 55. l.

⁶⁾ »Das Mädchen am Ufer«. Suphan, XXV. k. 169—170. l.; megkülönböztetendő a Verseggy forrásául szolgált ugyanezen című költeménytől.

⁷⁾ Többek között Kis fordításának 6. és 7. versszakát, mely Herder-nél nincs meg.

⁸⁾ V. k. 172—173. l.; v. ö. Fest S. id. ért. 55. l.

⁹⁾ V. ö. Szücsi, id. m. 213. l.

¹⁰⁾ V. ö. Badics jegyzetét id. kiad. I. k. 280. l.-hoz.

geschildert werden? und welche Wirkung muß im lebendigen Rythmus das Lied thun? und so wie viele, viele Lieder des Volks!«¹⁾)

Bajza fordítása nem csak előrehaladott keletkezési ideje folytán a legsikerültebb magyar költemény Herder népdalgyűjteményéből. Elméletileg is foglalkozott a fordítással s Goethe »Westöstlicher Dīvan«-jába szötte, »A fordításokról« szóló fejtegetéseinek ismertetésében különös súlyt fektet e szavakra: »Megértünk egy harmadik időszakot is, melyet a legfőbbnek és legutolsónak lehet nevezni, azt t. i., hol az ember a fordítást az eredetivel ugyanazonná (identisch) akarja tenni, úgy, hogy ne egyik a másikért, hanem a másik helyét teljesen kipótolva álljon.«²⁾) Ezt fogadta el saját fordításai számára is vezető elvül, ámbar tudja, hogy a magyarban még számos nyelvi nehézséggel kell küzdeni, úgy, hogy eddig »fordítóink többnyire csak a Goethe által osztályozott első időszakba számítandók«,³⁾) melyben t. i. a költői lelkesedés köznapí prózában nyer kifejezést.

Bajza ritmusban sorosan ragaszkodik eredetijéhez, kifejezéseiben azonban önállóságra törekszik és sikerrel közelíti meg az angol balladának a német szövegben is visszatükröződő komor hangulatát; különösen a 3. versszakban adta vissza majdnem önálló fordulattal a feltett kérdés pszichológiai finomságát:⁴⁾)

»Vén volt, miért megölnöd őt

Edvárd, Edvárd!

Vén volt, miért megölnöd őt?

Téged más kin gyötör,« stb.

Herdernél:⁵⁾)

»Dein Roß war alt und hasts nicht noth,

Edward, Edward!

Dein Roß war alt und hasts nicht noth,

Dich drückt ein ander Schmerz — Ol« stb.

Bajza fordítása az utolsó a Herder gyűjteményéből veti magyar átültetések között; általában csekély számúak ezek, mert inkább csak kisebb költőink figyelmét keltette fel e gyűjtemény.

¹⁾ Suphan, V. k. 174. l.

²⁾ Bajza munkái, id. kiad. IV. k. 197. l.

³⁾ Bajza művei, id. kiad. IV. k. 199. l.

⁴⁾ V. ö. Bajza művei, id. kiad. I. k. 280. l.

⁵⁾ V. ö. Suphan, XXV. k. 477. l.

Ez természetes is; a tiszta népiesség fogalma, mely nálunk már a 30-as évek második felében alakult ki, nem elégedhetett meg Herder gyűjteményével, melynek vegyes tartalma éppen azt bizonyította, hogy mennyire széles és bizonytalan alapokon értelmezte kiadója a népiességet. A gyűjteményben levő balladáknak költőinkre gyakorolt belső hatásáról sem mondhatunk semmi határozottat; általában Kölcseynél és Kisfaludy Károlynál emlitenek ilyet,¹⁾ de egyrészt a gyűjtemények nagy száma, másrészt a népköltészet egyes motívumainak elterjedtsége (s első ballada-költőink éppen e stereotyp motívumokat alkalmazták) nagyon megnehezíti e genetikai kapcsolatok hiján való hatások kimutatását. Hasonlóképpen függőben kell hagynunk egy, Czuczor »Mátyás király«-ának forrására vonatkozó feltevést is.²⁾ Herder³⁾ és Musaeus (»Libussa«) feldolgozásán kívül⁴⁾ nálunk a mondát számos más munkából is ismerték,⁵⁾ s így Czuczornak is bőven volt alkalma arra, hogy találkozzék a monda jellemző elemeivel, melyeket költeményében értékesít.

Herdernek a népköltészetéről kifejtett termékenyítő eszméit nem volt alkalma megfelelő minőségű és mennyiségű anyaggal gyakorlatilag bemutatni; hogy maga is érezte ezt, mutatja élete végéig folytatott gyűjtő munkássága s gyűjteménye újból való kiadásának terve. A befejezetlenség s éppen a népiesség szempontjából való hiányok, melyek megjelent gyűjteményét jellemzik, magyarázzák meg némiképen azt is, hogy e magyar fordítások között is alig akad olyan, mely a népies iránnyal valami kapcsolatot mutatna fel.

¹⁾ V. ö. Angyal D., Kölcsey Ferencz, Bp. Sz. 1903. 113. k. 93. l. és Bánóczy J., Kisfaludy Károly és munkái. Budapest. II. k. 1883. 107. l.

²⁾ V. ö. Weber A., Czuczor »Mátyás király«-ának forrása: EPhK. 1910. 428—431. l.

³⁾ »Die Fürstentafel«. Suphan, XXV. k. 452—458. l.

⁴⁾ Weber A. e kettőről tartja valószínűnek, hogy Czuczor forrásául szolgáltak.

⁵⁾ Már a »Preßburger Zeitung« 1791. dec. 14-i számában találunk a könyvkereskedők hirdetései között egy ilyen névtelen munkát: »Libussa, Herzogin von Böhmen. Eine Geschichte aus den Ritterszeiten«; »Musaeus után« jóval később Fabriczy Sámuel ír »Libussa találós meséje«-ről; Tár-salkodó. 1832. I. k. 48. l.

IV.

Herder Homér és Ossian költészetére vonatkozó fejtegetéseinek hatása hazánkban.

Herdernek a népköltészeti termékek gyűjtése és terjesztése érdekében kifejtett munkásságában fontos mozzanat volt Macpherson »Ossian«-jának megjelenése 1760-ban. Herder ebben egy hanyatló, de egykor hatalmas és erőteljes harcos nép költészetét látta s egyik legelső és lelelkesebb méltatója lett. Emeltet értékezéseiben beállítja e dalokat szervesen koruk s a productiv nép politikai viszonyai közé, fordításával pedig ugyanazon elvet akarta megvalósítani, melyet népdalgyűjteménye II. kötetének előszavában hangoztatott: a dal lényegét, a ritmust, dalmot visszaadni. Mint láttuk, ebből a szempontból támatta meg Denisnek 1768-ban Bécsben megjelent hexameteres fordítását is.

Hazánkban is többen akadtak, kik egyrészt az ossiani daloknak, mint a nép költői termékeinek méltatásában, másrészt azoknak lefordításában Herder tanítványaivá lettek. Batsányi az első irodalmunkban, ki át akarta ültetni a skót bárdot, de bár több mint harminc esztendeig foglalkozott vele (1785—1816), csak négy darabbal készült el: Ossian utolsó éneke¹⁾ prózában; Oskár halála.²⁾ Próbára fordított darab Ossziánból, hexameterekben,³⁾ Ossian, Kárthon, prózában⁴⁾ és végül »Az iniszthoniai háború« »Ossziannak egyik éneke, Batsányi által 1798. lefordítva.«⁴⁾

¹⁾ »Magyar Museum«, 1788. I. 197—200. I.

²⁾ u. o. 1789. 197—200. I.

³⁾ u. o. 1792. II. 279—303. I.

⁴⁾ Erdélyi Muzeum, 1816. V. f. 91—99. I. Az összes magyar Ossian fordításoknak egybeállítását I. Heinrich Gusztáv tanulmányában: Ossian. Budapest. 1903. 77—103. I. Batsányi Ossian-törredékeit kiadta Toldy Ferencz,

Batsányinak, mint ingadozásaiból láthatjuk, formai nehézségei is voltak; de hogy komolyan foglalkozott Ossióannal, s hogy sokáig kísérletezett fordításával, mutatja épen többszöri érdeklődése, mellyel e kérdésben Herderhez fordult. Kufsteini börtönéből kiszabadulva bécsi tartózkodása alatt ismerkedett meg Müller János történetiróval, ki, mint láttuk, sűrűn levelezett Herderrel. Csakhamar benső barátság fejlődik ki köztük s Müller egyengeti Batsányi számára Herderhez az utat. Herder először 1797-ben találkozik tisztelője nevével a »Teutscher Mercur« hasábjain, midőn Batsányi egy latin nyelvű ódáját Böttiger Károly Ágost túlságosan magasztaló hangon bírálta. Ez ellen tiltakozott Herder Böttigerhez írt levelében, ki azután azt továbbítja Müllernek e megjegyzés kíséretében: »Höchst interessant ist mir die genauere Bekanntschaft mit dem edeln von Batsányi gewesen. Meine Begeisterung für seine Ode hat mir sogar, wie sie aus Herder's Billet lesen werden, einen kleinen Verweis zugezogen; aber warum musste ich auch parallelisieren.«¹⁾ Batsányi Ossian-tanulmányairól is nemsokára tudomást szerez Herder Müller útján.²⁾ Müller ezáltal elsősorban az akkor Weimarban tartózkodó hirneves Ossian-szakértő Macdonald pártfogását akarta Batsányi számára megnyerni, másrészt azonban érdeklődését azáltal is ébrentartani, hogy időnként értesítette őt Herdernek ez irányban kifejtett munkásságáról: »Äusserst angenehm ist mir, dass Herder den herrlichen Gedanken hat, meinen Geliebten Ossian zu übersetzen, — und zwar aus dem Original selbst! — Welch' ein Gewinn für mich! für Deutschland! für die ganze literarische Welt!«³⁾

~~Közb~~ Batsányi a magyar költőket is értesíti munkájáról; 1799 január 17-én írja Virágnak: »Ossióánt fordítgatom; de

Batsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetembe. Pest. 1865. 139—171. l.

¹⁾ Böttiger ugyanis említett bírálatában »új Balde«-nak nevezi Batsányit, ki mint láttuk, Herdernek egyik legkedveltebb költője volt; v. ö. még Haym, Herder, II. k. 515—518. l.; a Batsányi és Herder viszonyát megvilágító levelek felhasználásában Thienemann Tivadar értékes közleményére támaszkodom: EPhK. 1914. 146—148. l.

²⁾ Joh. v. Müller, Sämtl. Werke. XXVII. k. 238. l.; v. ö. Thienemann, id. h. 146. l.

³⁾ Batsányi levele Müllerhez 1797—1798 évekből; v. ö. Thienemann T. id. h. 146. l.

nem hinnéd, mely nagy fáradságba kerül. Egy-két rövidebb darabját talán egészen versben fordítom, sőt már fordítottam. A többi prózában ugyan, de poétai harmóniával, azaz amennyire tőlem kitelhetik; a gyakorta előkerülő énekeket s más lyrikus darabokat csakugyan versben ott is. Mit gondolsz? helyben hagyod-e? — Csakhogy te még nem ismerheted ezen poétának egész geniuszát. Németre sokszor, s nevezetes emberek fordították is ime! egyetlenegy kis darab van csak jól fordítva Goethe által. Herder is jól s szépen fordított egynéhány töredéket, versben (jámibusban). A többi tűrhető, meg lehetős, rossz! Imhol egy költeménynek eleje,¹⁾ a többi máskor megint bele irom hozzád küldendő levelembe. « Kazinczynak is beszámol 1802. jun. 16-án irt levelében Ossián-tanulmányairól: »Ossiánnak egy tudós és méltó földije (mint tudjuk, Macdonald-ról van szó) megígérte Skóciából, hogy holmi rajzolatokra s egyéb ahoz tartozó dolgokra nézve segítségemre fog lenni. Megvan már régen nálam minden európai fordítás, ugymint: Macpherson, Cesarotti, Letourneur, Rhode, Petersen, Harold, Denis, s. m., nemsokára kezemhez érkezik Angliából (eddig talán elkészült) a celta originál, Macpherson anglus fordításával, és a deákkal összenyomtatva; (a deák interlinear és szóról-szóra, mint p. o. Homerus Iliasa.) Cesarotti olasz fordítása paraphrasis; a francia rossz, Denisé pedig teljességgel nem Ossian! — Az egyetlenegy jó német fordítás Goethetől van: »Die Lieder von Selma, in den Leiden des jungen Werther) és egynéhány darab Herdertől ama szép munkában: Vom Geist der hebräischen Poesie. Én ugy akarnám Ossziánt fordítani, amint talán énekel vala, ha magyar volt s most élt volna (a nyelvnek mostani állapotjához képeest szólván.)²⁾ E levelek alapján látjuk, hogy Batsányi az összes Ossián-fordítások beható tanulmányozása után akarta megírni fordítását s így kétszeresen kell fájlalnunk, hogy nem készülhetett el vele. De látjuk azt is, hogy Batsányi ezidőben valószínűleg Herder hatása alatt már elítéli Denis hexameteres fordítását, holott előbb annak követője volt. Saját fordításában most a népköltészet két

¹⁾ Toldy jegyzete szerint „Az inisthoniai háború“ c. töredéknek egy részlete volt, melyet később Kazinczy adott ki

²⁾ Batsányi mindkét levelét kiadta Toldy Ferencz, id. kiad. 259–265. Kazinczyhoz intézett levele Kaz. Lev.-ben nincs meg.

legfinomabb érzékű ismerőjéhez szegődik tanítványnak: a költői prózában Goethehez s a versben Herderhez. Harold és Denis német szövegei után dolgozott¹⁾ s ha a legkönnyebbnek látszó próza s Denis erőltetett hexameterei között ingadozva végte szabad, rimtelen jambusokban állapodik meg, úgy erre kétségtelenül Herder Ossian-törödékeinek tanulmányozása indította. Ezt különben már Kazinczy is megállapította Batsányiról saját Ossian-fordításához irt bevezetésében: »Minket Ossziánnal Batsányi János, az Ányos verseinek kiadója akara megismértetni, s fordításához — prózában, Harold, Denis's a Tübingi Nevetlen után — már 1785. hozzáfogott; de a' mit így Kassán dolgoza, azt Bécsi szolgálatjának idejében 1797 megvetette 's fordítását egyenetlen hosszúságu jambus-sorokba kezdé fűzni, a' hogy arra Herder ada néhány törödékeivel példát.«²⁾

Batsányi tehát Ossián-fordításában Herdert választja például, még pedig nemcsak versmértékben, hanem, mint ezután tervezett »Darthula« c. törödékéből láthatjuk³⁾ tárgyban is az vonzotta elsősorban, amit Herder lefordított.⁴⁾ Értekezésében, melyet Ossiánról tervezett⁵⁾ bizonyára szintén feltalálhattuk volna Herder tanulmányozásának nyomait.

Bár nem tartozik szűkebb tárgyam körébe, mégis kitérek Batsányi és Herder további viszonyára, annyival is inkább, mert annak kiindulópontja Batsányi Ossian-fordítása volt és alkalmunk lesz vele kapcsolatban a magyar költő életének egyik legféltettebb titkával megismerkednünk.

Batsányi később közvetlenül is összeköttetésbe akart lépni Herderrel. Egyik legkedveltebb német költeményét küldte Müller útján Herdernek 1801-ben azzal a kéréssel, hogy azt »Adrasteá«-jában adja ki, s egy Böttigernek szóló levelet, melyben útbaigazításokat kérve Ossian-fordításához, egyuttal melegen üdvözlí Herder úttörő irodalmi irányát is: »Daß Hr. Herder sein schönes Werk vom Geist der hebr. Poesie nun vollenden und keinen Theil mehr an allen den Schulpoesien mehr nehmen

¹⁾ v. ö. Heinrich G. id. m. 79. l.

²⁾ Kazinczy Ferencz' munkái. Szép Literatura. Pesten. 1815. VI. k. XII. lap.

³⁾ v. ö. Kaz. Lev. II. k. 540. sz.

⁴⁾ V. ö. »Darthulas Grabgesang«: Suphan, XXV. k. 423. l.

⁵⁾ olv. Heinrich G., id. m. 78. l.

wird, freut uns alle recht herzlich zu erfahren. Alle seine Ver-
ehrer wünschen einstimmig, daß Er sich nie mit solchen Sachen
abgegeben hätte.«¹⁾ A költemény nem jutott Herder kezébe, mivel
akkor Stachesriedben tartózkodott s így Batsányi kéziratát újból
elküldte Herdernek a Bécsből Weimarba induló Falk János Henrik
útján. Ez azonban nem értesíthette őt, hogy küldeménye meg-
érkezett-e rendeltetési helyére s így midőn Müller 1803-ban ismét
Weimarba indult, Batsányi átadta neki Herdernek szóló levelét
és a közlendő költeményt: »Betrachten und behandeln Sie es —
irja erről — als das Werk eines längst verstorbenen und unbe-
kannten Dichters, den nun kein Lob und kein Tadel mehr reitzen
kann; und schalten und walten Sie damit nach voller Will-
kür! Nur einen Umstand bitte ich dabey nicht außer Acht
lassen zu wollen: Es ist das größte und einzige Geheimniß
meines Lebens! und mein ganzes ferneres Schicksal in diesem
Leben, würde von der Entdeckung abhängen.

Nie soll man es auch nur mutmassen können, in welchem
Theile von Europa, um so weniger in welchem Staate der
Dichter gelebt habe, am wenigsten aber, daß er wirklich irgendwo
noch lebe. Mein Freund, der Ihnen dieses einhändigen wird,
mag Ihnen sagen, in welchem Lande, unter was für einer Re-
gierung, und in welchen Verhältnissen ich leben muß. Ueber
das Eigenthümliche Innere meines Wesens jedoch, wird Ihnen
dieses sogenannte Gedicht selbst den besten Aufschluß geben
und Ihr eigenes psychologisches Gefühl (wenn ich so reden
darf) mag entscheiden, ob man so etwas dichten könne.«
Levele végén Batsányi arról a sokoldalú hatásról és ösztönzésről
szól, melyet Herder rá és honfitársaira gyakorolt: »Bevor ich
schließe, muß ich Ihnen noch melden, daß Ihr ehrwürdiger Name
in meinem Vaterlande sehr oft, aber nie ohne Rührung und
Ehrfurcht genannt werde; . . . Mich freut es recht sehr, daß ich,
der ich Ihrer menschenfreundlichen Leitung, im Denken und
Forschen, so viel zu verdanken habe, hiermit endlich einmahl,
wenigstens einen geringen Theil meines schuldigen Danks ab-
statten kann. Leben sie wohl!«²⁾

Batsányi levele Bécsben 1803. dec. 25. kelt, tehát már

¹⁾ 1801. márc. 17., v. ö. Thienemann, id. h. 147. l.

²⁾ V. ö. Thienemann, id. h. 147—148. l.

Herder halála (1803. dec. 18.) után. Így kéziratát is csak Herder legidősebb fia, Wilhelm Gottfried, vehette át, ki az »Adrastea« utolsó kötetét sajtó alá rendezve a gazdag költői hagyaték közé iktatta ezen ismeretlen, idegen kéz által irt költeményt is: *Der Kampf. Fragment eines lyrischen Gedichts. Von unbekannter Hand, und einem ungenannten Verfasser unter den Papieren gefunden.*¹⁾ E titokzatos cím után joggal sejthetjük benne Batsányi féltett titkát, melynek megőrzése azonban, úgy látszik, mégsem volt számára létkérdés, mert 1807. júl. 2-án Kazinczy gúnyosan írja Virágnak:²⁾ »Hát az a' Bécsi Pindarus mit csinál? Hallod e hírét? Quid dignum tanto feret hiatu? Somsics diák ódát sugalla neki, Debreczenben létében (1804) a' Herder Adasteájának egyik kötetét hordta zsebjében 's Csokonaitól azt kívánta, hogy adná ítéletét eggy abba nyomtatott német ódája felől. Cs. azt felelte, hogy 48. strophákban álló odában nem lehet az oestrumnak folyva tartani, 's Pindarus orrot bigyesztett a glosszára. Nem olvastam a' Német ódát, de csudálom a' doctus trium linquarum embert!« Ugyanakkor³⁾ Kis Jánosnak írja Kazinczy megvetéssel, hogy Csokonai ítélete nem tetszett Batsányinak »s kevélyen pittyedt ajakkal azt felelte neki, hogy az Herdernek 's a Bécsieknek tetszett.«⁴⁾ Sőt Kazinczy annyira megy e levélben, hogy azzal gyanusítja Batsányit, hogy költeményét felesége, Gabriella, segítségével írta. Erre vonatkozik az a két durva epigramma is, melyet Kazinczy e levélhez csatol.

E levelekben jelzett 48 strófa nem felel meg az említett »Der Kampf« c. költemény terjedelmének; ilyen 48 strófás költemény azonban az egész »Adrastea«-ban nincs s legközelebb áll hozzá a fent jelzett költemény első része 49 versszakával; körülményes, zárkózott címe mellett még az is nagyon valószínűvé teszi erre nézve Batsányi szerzőségét, hogy csaknem ez az egyedüli az »Adrastea«-ban megjelent költemények között, melynek szerzőjét Suphan kritikai kiadásában nem nevezte meg.

¹⁾ »Adrastea« VI. k. 109–131. l.; v. ö. Thienemann, id. h. 148. l.

²⁾ Kaz. Lev. V. k. 1132. sz.

³⁾ 1804. júl. 19. Kaz. Lev. V. k. 1144. sz.

⁴⁾ Kazinczy itt valótlanságot ír, mert tudjuk, hogy Herder már nem is láthatta Batsányi költeményét, vagy pedig — ami azonban kissé merész föltevés — szándékosan valótlanságot ad Batsányi szájába.

Bizonyossá válik Batsányi szerzősége a költemény tartalma által, mely teljesen megfelel a Herderhez intézett levélben adott keserű jellemzésnek.¹⁾

Batsányi műveiben egyébként is gyakran van nyoma Herder tanulmányozásának. Legjobban kedvelte, úgy látszik, »Vom Geist der hebr. Poesie« c. munkáját, melyben Herder rámutatva a zsidó nép nemes és igaz érzelmekből fakadó költészetére, szembeszáll korának száraz, iskolai szabályok szerint felépült lírai verselgetésével. E munkára Batsányi fentebb ismertetett, Böttigernek szóló levelén kívül többször hivatkozik. Így említett, Kazinczyhoz írt leveléből is kitűnik, hogy Batsányi főleg azon Ossián fordításokat tanulmányozta Herdertől, melyeket ebben a munkában közölt először. Sőt egy kései prózai munkájában, az »Értekezések«-ben, melyet 1837-ben írt, a költészetéről szólván azt mondja Herder munkájáról, hogy »figyelmetes olvasását nem lehet ezuttal nem ajánlanunk mind Azoknak, valakik a legrégibb, legegyszerűbb és legfelségesebb poesist közelebbről ismerni kívánnják.«²⁾ Herder iránt való tisztelete szépen nyilatkozik abban az epigrammában, melyet képe alá írt. Minden nemzet büszke nagynevű polgáraitra:

»Tu tamen ante alias felix Germania gaudes, Hunc quoque, post tantos progenuisse viros.«³⁾

Metrikai szempontból Herder hatással volt a később Majláth János gróffal folytatott gemanisztikai munkássága útján ismeretessé vált hazai német költőre, Köffinger János Pálra is.⁴⁾ 1807-ben (Pesten Trattnernél) megjelent »Gedichte« s. gyűjteményéhez írt előszavában irodalmi iskolázatlanságára hivatkozva enyhe bírálatot kér: »Ich könnte hier viele als Fürsprache bei den Rezensenten vorausschicken, z. B. daß ich vor vier Jahren noch nicht wußte, daß Deutschland einen Schiller, Göthe, Klopstock, Wieland, Herder u. a. habe, daß ich damals noch keine korrekte Zeile in meiner Muttersprache schreiben konnte« (II.—III. l.) Úgy látszik azonban, hogy most annál buzgóbban

¹⁾ Az irodalomtörténeti szempontból is roppant érdekes költemény tartalmi ismertetését l. a függelékben, hol egyúttal egész terjedelmében közlöm azt.

²⁾ Olv. Szinnyei Ferencz, Batsányi János. Budapest, 1904. 174. l. jegyz.

³⁾ V. ö. Batsányi költeményei, id. kiad. 62. l.

⁴⁾ Életéről olv. Szinnyei, id. m. VII. k. 1900. 4—5. h.

fogott az említett német költők tanulmányozásához. Ezt bizonyítja gyűjteményének számos Klopstockra és Schillerre emlékeztető költeményén kívül, annak két darabja: »An Selma. Nach der Entsagung« (10. l.) és »An Selma« (133. l.), melyek verstani szempontból teljesen megvalósítják Herdernek az ossiani költemények fordítására és ritmikai megértésére vonatkozó követelményeit,¹⁾ melyeket már Batsányi is követett szabad, rimtelen jámbusaival. E két költemény tudomásom szerint időrendben az első a hazai német irodalom csekélyszámú Ossián-utáizata között.

A többi Ossián-fordítók leginkább prózában dolgoznak,²⁾ ami, úgy látszik, legkönnyebb volt, csak Kazinczy, ki fordítását ritka gonddal készítette, panaszkodik azon nyelvi nehézségekről, melyekkel meg kellett küzdenie: »A szörnyű sovány Grammatikális Disquisitionnak életet kell adnom 's úgy bánok itt, mint Herder szokott: szabadon szárnyalva.«³⁾ Nálunk később inkább azok az esztetikai eszmék keltettek érdeklődést, melyeket Herder Homér és Ossiánnal kapcsolatban kifejtett.

Kisfaludy Sándor, ki a »Francia fogságom« kéziratának füzeteibe Herder műveiről is készít magának jegyzeteket, Homér és Ossián méltatásával átveszi Herdernek a genie szabad, önkéntelen alkotó művészetére vonatkozó eszméit, melyeket Ossiánról szóló értekezésében kedvenc költőivel kapcsolatban kifejtett.⁴⁾ Már önéletrajzi adatokban 'gazdag levélregényében »Két szerető szívnek története« lelkesedve szól ifjúkori olvasmányairól, köztük Ossiánról is: »Tizenhat esztendő voltam 's akkor jövének kezembe Schiller, Lessing, Shakespeare, Ossian 's több illy Lelkek' munkái.«⁵⁾ Herdernek a népdalok, Homér és Ossián tanulmányozásából alkotott természetes esztetikáját költészetének vezető elvévé tette; ezzel felel a »Regék« egy névtelen bírálójának, midőn az egy kifejezését hibáztatja: »És én úgy vélem, hogy a Homérek',

¹⁾ V. ö. Denis fordításának említett bírálatát: Suphan, IV. k. 324. l. és Herder Ossian-fordításait: Suphan, XXV. k. 423–430. l. és 549–551. l.

²⁾ V. ö. Heinrich G. id. m. 78–97. l.

³⁾ Kaz. Lev. XII. k. 2809. sz.

⁴⁾ V. ö. Suphan, V. k. 182–183. l. „Homers Rhapsodien und Ossians Lieder waren gleichsam impromptus, weil man damals noch von Nichts, als impromptus der Rede wusste“ stb.

⁵⁾ Kisfaludy Sándor munkái, id. kiad. VI. k. 532. l.

Ossiánok', — és egyéb nagy Poeták természetes, tüzes Aesztetikája szerint jól is vagy on mondva, bár az iskolai, kényes hidegebb Aestetika kárhóztattya is;«¹⁾ Kazinczyhoz irt levelében pedig e nagy költőkre hivatkozva egyenesen elveti a kritikát: »Homér és Osszián sem az Aestetikának Cathedrája előtt soha nem ültek, sem Resensiók által nem tanítottak, mégis örök időkre Csudák, Példák maradnak.«²⁾ Ugyanezen gondolat jut kifejezésre »A Génius« c. költeményében (1838), mely a genietisztéletnek egyik legkésőbb megnyilatkozása irodalmunkban:

»Nem szenved a' nagy 's rendkívül való,
Sem kényszerítést, sem határt.
Törvényt, határt ő szab magának.
S mikép irányozhatta volt
A' féreg a porban: hová viszi
A' sast — magas, merész repülte.«³⁾

Kisfaludy Sándor tehát a genie munkáját szentnek és sérthetetlennek tartotta. A kritika termékenyítő hatását azonban, mint azt később Bajza épen Herderre támaszkodva munkásságában megvalósította, egyáltalán nem ismerte, mondván: »A' nagy Geniuszt pedig mi okból récenceálja, ha mindjárt egy másik nagy Genius is? Egyik egyben nagy, másik másban; — s csak ebben hasonlók egymáshoz, hogy egyik sem tökéletes, egyik sem hiba nélkül való.«⁴⁾

Kisfaludy Sándorral szemben épen a művészi alkotások megbírálása szempontjából vizsgálja a két nagy epikusnak korával és nemzete törekvéseivel való kapcsolatát Kölcsey, ki Döbrenteihez irt levelében valószínűleg már Herder Homér és Ossziánról szóló értekezésének ismerete alapján állítja szembe egymással a két nagy költőt: »Ossian nagy és teremő lélek, de nem Homér: ezen utolsóban újabb 's ismét újabb szépségeket lelek«⁵⁾ Herder idevonatkozó gondolatait beleolvastja a kritikáról szóló értekezésébe is: »azért melyik érezni tudó nem érzi, hogy Homér és Osszián, Sophokles és Shakespeare, Virgil és Milton ugyan azon vonásokkal ismerték és rajzolták a szépet,

¹⁾ Kisfaludy Sándor munkái, id. kiad. III. k. 437—438. l.

²⁾ Kaz. Lev. XVII. k. 4016. sz.

³⁾ Kisfaludy Sándor munkái, id. kiad. II. k. 25. l.

⁴⁾ V. ö. Kisfaludy Sándor munkái, id. kiad. VIII. k. 420. l.

⁵⁾ 1815. maj. 3.; v. ö. Kölcsey munkái, id. kiad. X. k. 44. l.

nagyot, felségest s mindent a mi még ezekhez tartozik?»¹⁾ Az ossiani modernak a nemzeti szellem rovására való utánzását azonban Herderhez hasonlóan elítéli Kölcsey is; Herder »Fragmente«-ének gondolatai jutnak kifejezésre Balla Károly »Huba« c. ossiani költeményéről irt bírálatában: »A mások saajtságainak majmolása mindenkor tulajdon karakterünk romlását hozza maga után; s dolgozásaink vagy nevetséges paródiákká válnak el, vagy pedig minden megkülönböztető jelek, minden saját physiognómia nélkül maradnak.«²⁾

Toldy, ki, mint láttuk, Herder fordítási elvét a maga számára is követendőnek tartotta, ezt kis ossiani-töredékében is megvalósította; »Ossián barlangja« a címe ennek a kis közleménynek³⁾ melyben egy, Garnett londoni tanártól egy sziklabarlang bejáratánál talált felirat fordítását adja rimtelen jambusokban. A közlemény hihetőleg az ossiani költemények valódiságáért folytatott heves irodalmi harc egy kései terméke.

Bajza előtt, ki Kölcseyhez hasonlóan Herder kritikai elveit valósította meg⁴⁾ irodalmi tevékenységének ez az oldala sem volt ismeretlen. A »Conversations-Lexicon« szerkesztősége ellen folytatott keserű polémiájában mondja: »Ime, alig tanultuk meg ezen társaságtól, mi legyen a redactor, már új találmányt közlenek velünk, azt tudniillik, hogy epigrammák felől csak az ítélhet, ki maga is készite epigrammákat. Melly dicső felfedezés! Nem képzelhetni, hogy ez mástól származott legyen, mint Döbrenteitől, ki feltalálási tehetségének már oly fényes bizonságát adta. Tömérdék a haszon, melyet e ta-

¹⁾ V. ö. „Kritika“: Kölcsey Munkái, id. kiad. IV. k. 110. l. Sophoklest és Shakespearet szintén Herder állítja egymás mellé az utóbbiról szóló értekezésében, mely ugyancsak a „Von Deutscher Art und Kunst“ c. kötetben jelent meg. A további részletezésig legyen szabad megjegyezmem, hogy Herder e tanulmányával jelentékeny mértékben hatott a hazai Shakespeare-kultuszra is a XIX. sz. elején, amit eddig a kutatók egyáltalán nem vettek figyelembe.

²⁾ Kölcsey munkái, id. kiad. IV. k. 48. l.; v. ö. Suphan, I. k. 274. l., hol Herder az idegen irodalom alkotó művészetének átvételét ajánlja. Szegedy, id. ért. 450. l. már rámutatott Kölcsey e gondolatának herderi eredetére.

³⁾ Felsőmagy. O. Minerva. 1829. II. k. 611. l.

⁴⁾ Hires gondolkodóknak a kritikára vonatkozó nyilatkozataiból gyűjtött „Töredéke“-i között Herder áll első helyen. Kritikai Lapok, I. füzet 148. l.; v. ö. Szűcsi J., id. m. 115. l.

lálomány e világra áraszt. Ime, ezek szerint Herder és Wolf ne ítéljenek Homérról, mert nem irtak eposzt.«¹⁾ E rövid idézet, ha még oly jelentéktelen is, érdekes adat Bajza sokoldalu Herder ismereteihez.

* * *

Átlépem az általam tárgyalt időszak határát, hogy egy, az irodalmi hatások kutatásánál figyelembe veendő szempontok tekintetében is érdekes kérdést világítsak meg. Nem a művészi munka kivitelében, hanem tárgyban és annak felfogásában van kapcsolat Arany János »Összel« c. költeménye és Herder »Homer und Ossian« értekezése között.

A költemény keletkezésének külső körülményei támogatják Waldapfel János véleményét, ki²⁾ annak forrásául a Goethe »Werther«-ében levő Ossian-leveleket tartja. Szerinte Arany hangulata 1850-ben nagyon is alkalmas volt arra, hogy olvasmányaiul »Werther«-t, Ossiant és Byront válassza s azon levelek, melyeket Arany forrásául nevez meg, mind úgy vannak keltezve, hogy fedik azt az időt, melyben Arany költeménye keletkezett.³⁾

Érdekes azonban, hogy mind ő, mind Zlinszky Aladár⁴⁾ csak épen említésre méltónak tartják Herder tanulmányát és nem is gondolnak egy, Arany és Herder közt fennálló belső irodalmi kapcsolat lehetőségére.

Arany a »Homér és Ossian« irodalmi párhuzamot már régebben ismerte. Petőfihez irt 1847. febr. 28-án kelt levelében epikai terveiről ezt mondja: »Ha én valaha népies eposz írására vetném fejemet, a fejedelmek korából venném tárgyamot. Festenék szabad hazát, közös hazát, megtanítanám a népet, miképp szerezse a hont, melyért előde vére folyt.« Majd a mai nemes-ség tunya erkölcsseit ostorozva így folytatja levelét: »Eposzt az utóbbi vér nem érdemel: az elsőnek akkor Homér kellett volna, most Osszián, ki a fajulni kezdő ivadékot az elődök erényeire visszaemlékeztetné.«⁵⁾ Már e levélben is rokonságot mutatnak

¹⁾ »Észrevételek a' Conversationslexiconi pörhöz gróf Dezseffy Jó-zsef ellen«: Kritikai Lapok. I. füz. 1831., Toldalék. 21. l.

²⁾ EPhK. 1898. 714—718. l.

³⁾ Különösen a szept. 4-i és okt. 12-i levelek.

⁴⁾ »Szemelvények a magyar nemzeti Lyra történetéből«. Budapest, 1893. 267—268. l.

⁵⁾ V. ö. Arany Hátrahagyott Iratai, III. k. 61. l.

Herder tanulmányával azok a vonások, melyeken Homér és Ossián költészetének ellentéte alapul. Homér Herder szerint is ifju, tetterős nép dalnoka volt: »Jener (t. i. Homér) blühte mit einem jungen Volk auf, und in jeden neuen Ruhmeskranz dieses Volks schlang sich sein Lorbeer«; s a dalnok költészetének tárgya népe dicsősége volt: »Die Ehre des ganzen griechischen Stammes spross in seinen Gesängen.«¹⁾ Az ossiani költészet hivatását illetőleg is Herderhez hasonlóan szól Arany: »Er, der letzte des Heldenstammes seiner Väter, Zeuge der Thaten des ruhmreichen Fingals und ihr Mithelfer, jetzt in seinem Alter die letzte Stimme der Heldenzeit für die schwächere Nachwelt.«²⁾ Ha nincs is kétségtelen adatunk arra nézve, hogy Arany e levélének gondolatait Herder tanulmánya már némiképen gazdagította, mindenesetre ezt kell tekintenünk a költemény kiinduló pontjának.

Herder Homér és Ossián tanulmányára Szilágyi István figyelmezteti Aranyt 1847. áprl. 9-én kelt levelében a Nibelung-énekről s Ossiánról szólván: »Azok ám „Népeposz“-komoly nemből. Nem volna vesztett idő azok bő ismerete. Kell-e kedves barátom? Emlékszem Herdernek egy Vergleichungjára Homér és Ossian közt. Vázolatban közölhetném. De maga Ossian is megvan a könyves boltban«;³⁾ tehát ekkor már bizonyára tudomást vett róla; sőt azt hiszem, hogy azt már Szilágyi levélnek vétele előtt is ismerte. Erre vall legalább is az előbb bemutatott rokонтartalmu helyek mellett az a körülmény is, hogy Aranynak Szilágyival folytatott levelezésében ezután semmi nyoma nincs sem Ossian, sem Herder említésének, már pedig az nehezen hihető, hogy az olvasmányok iránt különben lázas érdeklődésű Arany nem tudakozódott volna Szilágyinál tovább is az említett művek iránt. Még egyszer megerősíti a költő lelkében e párhuzam képzetét Petőfi, ki 1848. ápr. 18-án kelt levelében »Toldi« befejezésére buzdítva Aranyt, ezt írja: »Ha így bevégzed Toldit, Homér és Ossian szerencséjének fogja tartani, ha kezet fogsz velük.«⁴⁾

¹⁾ Suphan, XVIII. k. 456. l.

²⁾ Suphan, XVIII. k. 457. l.

³⁾ Hátrahagyott iratai és levelezés III. k. 42. l.

⁴⁾ Petőfi levelei, összegyűjtötte és bevezetéssel ellátta Badics Ferencz. Petőfi könyvt. XXIII. k. Budapest. 1910. LXIX. sz. levél.

Petőfi »Homér és Ossián« c. költeménye, mely ekkor már megjelent az »Életképek« 1847. dec. 26-i számában, saját Ossián tanulmányaiból fakadt¹⁾; ugyanazon évben egy »Otthona« c. töredéket fordított le Ossianból Szendrey Julia számára egy londoni, 1844.-i kiadás alapján, melyben Mapherson fordításához függelékül Blair Homér és Ossianról szóló tanulmánya is csatolva volt. Valószínűleg ez adta meg a tárgyi kiindulópontot Petőfi költeményének megírásához. Herdert Petőfi nem nagyon ismerhette, mert egyszer sem említi, könyvtárának jegyzéke szerint²⁾ nem volt abban egy munkája sem s csak egyik hátrahagyott kéziratában találjuk a megrendelendő könyvek között Herder »Idées sur la Philosophie de l'histoire«-ját feljegyezve.³⁾ A tárgy iránt való érdeklődés folytonosságának fenntartása tekintetében kétségtelenül van szerepe Petőfi költeményének az »Összel« keletkezésében, de egyébként a két költemény között mind felfogásban, mind hangulatban nagyon kevés rokonság van.

Arany költeménye belső alkalom szülötte s így eredetisége kétségtelen. A nemzet gyásza nehezedik az ő lelkére is s ez vezeti a nemzete dicsőségében közvetlenül résztvevő Homér költészetétől az elmúlt győzelmek s a hősi bukás szomorú lantósához. A költemény főbb elemeit megtalálhatjuk Arany fent idézett levelében, az ellentétnek kifelé ható ereje nélkül, tisztán reflexív módon, amint az a költő lelkében él. A tárgyi gondolatmenet középpontjában Homér áll, kit Arany előbb pozitív, majd negatív jellemzéssel állít elénk, végre szembeállítja vele Ossiánt.

Herder »Homér und Ossian« c. értekezésének középpontjában Ossian áll. Az ő költeményeinek valódisága, hovatarozása és értékelése főtárgya a tanulmánynak s csak ez utóbbinál veszi segítségül, — mint előtte többen — legfőbb zsinórmértékül Homér költészetét; ez kétségtelenül a tanulmány legszebb része s főértéke a homéri és ossiani költészet lényegének és korával való összefüggésének művészi jellemzésében rejlik.

E jellemzés bizonyos mértékben gazdagította Arany tárgyi gondolatmenetét is. Az első versszak gerince az a két

¹⁾ Petőfi összes költeményei; sajtó alá rendezte Havas Adolf. Budapest. 1892. III. k. 152. l. és jegyz. 607. l.

²⁾ Vegyes művek. III. k. 494—496. l.

³⁾ Olv. Baróthi Lajos, Petőfi újabb reliquiái. Budapest. 1887. 74. l.

kép, melyben Arany Homér és Ossian költészetének világát tárja elénk. Homér derült, verőfényes és Ossiánnak ködös, borus égboltja.¹⁾ Herder is hasonlóan jellemzi Homért: »Bei Homer treten alle Gestalten wie unter freiem und heitern Himmel in hellem Licht hervor«;²⁾ »unter dem immer heitern Asiatischen Himmel geht eine Heldengestalt nach der andern hervor« (454. l.), »Über ihnen schien ein heiterer Himmel« (456. l.); és Ossiant: »Seine Gestalten sind Nebelgestalten, und sollten es sein; aus dem leisen Hauch der Empfindung sind sie geschaffen, und schlüpfen wie Lüfte vorüber.« (455. l.) Homér élénk, mosolygó világát idézi fel Arany folytatólágosan a 2. versszakban; e megfigyelés is megvan Herdernél: »In den südlichen wärmeren Gegenden breitete sich die Natur mehr aus; lockerer gehet die Menschheit auseinander und theilt sich allem, was um sie ist leichter und lebendiger mit.« (456. l.) E közös jellemzési szempontok megszakadnak a 6. versszakig, melyben Arany a nyarat jelképező Homérről az őszi Ossianra tér: »Ossians Gedichte bezeichnen den Herbst eines Volkes« (458. l.) — mondja erről Herder. A további négy versszak, melyben Arany a skót bárd költészetét jellemzi, egyébként is gazdag a Herderrel közös megfigyelésekben: a 7. versszakban költészetének bágyadt színtelensége, Herdernél: »Der Mahler, den Ossian begeistert muss aus sich selbst schöpfen; aus seinem Dichter kann er nur die Farbe der Empfindung, und das Helldunkel der Situation anwenden.« (456. l.) Az ossiani költészet hivatására vonatkozó gondolat, melyet Arany már Petőfihez írt levelében kifejtett, s melyet most a 8. versszakban foglal össze, Herdernél is alapgondolata volt a Homér és Ossian közt vont ellentétes parallelizmusnak: »Er ist die Stimme voriger Zeiten« (457. l.); »Unter den Gälén war es der Ausgang des Heldenstammes; und Ossian dessen trauriger Verkünder« (457. l.). A 9. versszak a multján borongó nép enyészét tárja elénk Ossian költészetének kopár, pusztuló természeti képei kapcsán; ezt az enyészetet írja le Herder is: »Die Wolkengegend, der luftige Aufenthalt der Väter ist ihr einziger Trost; auf der Erde sehen sie traurige

¹⁾ Nem kifejezések, sem gondolatok, hanem jellemzési szempontok részleges hatásáról lévén szó, tartózkodom Arany költeményének s a herderi-értekezésnek szó szerinti egybevetésétől.

²⁾ 454. l. mindig a Suphan-kiadás XVIII. k.-nek lapszámai értendők.

Wüsten, erloschne Tritte; sie hören verklingende Töne. Man siehet, dass die Gesänge in einem duldenden, unterjochten Volk fortgesungen worden sind, das sich am Ruhm und an der Glückseligkeit seiner Vorfahren unmächtig labte.« (457. l.) Ossian hős szellemalakjai jelentik a költőnek az utolsó versszakban nemzetünk pusztulását; az alakok testetlen, légies voltát állapítja meg Herder Ossián költészetében: »Gleichergestalt mahlet er seine Helden nicht wie sie sind, sondern wie sie sich nahen, wie sie erscheinen und verschwinden. Es ist eine Geisterwelt in Ossian« (455. l.).

E figyelemreméltó szempontbeli egyezések mellett hangsúlyoznunk kell Aranynál a homéri-, Herdernél az ossiani-költészet jellemzésének súlypontját; ott a képek művészi egymásutánban s egymással szemben való sorakozását, itt az ellentétek részletes és genetikai alapon való kifejtését. Nem merném a 6. versszakban a nyár elmulását sirató hangulatot Werther szept. 4-iki levelére visszavezetni;¹⁾ az ősz s így a nyár elmulása is a költemény kiindulópontja s primär képzet a költő lelkében; secundär az ősz és Ossián költészete közt levő kapcsolat, ezt azonban az említett Werther-levelből legfeljebb ki lehet következtetni, míg Herder határozottan kimondja. Legtöbb rokonságot Arany költeményével a Werther-levelek közt az okt. 12-i mutat; e rokonság azonban természetszerűen meg van Goethe és Herder Ossiani felfogása között is, mert épen az említett Werther-level keletkezése Goethe és Herder strassburgi érintkezéséhez fűződik, s ezen érintkezés az ifju Goethere épen a népköltészettel, Ossiánnal és Shakespeareval való megismerkedése által vált korszakalkotóvá.²⁾

Semmi esetre sem akarom Herder értekezését a költemény forrásának tartani. Belső szükség szülte költemény forrása egyedül a költő lelke lehet s csupán a tárgyi irodalmi hatás nyomai illeszkedhettek be a költő lelkén keresztülszűrődve és szubjektívvá válva a nemzet mostoha körülményeinek közvetlen hatása alatt megírt költeménybe. Ebből a szempontból méltatta azt Erdélyi János is, midőn Arany kisebb költeményeinek megjelenése alkalmával a »Pesti Napló« 1856. évf.-ban ezt írja róla:

¹⁾ Waldapfel, id. h. 716. l.

²⁾ Olv. Haym, Herder I. k. 423. l.

»A költemény tárgyilagossága elhangzanék a subjectivitás visszazengzése nélkül, vagy inkább a tárgyilagosság is csak a subjectiv bensőség által nyeri jelentőségét.«¹⁾

Nem szoros értelemben vett forráskutatást óhajtottam Arany költeményére vonatkozó vizsgálataimmal adni, csak rámutatni arra, hogy a költő olvasmányai gyakran saját megfigyeléseivel egységes élménnyé olvadnak össze. A »Homer und Ossian« c. értekezés nyomai mindenesetre észlelhetők Arany költeményén s ez a legérdekesebb adat, mely Herder e két kedves költőjére vonatkozó fejtegetéseinek hazánkban való hatásáról birtokunkban van.

¹⁾ Pályák és Pálmák, id. kiad. 411. l.

V.

Befejezés.

Herdernek népies irányunkra gyakorolt hatását áttekintve, — mellőzve a csekélyebb jelentőségű fordításokat s a tulajdonképeni népiességtől távolabb álló Homér és Ossiánra vonatkozó fejtegetéseket — majdnem természetesen három korszakot különböztethetünk meg. Nyelvészeti kutatások vonják a népköltészetet kezdetben az irodalom érdekkörébe s ennek megfelelően első méltatói¹⁾ azt csak eszköznek tekintik a nyelv gazdagítására és színezésére. Leginkább Herder »Fragmente«-i hatása alatt állanak s a népdalgyűjtés fontosságának többi szempontja csak a sorok között jut kifejezésre; így Herder eszméi is csak egyoldaluan érvényesülnek. Jelentékeny mértékben mélyebbé válik a folklorisztikai érdeklődés a nemzeti költészet történeti fejlődésének vizsgálatával kapcsolatban, ami a következő időszakot jellemzi, bár már Révai fejtegetései is kora történeti szellemének bélyegét viselik magukon. A népies szellem történeti vizsgálatából fakadó ethnographiai érdeklődés közelíti meg leginkább Herder működésének alapgondolatát, kinek munkái mellett azonban egyenlő mértékben hatnak antikizáló irodalmunkra a korai romantikusok, különösen Schlegel Frigyes, ki a görög költészetre vonatkozó tanulmányaiban feltárta a szabad, természetes fejlődésnek átengedett népszellem képességeinek óriási jelentőségét; e tiszta görögség, »das reine Griechthum«, nemzeti szellemben való ideális utánzásának követelményét már ő is Herdertől vette át s ez mutatkozik nálunk is Kölcseytől kezdve a népdal valamennyi méltatójánál, midőn az irodalmi népdal megteremtésén fáradoznak s a népköltészet követésétől várják az irodalom tartalmi és kifejezésbeli megújhodását.

¹⁾ Révai, sőt meg bizonyos tekintetben Csokonai is.

Közvetlen kapcsolatban van ezen irodalmi reformtervekkel a folklorisztikának a leíró történelem és földrajz fölé való helyezése s a néplélek idealizálása; forrása megtalálható Herder anthropologiai szempontjában, melyet a népiesség hazai méltatói közül senki sem hagy kiaknázatlanul, de amely nálunk politikai színezettel, a jelen eseményeivel szerves összefüggésben jelenik meg s az ideális demokratizálásban való aktiv ténykedésre szólít. A népiesség elméletével összekapcsolódik a népies-nemzeti tett gyakorlati követelménye s ez jellemzi népies irányunk elméleti részének harmadik időszakát. Herder eszméi a fejtegetéseknek itt csak elméleti vázát alkotják, a népies-nemzeti tett követelményében Hegel aesthetikáját, annak terjesztésében pedig az ifjú-német írókat követik a politikai események természetes ösztönzése mellett. Ennek az iránynak 1848 előtt csak nyomait észlelhetjük, nagy része csak a forradalom éveiben jut kifejezésre az irodalom legtágabb rétegeiben; kifelé való folytonosságának megállapítása is egy új fontos feladat, melynek megoldását a jövőben remélem megkísérelhetni.

Függelék.

Batsányi „Der Kampf“ c. költeménye.

A költemény jellemző terméke azon philosophiai lírának, mely Kant második főműve (»Kritik der praktischen Vernunft«, 1787) nyomában elsősorban Schiller kezdeményezésére a XVIII. sz. végén megindul. Schiller a nagy königsbergi philosophussal szemben az ember erkölcsi szabadságába vetett hitért száll sikra; e hit, mely az erkölcsi törvény teljesítése által a természet munkájában való részvételre képesíti az embert, felemeli őt az istenséghez, de elnyeréséért kemény küzdelmet kell vivni érzéki természetünkkel s a mindennapi élet mostoha körülményeivel. E küzdelem, melynek Schiller is kifejezést adott (»Der Kampf«, ¹⁾ tárgya a költemény első szakaszán túlmenő nagyobb felének (1—227. sor). A költő, kinek derült szelleme még az őt körülvevő pusztító viharban (francia forradalom) is jogot és igazságot teremtő szükségyszerű fejlődési folyamatot látott²⁾, most saját szenvedései árjában meginog az erény győzelmébe vetett hitében; hasztalanul látogatja meg örömteli és fájdalmas napjaiban egyaránt hű társa, a költészet Múzsája; szavait keserű szemrehányással fogadja s ez, látva kedveltje kétségbeesését, sirva hagyja el a költőt. De ha elvesztette is az erény győzelmébe vetett hitet, annak követése bensejében gyökerezik s új életre kelti a csüggedt lelket.

Eredetiség szempontjából kétségtelenül ez a költemény súlypontja. Schiller ideális erkölcstana és Herder fejlődési esz-

¹⁾ V. ö. Schillers sämtl. Werke. Säk.-Ausg. Stuttgart und Berlin. I. k. 247. l.

²⁾ Hasonlóan nyilatkozott a francia forradalomról Herder is. V. ö. Haym, Herder, II. k. 465—469. l.

méje kapcsán¹⁾ a költő belső világának egész gazdagsága tárul élénk a maga keserű csalódásaival, szenvedéseinek végtelen sorozatával.

Burkoltta és szaggatottá teszi e részt előadása, melynek külső alakjában, az asklepiadesi versszak használatában, továbbá nyelvesztetikai hatások, hasonlító szavak nélkül való hasonlatok, egymástól távol álló mondat-előtagok, egymásba olvadó strófák s az intranszitiv igéknek tranzitiv alkalmazásában félreismerhetetlenül mutatkozik Klopstock hatása.

A második rész következményszerűen didaktikus jellegű s, mint a költemény szövegével kapcsolatban alkalmunk lesz ki-mutatni, sok részletében még a kifejezéseket is Schiller bölcséleti költészetéből meríti. A költő egyéni érzelmi világa háttérbe szorúl s teljesen Schiller ideális etikájának apostolává lesz. Az erénybe vetett hit jelentőségét fejtegeti azoknak, kik önhittségükben a költő bukását talán gyengeségnek bélyegzik s kiknek minden-napi zárkózott életükben talán nem is volt alkalmuk arra, hogy az erkölcsi törvényhez való ragaszkodásukat bebizonyítsák; majd a vegetatív állat-emberhez fordul, kiben az emberi szellemnek egy parányi szikrája sem lévén, az erkölcsi törvény ellen fordított gúnyával csak azt a mély szakadékot mutatja, mely az igazi embert az érzékek rabjává lett lelketlen lénytől elválasztja; végül a pusztító háborúban az igazság után sóvárgó ifjú lelkéhez szól a költő; az embernek legfőbb kötelessége az erkölcsi törvény önkéntes követése által szüntelenül haladó szellem munkájában részt venni; ez ad létének örökkévalóságot s ez vezeti őt emberi méltóságának benső tudatára.

Egészben véve Batsányi költeménye egyik legérdekesebb terméke a francia forradalom által életre keltett bölcséleti lírának; szellemi mintaképei Kant, Herder, Schiller és Klopstock voltak, szóval azon legfontosabb hatóerők, melyek a XVIII. század-végi, gazdag irodalmi-légkörű Bécsben egyesülve, csakhamar utat ta-láltak innen hazánkba is.

¹⁾ Mely érdekesen világítja meg Batsányinak a francia forradalommal szemben foglalt új álláspontját.

Der Kampf.¹⁾

(109).

Fragment eines lyrischen Gedichtes.

(Von unbekannter Hand und einem ungenannten Verfasser, unter den Papieren gefunden.)

Der Kampf.

(111.)

Erster Theil.

Im tiefen, düstern Schweigen der Mitternacht,
 Gelehnet auf die stützende Rechte, saß
 mit starrem Blick der Dichter jetzo,
 Athmend noch kaum — wie ein Bild von Marmor.

5. Nicht dem des Künstlers schaffende Hand für itzt
 Die Form nur gab; — zwar steht es auch kalt und todt
 Noch da: bald aber wird des Meisters
 Mächtiges »Werde!« den Geist ihm wecken,

Dem Marmorbilde glich er, das einst mit Lust,

10. Mit hoher Lust, den Kenner ergötzt; und nun,
 Von Frevlershand entstellt, des edlen
 Wanderers Seele mit Trauer füllet!

Doch, nicht die Thaten grauer Vergangenheit, (112.)
 In deren Nacht er oft und umsonst geweilt,

15. Oft aber auch mit frohem Schauer
 Tugend und Wahrheit, vom Trug und Laster

Dem Auge manchen Forschers mit frecher Hand
 Und List entrückt, beim Scheine des Lichts, das er
 In seiner Brust mit stiller Treue

20. Liebend gepflegt, in der Fern erblickte; —

Auch nicht der Zukunft trübe Gestalten, noch
 Der Gegenwart mit Gräueln bezeichnete
 Empörend wilde Trauer-Szenen
 Hatten ihm jetzt so den Geist gebannet.

¹⁾ A költemény egyetlen kiadása: Adrastea von J. G. von Herder.
 Hg. v. D. W. G. v. Herder. Sechsten Bandes Erstes Stück. Leipzig, bei
 Johann Friedrich Hartknoch. 1803. 109—131. l.

25. Ihn hat das Elend seines Geschlechtes oft,
Und oft der gräßlich wüthende Kampf empört;
Oft auch der stolzen blinden Führer
Thörichtes Streben sein Herz zerrissen.
- Doch wenn das menschlich-fühlende Herz erlag
30. Bedachte schnell sein froherer Geist: daß einst,
»Was, nach dem Lauf der Dinge, kommen
Sollte, gewiß auch noch kommen würde;«
»Daß Meinung zwar und Irrthum und Wahn verdrängt
Die Wuth des Mörder-Eifers gedämpft, — nur Spott
35. Und Warnung für die Welt, von andern
Gleichen Verirrungen, werden könnten:«
»Daß aber Wahrheit, Recht und Vernunft, daß einst (113.)
Der hohe Werth der sanfteren Menschlichkeit,
Nach diesem milden Kampf, mit hellern
40. Lieblichern Strahlen noch glänzen müßten.«
»Das Ueble selbst führt Gutes auch mit herbei.
Das Unrecht ist die Quelle des Rechts. Die Nacht,
Die trübe Nacht der Vorurtheile,
Weicht nur nach Stürmen der Wahrheits-Sonne.«
45. »Denn so hat's Der im Himmel gewollt! so Er
Vom Anbeginn der Zeiten geordnet! Er,
Der Dir, Natur! und deinem großen
Mächtigen Gange Gesetze vorschrieb.«
- »Wer, mitzugeh'n nicht weise genug, im Stolz
50. Des eitlen Wahnes kühn sich dawider stemmt:
Wird schwer für seine Thorheit büßen
Und sich nur selbst ins Verderben stürzen.«
»Er wird zermalmet werden, der trotzig
Tollkühne Schwächling, unter dem Rad der Zeit,
55. Wie der verächtlich kleine Wurm dort
Unter dem eilenden Fuß des Wanderers!«
So dacht' er einst. Der hellere Sinn, der Blick (114.)
Der höheren Einsicht, wurden verhüllt; das Licht,
Die Kraft des großen Trostgedankens,
60. Schwanden dahin, in dem Sturm der Leiden, .

Der eignen Seelen-Leiden, des fürchterlich
Getäuschten Dulders! — — Traurig und ruhelos
Irrt' Er schon lange, fern von Menschen,
Schweigend umher und in sich verschlossen.

65. Doch, fliehe gleich, von Feinden und Freunden fern,
Weit in die Welt der Trauernde hin: sich selbst
Entflieht er nie. Denn tief im Busen
Trägt er verborgen den Pfeil des Kummers.

- Die Unnennbare, welche den Sterblichen
70. Mit Höllenkraft ergreift und niederwirft,
Und selbst dem Himmelssohn, dem ew'gen
Geiste, nun Tod und Vernichtung drohet;

- Der Qualen größte, sie, die der bange Geist
Des tiefgebeugten, scheuen Gerechten fühlt,
75. Wenn er, schon nah, am hochgesteckten
Strahlenden Ziele des langen Strebens,

In schrecklich heller Klarheit verzweifelnd sieht: (115.)
Das Tugend — diese Göttergestalt, die sich
Der rege Menscheng Geist im heitern

80. Frühling des Lebens mit Wonne träumet,

Und dann dem holden Bilde mit Lieb' und Treu'
Anbetend folget; — Tugend sey nichts als Wahn!¹⁾
Ein eitel Luftgeweb'! ein blendend
Strahlengbild, das den edlen Träumer,

85. Bald, auf den leichten Schwingen der Phantasie
Sich selbst entführend, hin auf die Woge lockt;
Dann in den Stürmen seines Lebens
Einsam verläßt, und am Abgrund schwindet!

Die hatte jetzt den Dichter so tief gebeugt. —

90. Betäubt und düster schaut' er, und kalt und bleich,

¹⁾ a 82. és 311—313. sorhoz v. ö. Schiller: „Die Worte des Glaubens“
id. kiad. I. k. 164. l. 13—16. s.

„Und die Tugend ist kein leerer Schall,
Der Mensch kann sie üben im Leben,
Und sollt' er auch straucheln überall,
Er kann nach dem göttlichen streben;“

Zur Erde hin; sein Geist dem letzten
Schwinden, sein Leib der Auflösung nahe.

»Woher?« — so frug die Muse mit Rührung Ihn;
Denn hold war stets die Göttin dem Leidenden,

95. Der Freuden seiner bessern Tage
Stille Genossin, sein Trost im Leiden, —

»Woher denn diese Stille des Grabes jetzt? (116.)

Der Gram, der so dein edelstes Selbst verzehrt?

Woher, o Sterblicher! die düstre

100. Wolke, die so dir den Geist verdunkelt? ?

Du schweigst, und hörst die Stimme der Freundin nicht.

Verkennst Du diese Stimme? verkennst Du mich?

Mich! deine letzte, — mich, die einzig-

Treue Gefährtin in deinen Leiden? . . .

105. Groß ist die Summe deiner Erfahrungen;
Nicht klein die Zahl der Jahre, die Du gelebt.
Oft sah ich sie, die tiefen Wunden
Bluten, die frühe schon deinem Herzen

Des Schicksals Härte grausam geschlagen hat.

110. Doch so gebeuget sah ich Dich nie! so tief
Gefallen nie! sonst oft die frohe
Zeugin der Siege des hohen Sinnes.

Der Dich, im Stolz des männlichen Muths, — des Muths,

Den stets von ihrem Kämpfer die Tugend heischt, —

115. Hoch über jeden Schlag und alle
Schrecken der Welt im Triumph emporhob.

Wo seyd ihr, schöne, glückliche Zeiten, nun? (117.)

Seyd ihr auf immer, immer entflohn für Ihn?

Ihr göttlich schönen Prüfungstage!

120. Tage des Kampfs und des hohen Sieges,

Als Neid und Arglist, Irrthum und Bosheit einst,

Mit aller Kraft und Tücke der Höllenmacht, — — —

Als blinder Haß und Häscherwuth so

Schonungslos Ihn zu dem Abgrund drängten?!

125. Vor meinem Auge stehen sie hell noch da.
Ich sagte mahnend, freundlich besorgt, zu Dir:
»Sey Mann! auch jetzo wirst Du siegen
Wenn Du nur willst, und, dem Ziele nahe,
Nicht vom gewohnten Pfade der Tugend weichst.«
130. »Ja, Göttin!« riefst Du, »Mann will ich seyn auch jetzt,
Und diesen Muth soll keine Tücke,
Keine Tyrannengewalt mir beugen!« —
Ha! welch ein Schauspiel, Göttern und Sterblichen,
Welch' ein Triumph für Tugend und Wahrheit ist's,
135. Wenn der Gerechte, seines Werthes
Stille bewußt, sich dem wandelbaren
Erzürnten Glücke muthig entgegen stellt! (118.)
Stark im Gefühl der inneren Kraft, und voll
Vertrauen auf den Schutz der Götter,
140. Keiner Gefahr noch Gewalt entweicht!
Und dieser muthig ringende Mann -- warst Du!
Bereit, für Recht und Wahrheit und Vaterland,
Bald, bald als Opfer hinzusinken — — —
Bürger der Welt und Athlet der Menschheit! —
145. Wo ist er nun hin, jener erhabne Muth,
Der da des Schicksals Launen so kühn getrosst?
Der sicher-kühne Stolz der hohen
Würde des Mannes, wo ist er nun hin?
Woher denn diese Stille des Grabes jetzt?
150. Der Gram, der so dein edelstes Selbst verzehrt?
Woher, o Sterblicher! die schwarze
Wolke, die so Dir den Geist verdunkelt? ? —
Du schweigst fort, und achtest der Freundin nicht.
So hör' ein Wort denn! hör' und vergiß es nie:
155. »Wer feige selber sich verlassen,
Den wird kein Gott vom Verderben retten!« —
Wie aus dem Todes-Schlummer erwachend, ruft (119.)
Er seufzend hier und innig erschüttert aus:
»O! wäre dieser Leib verwesen!
160. Wär' ich, Unglücklicher, nie geboren!

Dann wär' ich aller Zweifel und Qualen los;
 Ich müßte dann nicht hassen mich selbst . . . O dann,
 Dann würd' ich unbekannt und glücklich
 Ruhen im Schooße des ew'gen Schlafes!! —

165. Was that ich Dir, o Göttin, daß Du mich jetzt
 So grausam an die glücklichen Zeiten mahnst?
 Ha! niemand fühlt's wie der Gefallne,
 Wo er einst stand, was er war, und jetzt ist!

Laß ab von mir, und spotte des Elends nicht;

170. Erwähne nicht der vorigen Tage mehr!
 Der Jugendtraum ist ausgeträumet . . .
 Soll sich der Mann noch am Grabe teuschen.

Und willst Du freundlich trösten den Trauernden:
 Warum gedenkst Du seiner Erfahrungen? . . .

175. Fluchwerther Lohn so vieler Leiden!
 Schreckliche Lösung so schöner Träume!

Ihr, Todesfrüchte meiner Erfahrungen! (130.)
 Ihr habt ja meinen Glauben an Sie zerstört!
 Ihr meinen hellen Sinn verfinstert,

180. Hoffnungslos mich in die Nacht gestürzt!

Nun irret einsam im Labyrinth fort
 Und sucht mein scheuer Geist das verlorene Licht,
 Das Licht der Seele; ha! er sucht's, und
 Findet nur Zweifel und Nacht und Dunkel!

185. O Du, der mir den strebenden Geist, der Du
 Mit diesem heißen Drange nach Wahrheit mir
 Den hohen Glauben an die Tugend,
 Schöpfer des Alls und der Menschen-Seele,

Aus deiner Weisheit Fülle gegeben, und

190. Nun ach! auf immer wieder genommen hast!
 O gieb — ich fleh' zu deiner Güte! —
 Gieb mir Vernichtung und ew'ge Ruhe! — —

Er sprach,s, und schwieg nun wieder, in sich gehüllt.
 Er schwieg; doch Seufzer hoben die schwere Brust

195. Dem Leidenden, und helle Thränen
 Stürzten herab von der blaßen Wange.

Auch Götter weinen, wenn der Gerechte fällt. (121.)

Sie wandte schell ihr himmlisches Antlitz weg;

Und tief gerührt erhob die holde

200. Trösterin sich zu dem Thron des Vaters.

Zweiter Theil.

Er fiel! — Doch wer mit redlichem Gemüth (122.)

Die Tugend liebt; wer in dem Hochgefühl

Erkannter Pflicht, auf ihrem Dornenweg

Mit freiem, männlich festem Tritte wandelt,

205. Und fremden Beifalls unbekümmert stets

Den Himmelslohn im eignen Busen trägt;

Wer Wahrheit — Gottes erstgeborne

Mit-ew'ge Tochter! — frühe zum Idol

Des unentweichten rein verwahrten Herzens,

210. Zur Führerin am Lebenspfade, wählt;¹⁾

Wer Sie, im Wechseldrang der Erde-Szenen,

Mit thätig-freier, voller Seele sucht,

Und selbst am Rand des Abgrunds, selbst im Dunkel

Des tausendfach verschlungnen Labyrinths,

215. Mit heißem Durst nach ihrem Lichte lechzt:

Der fällt nie ganz! . . . Der findet sie gewiß

Und stets im großen Tempel der Natur!

(123.)

Ihr Strahl erhebt auch dann noch seine Seele,

Wenn schon der letzte Stab der Hoffnung bricht! —

220. Er stehet bald, im heiligen Gefühl

Der unbezwungenen, göttlich-starken Kraft,

Mit vollem Glanz des Siegers wieder auf, —

Und neidet nicht (der großen Lehre froh!)

Das leicht're Loos des Glücklichen, der, fern

225. Von den Gefahren jeder lichten Höh,

Im tiefverborgnen, sicher-dunkeln Thale

Des stillen Pflanzen-Lebens, nie noch fiel. —

¹⁾ A 207—210. sorhoz v. ö. Schiller: „Resignation“ id. kiad. I. k. 197.

I, 28—30. s.

„Ein Götterkind, das sie mir Wahrheit nannten,
Die meisten flohen, wenige nur kannten,
Hielt meines Lebens raschen Zügel an.“

- Der Du Dich, »Freund der Tugend und der Wahrheit
Und Freund auch ihrer Freunde« nennst, — doch jetzt,
230. Indem dein weiches Herz dem Loos des Dulders
Vielleicht des Mitleids stolze Thräne weint,
Im süßen Wahne deiner eignen Stärke
Bedaurend über fremde Schwäche klagst:
Nimm dich in Acht! . . Dein lauer, träger Geist
235. Erreicht das nicht; dein trübes Auge sieht
Die Zahl und Größe der Gefahren nicht,
Die des zum höhern Ziel hineilenden
Selbst überlassnen Wallers rauhe Bahn
In trüber Schaar umlagernd, seinen Muth (124.)
240. (Der kühnen, schreckenfrohen Seele Kraft!)
Mit wildem Ungestümm zu brechen droh'n!
Kennst aber auch die Himmelsfreude nicht
Die jedem schwer errungnen Siege folgt;
Und ahnest kaum die Götterwonne deß,
245. Der, selbsterrettend, sich vom Fall erhob!
Doch wage Du Dich auf des höhern Wandels
Noch nie von Dir betreten steilen Pfad,
Der Ihn, nun sicherer, zum Ziele führt:
Gefallen bist beim ersten Schritte Du!
250. Gefallen ist des eitlen Wahnes Trotz!
Dein Stolz, wie deine Tugend, ist dahin;
Dahin der Preis, den sonst der Muth verdient!
Und dein Beginn, das Wagestück des Schwächlings,
Ist, wie dein Name selbst, des Spötters Lied!
255. Du aber — der, im bunten Wechselspiel
Der frühgewohnten thierisch-groben Lüste
Schon längst entmenscht, an keine Tugend glaubt,
Und jeden Strahl des Sonnenlichts der Wahrheit
Mit stumpfem Eulensinne fliehend haßt;
260. Der Du, bewußt der eignen Nichtigkeit,
Dem Bessern stets mit Natteraugen folgst,
Und, fiel er, ihn mit deinem Gift begeisternd,
Im Rausch der Schadenfreude jedem Glauben (125.)
An Menschenwürde kühn das Urtheil sprichst,
265. Ja Sie, die hoherhabne Geberin
Der höhern Güte, Sie — die Allmacht selbst!

- Mit frechem Klüglingsblick zu richten wagst;
 Frohlocke, feiger Witzling, nur! . . . Dein Spott,
 Dein wildes Hohngelächter, trifft Dich selbst;
270. Und Dich allein! — Du zeigest, unbedacht,
 (Verräther an Dir selber!) nur die niedre,
 Die schrecklich-niedre Stufe jetzt, worauf,
 Ein schädliches, verächtlich schlechtes Glied!
 Du in der großen Wesen-Leiter stehst.¹⁾
275. Der Menscheng Geist durchdränge nie das Dunkel
 Der schwarzen Nacht, die deinen Sinn umhüllt — —
 Begriffe nie die unermeßlich tiefe
 Erniedrigung der Menschenseele sonst,
 Die Du, Verächtlicher, nun selber zeigst!
280. Der Menscheng Geist! . . Vor dessen Götterblick
 Der Schlund der Hölle selbst nicht sicher ist;
 Vor dessen Allgewalt sich Erd' und Meer,
 Und sie, die selbst dem kühnen Flug des Aars
 Zu hohe Region der Lüfte, beugt; —
285. Der die Gestirne zählt am Firmament
 Und ihres großen Laufes Kreis bestimmt;
 Er, der dem Blitze selbst Gesetze gab! . . .
 Ha! dieser Geist berechne, mißt und fasset
 Die ungeheuer-weite Ferne nicht,
290. Die Dich, o Mensch! von ihm, dem Menschen trennt! . . .
 Der rohen Sinnlichkeit verworfner Sklave,
 Geselle Dich zur Herde, — Thier zu Thier!
 Und pflege fort der Viehisch-niedern Lust,
 Die deinen stumpfen Sinn allein noch reizt, —²⁾
295. Bis Dich, wie jeden seelenlosen Wurm.

¹⁾ A 263—274. sorhoz v. ö. Schiller: „Die Worte des Glaubens“ id. kiad. I. k. 163. I. 5—6. s.:

„Dem Menschen ist aller Werth geraubt,
 Wenn er nicht mehr an die drei Worte glaubt.“

Es „Die Worte des Wahns“ id. kiad. I. k. 165. I. 25—26. s.

„Drum, edle Seele, entreiß dich dem Wahn
 Und den himmlischen Glauben bewahre!“

²⁾ A 291—294. sorhoz v. ö. Schiller: „Das Ideal und das Leben“ id. kiad. I. k. 192. I. 7—8. s.:

„Zwischen Sinnenglück und Seelenfrieden
 Bleibt dem Menschen nur die bange Wahl“

Die Hand der ewigen Verwesung trifft,
 Und jede Spur von deinem Daseyn tilgend
 Die Schändung des Geschlechts vernichtend rächt, —
 Du Spott und Hohn der menschlichen Natur!

300. O Jüngling! der Du den Gesang, vielleicht
 Bekümmert und mit wundem Herzen hörst;
 Der Du, vielleicht, im Sturmgedräng der Zeit,
 Das jetzt die Erde mit Ruinen deckt,
 Entstammt vom Rachgefühl des edlen Zorns
305. Nach der Vergelterin, Gerechtigkeit,
 Mit feuchtem Blick und ach! vergebens rufst;¹⁾
 Der Du, vielleicht, der längst entflohenen Göttin
 Umsonst nachweinend ihrer Wiederkehr
 Im hoffnungslosen, ängstlich bangen Schweben
310. Des zweifelnden Gemüthes, zitternd harrst:
 Verzage nicht! . . . Die Tugend ist kein Traum,
 Kein täuschend Bild; und keine Schwärmerei (127.)
 Der Glaub an Sie. — — Auch sind der Freunde viel,
 Viel der Verehrer noch, die, Ihrem Dienst geweiht,
315. Mit frohem Muth in ihren Tempel gehen,
 Wenn gleich, zerstreut jetzt durch der Stürme Wuth
 Und eingehüllt im sichern Zauberschleier
 Den ächte Weisheit ihren Jüngern leiht,
 Der stillbescheidnen Waller leisen Tritt
320. Nicht jedes Ohr vernimmt, und ihres Gangs
 Erhabnes Ziel nicht jedes Auge sieht. —
 Du wirst sie kennen einst, die Edlen! wenn
 An der Erfahrung sichern Hand, der Jüngling
 Zum Manne reift, — wenn Du des Geistes Adel
325. Und deines Muths selbständig freie Kraft
 In Stunden der Gefahr erwiesen hast.
 Sie kennen, (zweifle, theurer Jüngling, nicht!)

¹⁾ A 305—306. sorhoz v. ö. Schiller: „Die Worte des Wahns“ id. kiad. I. k. 164. I. 6—7. s.:

„So lang' er glaubt an die goldene Zeit,
 Wo das Rechte, das Gute wird siegen.“

V. ö. még. „Resignation“ id. kiad. I. k. 199. I. 86—87. s.:

„Du hast gehofft, dein Lohn ist abgetragen,
 Dein Glaube war dein zugewognes Glück!“

- Sie kennen Dich. — Gerühret sehen sie
 Vielleicht schon jetzt dem schönen Kampfe, der
330. Nun deinen Muth und Werth bewähre, zu;
 Und ahnen, Fräude-lächelnd, schon den Sieg,
 Den dein Beginn, dein männlich fester Schritt,
 Gewiß, Dir selbst noch unbewußt, verspricht, . .
 Den seltenen, unvergänglich schönen Sieg,
335. Der Dich, bekränzet mit dem Palmenzweige (128.)
 Des wohlverdienten höhern Ruhms, nun bald
 Dem Bund der Edlen zugesellen soll; —
 Dem Bund! der, unter nah' und fernen Himmeln,
 Bei jedem bessern Volk, zu jeder Zeit,
340. Der Menschheit zarte Blüthe sorgsam hegt.

- Im stillen säen Sie den Saamen aus,
 Der nur aus reiner Hand und langsam stets,
 Doch einst gewiß zum Glück der Welt, gedeiht
 Was ihre stille hoffnungsreiche Liebe
345. Mit zärtlich treuer Hand gesäet hat;
 Was jetzt, dem ungeweihten Späheraug'
 Unsichtbar, im Verborgnen nur noch keimt:
 Wird einst, wenn an dem Sonnenstrahl der Wahrheit
 Die heilig-reine Saat zur Aerndte reift,
350. Die goldnen, himmlisch süßen Früchte tragen,
 Die stets der bessere, höh're Mensch nur kennt, —
 Nur Er, im allgemeinen Zagen seiner Zeit,
 (Im ungewissen, knechtisch feigen Schwanken
 Des furchtbetäubt' entarteten Geschlechts!)
355. Mit stiller Zuversicht zu hoffen wagt;¹⁾
 Und nun der Enkel, — nur der fernen Jahre
 Erfahrungsreicher, menschlich freier Sohn — (129.)
 Bewundernd sehen, dankbar pflücken soll.

¹⁾ A 351–355 sorhoz v. ö. Schiller: „Licht und Wärme“ id. kiad.
 I. k. 211. I. 1–6. s.:

„Der bessere Mensch tritt in die Welt
 Mit fröhlichem Vertrauen,
 Er glaubt, was ihm die Seele schwellt,
 Auch außer sich zu schauen,
 Und weiht, von edlem Eifer warm,
 Der Wahrheit seinen treuen Arm.“

- Der Edle weiß; daß Er, durch seiner Thaten,
 360. Durch seiner Werke rege Wirksamkeit,
 Auch dann die höhern Zwecke seines Seyns,
 Die Absicht der Natur, noch fördern werde,
 Wenn Er, nach seinem Erdenlauf, schon längst
 In andre Welten, hingegangen, längst
 365. Mit ihm sein Name selbst vergessen ist.
 Der Edle weiß: daß nicht der Jahre Lauf,
 Daß keine Macht der Zeit, die Menschenseele
 In ihrem Wirken hindern, lähmen darf,
 Die, wie der Schöpfer, dessen Hauch sie ist,
 370. Selbstthätig handeln, frei fortwirken soll.
 (Denn nichts vergeht im Reiche der Natur,
 Die, ewig formend, Ein unwandelbar
 Gesetz der innern, göttlich sichern Ordnung
 In Allem stets und ungestört befolgt.)¹⁾
 375. Und dieses Wissen, dieses stillbescheiden
 Mitwirken zu dem hoherhabnen Zweck
 Der heiligen, anbetungswerthen Meisterinn,
 Macht ihn (den Sterblichen!) den Göttern gleich.
 Auf, Jüngling, denn! und fasse Muth; verliere (130.)
 380. Auch Du diess große Ziel aus deinem Auge nie. — —
 Wohl ist der Weg, den Du itzt wandelst, schwer;
 Der Kampf, den Du bestehen muß, nicht leicht.
 Doch groß ist auch und schön und hoch der Preis,
 Der dort, am Ende deiner Bahn, dir winkt, — und reich
 385. Dem frohen Sieger einst die Mühe lohnt!
 Viel sind der Kräfte, die der Mensch besitzt;
 Unglaublich groß ist seines Willens Macht, —
 Nicht klein der Kreis, in dem er wirken kann.
 Ja groß und hehr und hoch und stark und mächtig — —
 390. Ein Gott auf Erden, ist Er, wenn er will!
 Und seines Geistes Herrschermacht, sein Reich,

¹⁾ A 371–374. sorhoz v. ö. Schiller: „Der Spaziergang“ id. kiad.
 I. k. 140. I. 191–194. s.:

„Ewig wechselt der Wille den Zweck und die Regel, in ewig
 Wiederholter Gestalt wälzen die Taten sich um;
 Aber jugendlich immer, in immer veränderten Schöne
 Ehrst du, fromme Natur, züchtig das alte Gesetz.“

Sein Wirkungskreis — sind gränzenlos; sie währen
Mit ewger Dauer fort — wie Zeit und Raum.

Zwar ist's ein Freigeschenk des Himmels stets

395. Das größte Maaß der höhern Seelenkräfte.
Denn — Der des Schicksals Urne in der Hand,
Der Welten Ozean in ewiger Bewegung
Und der Gestirne Lauf in Ordnung hält;
Er, der Geschlechter jetzt von Nichts entsteh'n
400. Und Nationen jetzt verschwinden heißt, — (131.)
Den Welttyrannen hier vom Throne stürzt,
Und für ein Würmchen dort mit Vatermilde sorgt:
Frei spendet Er, der Ewigel nach seiner Allmacht
Anbetung-heischend heiligem Gesetze
405. Die Gaben der Natur dem Sterblichen
(Zum Segen oder Fluch der Brüder!) aus.
Doch frei ist dann und eigen der Gebrauch —
Und wollen soll er selbst der Glückliche,
Dem diess erhabne, göttlich schöne Loos
410. Mit seines Lebens Licht zu Theile ward!¹⁾

¹⁾ A 390. és 407—410. sorhoz v. ö. Schiller: „Das Ideal und das Leben“ id. kiad. I. k. 194—195. I. 101—110. s.:

„Aber flüchtet aus der Sinne Schranken
In die Freiheit der Gedanken,
Und die Furchterscheinung ist entflohn,
Und der ew'ge Abgrund wird sich füllen;
Nehmt die Gottheit auf in euren Willen,
Und sie steigt von ihrem Weltenthron.
Des Gesetzes strenge Fessel bindet
Nur den Sklavensinn, der es verschmäht;
Mit des Menschen Widerstand verschwindet
Auch des Gottes Majestät.“

Bibliographia.

(Az alábbiakban lehető teljes sorozatát adom 1848-ig mindazon értekezéseknek, költeményeknek, gyűjtési felhívásoknak, leveleknek és bírálatoknak, melyekben a népiesség elméletéről szó esik, tekintet nélkül arra, hogy Herder hatása alatt állnak-e vagy nem; szűkebben a dolgozat tárgyhöz tartozók vastagabb betűvel szedettek.)

a) A hazai német irodalomban:

Allg. musikalische Zeitung (Leipzig). 1800. Cikk a magyar táncról, zenéről, Volksliedről. V. ö. Fabó Bertalan, A magyar népdal zenei fejlődése. Budapest 1908. 232—234. l.

Feldblumen auf Ungarns Fluren gesammelt von Nina und Theone. Jena 1800. I—II. k. Bevezetés.

Gedichte von Karl Daniel Nitsch. I—II. k. Leipzig 1804.

Genersich János „Versuch eines Idioticons der Zipser Sprache.“ Zeitschr. v. u. f. Ungarn 1804. II. k. 155 ll. V. ö. Zuber Marianne, A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. NPhD. XVII. Budapest 1915. 84. l.

Johann Genersich „Abhandlung von dem Einfluß der Musik auf die Geistesbildung.“ Musenalmanach v. u. f. Ungarn auf das Jahr 1808 hg. v. Karl Georg Romy, Leutschau. 62—68. l.

Georg v. Gaál: Märchen der Magyaren. Wien 1822. Bevezetés.

Therese Artner: „Der Willi Tanz. Eine slavische Volkssage.“ „Taschenbuch für vaterländische Geschichte.“ 1822. 240—247 l.

Johann Paul Köffinger: „Die Willi.“ Népmonda bevezetéssel. „Taschenbuch für vaterländische Geschichte.“ 1823. 341—348. l.

Gemeinnützige Blätter 1824. II. k.-ben több kisebb közlemény „Zur Völkerkunde“ címen.

Ausztráliai népdal dallamával együtt közölve: Gemeinnützige Bl. 1824. II. 578. l.

Melczér Jakab (1782—1836. I. Szinnyei, VIII. k. 1071—1073.) Merkwürdige Erzählungen aus der Geschichte der Magyaren. Kassa 1825.

Magyarische Gedichte. Uebersetzt von Johann Grafen Mailáth. Stuttgart und Tübingen 1825. Bevezetés. „Uebersicht der Geschichte der magyarischen Poesie.“

Magyarische Sagen und Maerchen von Johann Grafen Mailáth. Brünn 1825. Előszó és epilogus.

Lieben, Der Schweinehirt. Ein ungarisches Volkslied aus der Gegend von Gyöngyös. Niedergeschrieben 1760 und beynahe wörtlich übersetzt Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst. 1826. 620—621. I.

Serbische Hochzeitslieder, herausgegeben von Dr. Adolf Stephanson Karadgich. Metrisch in's Deutsche übersetzt und von einer Einleitung begleitet von E. Eugen Wesely. Pest 1826.

Ungarische Volkspoesie. Von Dr. Romy in Wien. Das Ausland. 1828. Nr. 257. 1025—1027. I.

Toldy, Handbuch der ungarischen Poesie. Pesth und Wien 1829. I. k. LXXXIII—LXXXVI. I.

Johann Csaplovics, Gemälde von Ungern. Pest 1829. I. k. 10. I., 47. I., 209. I., 219. I. II. k. 124. I. Ungarns Vorzeit und Gegenwart verglichen mit jener des Auslandes. Pressburg 1839. 7. I. Slavonien und zum Theil Croatien. Pest 1819. I. k. 189. I.

Bowring magyar népdalgyűjteményének ismertetése. Gemeinnützige Blätter. 1830. I. 329 330. I.

Kollár János népdalgyűjteményére való előfizetési felhívás. Der Bote v. u. f. Ungern. 1834. I. k. 56. I.

Székács: „Szerb népdalok és hősrégék“ bírálata. Gemeinnützige Blätter. 1836. I. k. 385. I.

Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Von Paul Joseph Schaffarik. Ofen 1826. 140. I.

Romy felszólítása magyar népdalok gyűjtésére. Irts 1827. II. 380. és 384. I. Romy Károly György: Blicke auf die neueste serbische Literatur. Iris. 1827. II. k. 366—367. I. Romy tudósításai népdalgyűjtéséről. Aehrenlese 1828. 73. I. u. o. 1828. 217 I. és u. o. 1829. 234. I.

Franz Toldy: Blumenlese aus ungrischen Dichtern in Übersetzungen. Pesth und Wien 1828. Vorwort. LXXXIII.—LXXXVI. I. „Anhang. Volkspoesie und Märchen.“ Ugyanúgy, mint a Handbuchban. De maguk a népdalok nincsenek felvéve.

Ungarische Volkspoesie: Das Ausland, 1828. 360. I.

Ziska és Schottky gyűjteménye 1844-ben Pesten megjelent II. kiadásának ismertetése: Gemeinnützige Blätter. 1843. 361 I.

Volkslied. Blätter für Geist, Gemüth u. Vaterlandskunde. 1843. I. 121. I. Siebenbürger Volkslied. In eigener von Johann Hedwig gesetzter Weise. Blätter für Geist, Gemüth u. Vaterlandskunde. 1846. I. 176. I.

b) A magyar irodalomban:

Szönyi Pál: Mezei beszélgetések. Poson. È. n.

Révai, Magyar Hirmondó 1782. Boldogasszony havának 16. napján. 33. s. kk. II. és Pünkösd havának első napján. 266. I.

Verseghy Ferenc: Rövid értekezések a musikáról. Bécsben 1791. XIV. I.

Csokonai levele G. Koháry Ferenchez. 1797. nov. 8-án. Csokonai munkái. ed. Horváth C. II. k. 872. I. Csokonai: „A' Tavasz s némely apróbb darabok. Kleistből: Előbeszéd.“ Csokonai munkái. ed. Horváth C. II. k. 482. I. Csokonai levele Kazinczy-

hoz. 1804. jun. 14-én. Kazinczy levelezése III. k. 680. sz. Csokonai: „A hévség”-hez irt legutolsó jegyzete. Csokonai munkái id. kiad. I. k. 231—232. l.

Gróf Széchényi Ferenc levele Gruber Károlyhoz a régi magyar népekekről. 1803. január 4-én. V. ö. Grün Albert közlését: Ethnographia, XIII. k. 1902. 468—469. l.

Énekes Gyűjtemény. Első darab. Vátzon. Máramarossy Gottlieb Antal' költésével. 1803. Előszó. V. ö. Sebestyén Gyula, Ethnographia, XXIV. k. 1913. 104—114. l.

A' magyar nyelv' elé mozdításáról buzgó esdeklései G. Teleki László-nak. Pesten 1806. 92. l.

Kaz. Lev. VI. k. 1545. sz.: Kaz. levele Romy Károly Györgyhöz. 1809. szept. 1.

Népdalok és egyéb versek gyűjteménye. (1812). Közli: König György, Ir. közl. 1902. 65—77, 206—216. l.

P. Horváth Ádám „Ó és Új mintegy ötödfélszáz Énekek, ki magam tsinál-mánya, ki másé.” 1814. (A gyűjtő jelentése.) V. ö. Erdélyi Pál: P. H. Á. gyűjteménye. Erd. Muz. XXV. k. 1908. 238—253. l.

Jankovics Miklós: „Magyar nyelven jegyzett történeteinkről.” Tud. Gyűjt. 1817. I. k. 42—57. l.

Horváth János: „A régi magyaroknak vallásbéli és erkölcsi állapottyok. Tud. Gyűjt. 1817. II. k. 27—91. l.

Fejér György, T. Vadassi Jankovics Miklós Gyűjteményeiről és Régi-ségei között találkozó két ismeretlen emlékekről, eddig meg nem magyarázott írásokról. Tud. Gyűjt. 1817. XI. k. 3—46. l.

Hasznos Multságok. 1817. I. k. 21—22. l. egy cikk a „Nemzeti dallok” összeszedéséről.

T. J.: A régi és új költés különbségeiről. Tud. Gyűjt. 1818. II. k. 48—73 l. (A. Balogh Sámuel a Tud. Gyűjt. 1827. évf. XI. k. 31. l.-n megne-vezi az értekezés szerzőjét: Gróf Teleky József.)

Kultsár István: A' köznép Dallai. Hasznos Multságok. 1818. I. k. 57—58. l. „Éneklés”. u. o. 1818. II. k. 18. l. „Emlékeztetés”. u. o. 1818. II. k. 105. l.

Ziska (Fer.) és Schottki (Jul. Max) Oesterreichische Volkslieder mit ihren Singweisen gesammelt. Pest. 1819. Ism. J. * (Janko-vics) Tud. Gyűjt. 1819. VIII. k. 111—116. l.**

B. S. Rövid rajza a gömöri dialektusnak. Tud. Gyűjt. 1819. IX. k. 56—62. l.

Vitkovics Mihály: „A szerbus vagy rácz nyelvről”. (Vidényi J. Tud. Gyűjt. 1819. X. 99—108.)

Tud. Gyűjt. 1821. VII. k. 141—2. l.: Ígaz Samuel zsebkönyvét ismerteti Th.

Guzmics Izidor: „A nyelv hármass befolyása az ember emberiségébe, nemzetiségébe és hazafiúsításába”. Tud. Gyűjt. 1822. VIII. k. 3—36. l.

Gaál György: „Märchen der Magyaren” c. gyűjteményének ismer-tetése Szerényi Vilmostól: Tud. Gyűjt. 1823. I. k. 118—119. l.

- Tud. Gyűjt. 1823. XII. k. 125—126. l. Sebestyén Gábor h iradása: Egy Veszprém vármegyei társaság magyar nóták (Bihari, Csermák, Lavota stb.) kiadását készíti elő. Tud. Gyűjt. 1824. VI. k. 125—126. l. Sebestyén Gábor: a veszprémi magyar nótákat kiadó társaságról. Tud. Gyűjt. 1825. III. k. 76—87. l. és 1827. IV. k. 110—118. l. Sebestyén Gábor: Veszprém Vármegyei muzsikái Intézet.
- Szerbus népdalok. (A Vuk-féle 1822—24-i gyűjtemény ismertetése.) Hasznos Multságok. 1824. II. k. 348—851. l.
- Edvi Illés Pál: Millyen Versek valók a' Magyaroknak: Tud. Gyűjt. 1824. XI. k. 78—84. l. (Az itt először említett „népköltőre“ nézve v. ö. Tud. Gyűjt. 1823. X. k. 77. l.)
- Balláda. Hasznos Mulats. 1825. I. k. 50—55. l.
- Majláth János gróf, „Magyarische Sagen und Maerchen.“ Brünn. 1825. gyűjteményének ismertetése: Tud. Gyűjt. 1825. IV. k. 112—113. l.
- Edvi Illés Pál: Das Lied der Nibelungen. Tud. Gyűjt. 1826. V. k. 122—124. l.
- Kölcsey Ferencz önéletrajza. Bp. sz. 1885. XLIV. k. 321—331. l. Kölcsey Ferencz, Csokonai Vitéz Mihály munkáinak kritikai megítélések. Kölcsey minden munkái, id. kiad. IV. k. 5—20. l. (Tud. Gyűjt. 1817. III. k. 107—118. l.) Kölcsey: Nemzeti hagyományok. K. minden munkál. 1886. III. k. 5—44. l. (Élet és Lit. 1826. 15—19. l.)
- B. J. Rövid rajzolatja a' parasztlakodalomnak Gömörben. Tud. Gyűjt. 1827. III. k. 38—54. l.
- Edvi Illés Pál: A' Magyar Parasztok' lakodalmi szokásaik. Tud. Gyűjt. 1827. XII. k. 3—25. l.
- Toldy ismertetése az 1828.-i „Auróra“-ról: Tud. Gyűjt. 1828. I. k. 85—104. l.
- Döbrentei levele Berzsenyihez. 1828. május 6-án. Berzs. D. öszsz. Művei. Kiadta Döbrentei Gábor. Buda, 1842. III. k. 118. l.
- Europai népdaltár Londonban. Hasznos Multságok. 1828. I. k. 267. l.
- Róthkrepf Gábor: „A' Muzsikának közönséges története. A magyar népdalról szóló szakaszok: Tud. Gyűjt. 1828. II. k. 58—62. l. és 1830. IV. k. 34—35. l.
- Döbrentei Gábor kérelme a népdal ügyében. Tud. Gyűjt. 1828. V. k. 127. l.
- N. Apáthi Kiss Sámuel „A népdalokról.“ Tud. Gyűjt. 1821. XI. k. 93—103. l.
- Bajza levele Toldy Ferenczhez, 1826. márc. 16. (Bajza összegyűjtött munkái, id. kiad. F. VI. 164. l.) Bajza levele Toldyhoz. 1826. dec. 7. (id. kiad. VI. k. 209—211. l.) Bajza levele Toldyhoz. 1828. július 31-én. (id. kiad. VI. k. 264—266. l.) Toldy válasza 1828. aug. 19. (részben id. kiad. VI. k. 457. l.) Bajza levele Toldyhoz: 1828. okt. 8-án. (id. kiad. VI. k. 271. l.)
- Kazinczy: Jövendőlés. (Csokonaias népiesség kicsúfolása.) Aurora. 1829. 266. l.
- Toldy Ferencz: A szerbus népköltésről. Felsőmagyarországi Minerva 1827. IV. füzet. 1153—1167. l. később „Kritikai berek“. Budapest

- I. k. 1874. 196—224. 1. **Toldy Ferencz Aurora kritikája 1829-re.** Tud. Gyűjt. 1828. XI. k. 104—113. 1. később: **Kritikai berek. I. Budapest, 1874. 247—255. 1.**
- Vörösmarty tudósítása Bowring gyűjteményéről. Tud. Gyűjt. 1828. V. k. 124—125. 1.
- Muzáron. IV. k. 1829. 58—74. 1.: **Kazinczy megjegyzései Csokonai költészetéről.**
- Toldy Ferencz: Az 1830-i Auroráról. Tud. Gyűjt. 1830. VI. k. 96—117. 1.
- Toldy Ferencz: Aurora 1831. ismertetése. Tud. Gyűjt. 1830. XII. 103—105. 1.
- Ó Magyar dal. (Kölcsey jegyzetével.) Koszoru. 1830. 125—126. 1.
- Horváth Endre ismerteti Lucas Rosenich: *Historia Regni Hungariae Cempendiumát.* Tud. Gyűjt. 1831. IV. k. 92—99. 1.
- Kisfaludy Károly minden Munkái. Öszveszedte Toldy Ferencz. Tíz kötet. Budán. 1831. Ismertetés H. J.: Tud. Gyűjt. 1832. XII. k. 93—97. 1.
- Muzáron, új f. I. füzet 1833. 30—33. 1.: Való e népmese művelt olvasónak? A Muzáron, régi f. III. k.-nek bírálata.
- Muzáron, új f. I. füzet. 1833. 45. 1. **Megjegyzések Kazinczy, Csokonai cikkére.**
- Muzáron, új f. I. füzet. 1833. 82—85. 1.: A Muzáron régi f. IV. kötetének népies irányu munkáival kapcsolatban Kölcsey felfogásáról.
- Bowring gyűjteményének ismertetése Toldy Ferencztől: Tud. Gyűjt. 1830. VII. k. 96—105. 1.
- Rumy Károly: Tót litteratura. Hasznos Mulats. 1834. 1 félév. 116. 1.**
- Vidéki: Az 1834-ki Auroráról: Tud. Gyűjt. 1834. VIII. k. 75—84. 1.
- Miskolczy István: Pünkösdi népszokás: Regélő. 1834. 357—359. 1.
- Toldy Ferencz: A' lengyel litteratura rövid története. Tudománytár. 1834. II. k. 122. 1.
- m. k.: „A tót népek regéi.“ Hasznos Mulats. 1835. 1 félév 73. 1.**
- Ófrancia népdalok: gyűjté 's magyarázó jegyzetekkel kiadta halai prof Wolff (Altfranzösische Volkslieder. Lipcse. 1831.) Ismertetés: Tudománytár. 1835. V. k. 184—188. 1.
- Finn népdalok. (finn nyelven, német fordítással „Finnische Runen“ cím alatt; gyűjté Dr. Schröter H. R. Kiadá Schröter G. H. Stuttgart és Tübingen. 1834.) Ismertetés: Tudománytár. 1835. V. k. 210—211. 1.
- Mickiewicz apróbb költeményei (németül Mendelson Gyulától a „Der polnische Parnass“ c. gyűjt. 1. füzetben 1830.) Ismert. Tudománytár. 1835. V. k. 215—217. 1.
- Tudománytár. 1835. V. k. 217—220 1.: Vuk népdalgyűjtemény. IV. kötetének ismertetése.
- Ifju Szabó József Szatmárból: Néhány szó a népdalokról. Társalkodó. 1835. II. k. 278—279. 1.
- b. Eötvös József, Hugó Viktor mint drámai költő. (Voinovich-féle kiadás. XII. k. 228—229. 1. és 233. 1.) A francia drámai litteratura és Victor Hugó. (id. kiad. XII. k. 223. 1.) V. ö. Heller Bernát, Eötvös József báró, a népköltés és a néprajz. Ethnographia. XXIV. k. 1913. 326—332. 1.
- Szalay László: Jósika Miklós Regényei. Ismert.: Tud. Gyűjt. 1836. VII. k. 113—120. 1.

Szerb népdalok és hősregék. Az eredetiből fordítá Székács József.

Kiadá: Kunoss Endre, Pesten 1836. Bevezetés.

Athenaeum. 1837. 10. sz. 80. l.: Az „Egyveleg“ rovatban: Hagedornnak a népdalhoz való viszonyáról.

Parthen uo Zsebkönyv. Kiadja a sárospataki magyar társ. Szerk. Ormós László. 1837. Ismert.: Figyelmező. 1837. II. k. 177–180. l.

Tóth Lőrincz: Néphit 's népbabonák' poesise. Athenaeum. 1837. II. k. 721–725. l. és folyt. 747–752. l.

Vörösmarty ismertetése az „Emlény“ 1837-ről: Figyelmező. 1837. I. k. 7. l.

Vörösmarty a magyar játékszini krónikában az okt. 14-én másodszor adott Peleskei Nótáriusról ír: Athenaeum. 1838. II. k. 563–567. l.

V. a.: Német Romantika és angol izlés. Athenaeum 1838. II. k. 553. l. és folyt. 569. l.

D. Schedel F. Fazekas M. versei, kiadta Lovász Imre 1836. Ismertetés: Figyelmező: 1838. I. sz. jan. 2. 9. l.

Szerényi: Pillantás az orosz literatúrára. Figyelmező. 1838. 578. l.

Gegő Elek: A moldvai magyar telepekről. Figyelmező. 1838. 811–821. l.

Szontágh Gusztáv: Kisfaludy Károly munkálkodása' critical irányáról. Athenaeum. 1839. I. k. 193–198. l. és folyt. u. o. 209–115. l.

Berecz Károly: A' vaszkok' népköltészete. Athenaeum. 1839. II. k. 37–40. l.

A Kisfaludy Társ. jutalma 1840.-re. Figyelmező: 1839. 112. l.

Lengyel népköltés. Polnische Volkssagen und Maerchen. Aus dem Polnischen des K. K. Moeiecki von F. H. Lewestam. Berlin 1839. Ismertetés: Figyelmező. 1839. 651–658. l.

Flóri' könyve. Irta Bezeredy Amália 1840. Ismertetés: Figyelmező. 1839. 735–737. l.

Szemere Pál: „Dalverseny és magyarázat.“ Szemere Pál munkái. Kiadja Szvorényi József. Budapest. 1890. I. k. 149. és 151. l. „Széptani ötletek.“ id. kiad. II. k. 175. l. „Nemzetiség.“ id. kiad. II. k. 184. l.

Pulszky Ferenc: Népmondák. Athenaeum 1840. II. k. 161. l.

S. F.: Külföldi literatura. Figyelmező. 1840. 11–14. l.

Emlény. Zsebkönyv. 1840. Ismert.: Figyelmező. 1840. 49–57. l. és folyt. 2840. 70–74. l.

Erdélyi János levele Szemere Miklóshoz 1840. febr. 13. Közli: Perényi József. Ir. közl. 1905: 233. l.

Pulszky Ferencz: „Népmondák.“ Emlény. IV. k. 1840. 223–225. l.

Pulszky Ferencz: „Népmondák“ c. dolgozatának kézirati fogalmazványáról és annak előzményeiről olv. S. Gy. cikkét Ethnographia. 1916. 113–114. l.

Tudósítás a' Kisfaludy-Társaságnak 1841-ben kihirdetett (Kisf. Társ. Évlapjai II. 1840–41. 17. l.) széptani kérdésére érkezett pályáiratokról. (Toldy Ferenc.) Kisf. Társ. Évl. R. f. III. k. 1842. 35–68. l.

Pulszky Ferenc: „Élet és művészet.“ Athenaeum. 1841. I. k. 465–468. l. és folyt. 1841. I. k. 481–484. l.

- Reguly Antal levele Finnországból. Athenaeum 1841. I. k. 577—583. és 593—598. l.
- Nagy Ignác: Remény. Zsebkönyv. Ismertetése: Athenaeum. 1841. I. k. 949—952. l. és folyt. 1841. 967—970. l. és 987—988. l.
- Reguly Antal újabb levelei: Athenaeum: 1842. I. k. 72—78. l. és 89—91. l. — yz. — János' ünnepe Esthlandban. Athenaeum. 1842. I. k. 557—558. l.
- Nemzetiség és néplenség a' költészetben, különösen a magyarban. A' Kisfaludy-Társaságnak 1841-ben kitett szépműtani jutalmára készült koszorús értekezés. Irta D. Müller Godofréd. Kiszf. Társ. Évl. III. k. 1842. R. f. 345—395. l.
- Szilágy. (Czuczor Gergely.) A magyar táncról. Athenaeum. 1843, I. k. 109—119. l.
- A Kisfaludy Társ. levele az Akadémiához. 1843. dec. 30. Olv. és az előzményekről: Viszota Gyula, Az Akadémia és a népdalgyűjtés. Akad. Ért. 1911. 116—119. l.
- Jelentés a Kiszf. Társ. népdalgyűjtéséről: Regelő pesti divatlap. 1844. I. k. 59. 75. és 524. l.
- Erdélyi János: „Népköltészetről.“ Kiszf. Társ. évlapjai. R. f. IV. k. 1844. 157—173. l. V. ö. Kisebb prózái. I. k. 1865. Debreczen. 1—18. l. Erdélyi János: Magyar népköltészetéről. (Töredék.) Regelő pesti divatlap. 1844. I. k. 103—104. és 129—130. l. Mutató a külföld népdalaiból. (Fordításokban.) Greguss Ágosttól, Erdélyi János bevezető szavaival. Magyar Szépirod. Szemle. 1847. II. k. 369. l. Töredékek a magyar népdalköltészetéről. Előadá dec. XXX-án MDCCCXLIII. Erdélyi János. Kiszf. Társ. Évl. R. f. 1846. 79—87. l. Erdélyi János: „Népköltészetünkéről.“ Népdalok és Mondák. II. k. 1847. 371—478. l. és Kisebb prózái Debreczen 1865. I. k. 19—140. l. Erdélyi János: „Valami a romantizmusról.“ Magyar Szépirodalmi Szemle. 1847. Később: Tanulmányok. 1890. 497—505. l.
- Szatmáry Károly: Magyar népköltészi gyűjtemény. A Kiszf. Társ. népdalgyűjtésének ismertetése: Irodalmi Ör. 1846. 34. l.
- Gáspár János, Csemegék. 1847. V. ö. Berde Mária, Gáspár János hagyatékából. Bp. Sz. 1917. 171. k. 207—226. l.

Név- és tárgymutató.

(A függelékben felsorolt könyvészeti adatokat nem foglalja magában.)

- Abafi Lajos 42.
 Addison 6.
 Achrenlese I. folyóiratok.
 Allg. Deutsche Bibliothek 8.
 Andreä János Valentin 36.
 Algyal Dávid 65, 74.
 Anonymus 20, 31.
 Ányos Pal 78.
 Aquilano S. 71.
 Arany 85–90.
 Archiv f. Geographie Historie Stants
 — und Kriegskunst 46.
 Arnim 16, 57.
 Artner Teréz 23–24.
 Athenaeum I. folyóiratok.
 Attila 31.
 Auróra 34.

 Badics Ferenc 26, 35, 48, 72, 86.
 Bajza 35, 72–73, 83–85.
 Balde Jakab 76.
 Balla Károly 84.
 Baróthi Lajos 87.
 Batsányi 75–82, 93–94.
 B. Baumberg Gabriella 80
 Bánóczy József 74.
 Benkó Imre 69.
 Beóthy Zsolt 26, 48.
 Berzsenyi 31, 32, 56.
 Blair 87.
 Bleyer Jakab 11, 17, 35, 52.
 Blüml Emil 16.
 Bodmer 22.
 Bowring 31, 37, 38, 46, 65.
 Böckel 51.

 Böttiger Károly Ágost 76, 78.
 Brentano 16, 57.
 Bretschneider 12.
 Briefe über die neuere österreichische
 Litteratur 13, 14.
 Bürger 7, 28.
 Büsching 17.
 Byron 85.

 Cesarotti 77.
 Chiabrera 70.
 Collin M. 15, 17, 18.
 Csaplár Benedek 21.
 Csaplovics György 40–41.
 Császár Elemér 27, 60, 61, 62.
 Csokonai 26–28, 80, 91.
 Czapáry László dr. 66.
 Czeizel János 42.
 Czuczor 52, 74.

 Denis 8, 14, 15, 20, 21, 75, 77, 78, 82.
 Der Bote v. u. f. Ungern I. folyóiratok.
 Dessewffy József gr. 43, 85.
 Deutsches Museum 9.
 Dingelstedt 59.
 Dodsley 61.
 Döbrentei 31–32, 38, 63–65, 83, 84.

 Edvi Illés Pál 39.
 Életképek I. folyóiratok.
 Emlény 47.
 Erdélyi János 22, 32, 33, 36, 48–58, 89.
 Erdélyi Múzeum I. folyóiratok.
 Erfurter Nachrichten v. gelehrten
 Sachen 25.
 Eschenburg 28, 72

- Fabriczy Sámuel 74.
 Falk Janos Henrik 79.
 Fáy András 69.
 Fejér György 28–29.
 Felső-Magyarországi Minerva I.
 folyóiratok.
 Fenyéry György 33.
 Ferenczy József 20.
 Fessler 66.
 Fest Sándor 39, 72.
 Figyelmező I. folyóiratok.
 Fogarasi 56.
 Folyóiratok, hazaiak: Aehrenlese 48.
 Der Bote v. u. f. Ungern 45, 46.
 Gemeinnützige Blätter 39, 43, 46, 47.
 Iris 38.
 Kritischer Anzeiger der neuesten
 Literatur 25.
 Siebenbürgische Quartalschrift 25.
 Zeitschrift v. ü. f. Ungarn 42, 60.
 Athenaeum 46, 47, 52.
 Életképek 87.
 Erdélyi Muzeum 63, 64, 75.
 Felső-Magyarorsz. Minerva 34, 39, 84.
 Figyelmező 59.
 Hasznos Mulatságok 38, 46, 47, 50.
 Irodalmi Őr 58.
 Kassai Magyar Muzeum 61, 75.
 Koszorú 50, 70.
 Kritikai Lapok 84, 85.
 Magyar Szépirodalmi Szemle 49, 58.
 Regélő Pesti Divatlap 48, 58.
 Társalkodó 74.
 Tudományos Gyűjtemény 18, 19,
 28, 29, 33, 34, 36, 38, 39.
 Foreign Quaterly Review 47.
 Fortis abbé 38.
 Förster J. 5.
 Gaal György 35–36.
 Galamb Sándor 28, 30.
 Garnett 84.
 Gay 72.
 Gálos Rezső 60, 61, 62, 68, 70, 71, 72.
 Gebler 12.
 Gellert 11.
 Gemeinnützige Blätter I. folyóiratok.
 Genersich János 37.
 Gerstenberg Schlesische Life-
 raturbriefe 7.
 Gessner 60.
 Goedeke 17, 55.
 Goethe 8, 25, 38, 39, 42, 46, 60, 73,
 77, 78, 81, 85, 89.
 Gottsched 11.
 Götz 70.
 Götze 46, 51, 53, 54.
 Gragger Róbert 12, 24, 25, 35, 42.
 Gräter Tr. David 16.
 Greguss Ágost 49.
 Grimm testvérek 35, 58.
 Grimm Vilmos 16.
 Gutzkow 59.
 Guzmics Izidor 29.
 Haas 17.
 Habermann 37.
 Habernern Jonatan 39.
 Hagedorn 6, 33.
 Hagen 17, 18.
 Halász Ignác 20.
 Hamann 31.
 Haraszi Gyula 26.
 Harold 77, 78.
 Hasznos Mulatságok I. folyóiratok.
 Havas Adolf 87.
 Haym, Herder 8, 9, 10, 14, 16, 36,
 50, 76, 89, 93.
 Die romantische Schule 16, 51.
 Hegel 48, 92.
 Heinrich Gusztáv 75, 78, 82.
 Herder Gottfried Vilmos, H. legidő-
 sebb fia 80, 95.
 Heufeld 13.
 Hoffmann-Wellenhof 14, 15.
 Homer 10, 11, 49, 55, 56, 75, 77, 82–91.
 Horen 10.
 Hormayr 24, 46.
 Horváth Ádám 26, 28.
 Horváth Cyrill dr. 27.
 Husztiné Révhegyi R. 30, 48.
 Illász 49.
 Iris I. folyóiratok.
 Irodalmi Őr I. folyóiratok.

- Jagemann 71.
 Jankovics Miklós 18, 28.
 Jeiteles 56.
 II. József 12.
 Journal v. Tiefert 67.

 Kant 25. 93, 94.
 Nagy Károly 15, 39.
 Kassai Magyar Múzeum I. folyóiratok.
 Katona Lajos 54.
 Kazinczy 26, 27, 37, 38, 42, 43, 63,
 64, 69, 77, 78, 80, 81, 82, 83.
 Kelchen Keresztély 5.
 Király György 68, 69.
 Kis János 26, 69, 70, 71, 72, 80.
 Kisfaludy Károly 34, 35, 74.
 Kisfaludy Társaság 48, 49.
 Kisfaludy Sándor 37, 65, 82, 83.
 Kiss Sámuel 33.
 Kleist Ewald Keresztély 6, 27.
 Klemm 13.
 Klopstock 6, 11, 16, 81, 82, 84.
 Klotz 13, 14.
 Knebel 64.
 Koháry Ferencz gr. 27.
 Kollár János 45, 46.
 Kopitár 18.
 Koszó János 66.
 Koszorú I. folyóiratok.
 Kovachich 17.
 Köffinger János Pál 81.
 Kölcsey F. 22, 26, 28, 30—35, 41, 48,
 50, 55, 57, 74, 83, 84, 91.
 Königsberg'sche Gelehrten u. Poli-
 tischen Zeitungen 66.
 Körner J. 16, 57.
 Kőrösy László 37.
 Kranz Dávid 5.
 Kritikai Lapok I. folyóiratok
 Kritischer Anzeiger der neuesten
 Literatur I. folyóiratok.
 Kropf Lajos 37.
 Kunoss Endre 43.

 Lamartine 46.
 Lazarus 54.
 Lessing 6, 13, 25, 60, 82.

 Letourneur 77.
 Levy P. 22, 50, 51, 53, 54, 55.
 Logau 22.
 Lohre H. 6, 16, 60.
 v. d. Lühe Károly Emil b. 12.
 Luther 22.

 Macdonald 76, 77.
 Macpherson 6, 75, 77, 87.
 Magyar Hirmondó 20, 21, 22.
 Magyar Szépirodalmi Szemle I. folyó-
 iratok.
 Majláth János gr. 34, 35, 36, 27, 81.
 Kalocsai kódex 29.
 Mallet 7.
 Mednyánsky Alajos b. 24, 35.
 Meinert J. G. 18.
 Meissenthal Marianne szül. v. Tiell 23.
 Melich János 20, 21, 22.
 Milton 83.
 Minor J. 12.
 Monnet 70.
 Montaigne 5, 6.
 Mor Lof Dániel György 6.
 Mundt 59.
 Murko M. 18, 42.
 Musaeus 74.
 Musenalmanach v. u. f. Ungern
 (Rösler) 26.
 Musenalmanach v. u. f. Ungern
 (Rumy) 37.
 Musitzky Lucián 43, 44.
 Müller János 10, 16, 17, 64, 66, 67, 76,
 78, 79.

 Nagl J. W. és Zeidler, Deutsch-
 Oesterreichische Literatur-
 geschichte 11, 15, 24, 26.
 Nagy Elek 47.
 Napoleon 16.
 Négyessy László 56.
 Nibelung-ének 16, 19, 86.
 Nicolai 9, 12, 13, 14.
 Nitsch Károly Dávid 26.

 Odyssea 49.
 Opitz 22.

- Ossián 6, 8, 10, 11, 14, 15, 17, 20, 22, 33, 39, 50, 57, 72, 75–78, 81–91.
- Parny 65.
- Patzkó 20.
- Pawel J. 13.
- Percy 6, 7, 8, 9, 10, 38, 39, 49, 56, 58, 61.
- Perecsényi Nagy László 66.
- Pesti Napló 89.
- Petersen 77.
- Petőfi 27, 28, 85, 86, 87, 88.
- Petrich 16.
- Petz Lipót 35.
- Pichler Karolina 15, 16, 23, 24.
- Pindar 56, 80.
- Preßburger Zeitung 20, 25, 38, 74.
- Pulszky Ferencz 47, 48.
- Ráth Mátyás 20.
- Ratschky 15.
- Realzeitung 15.
- Redlich 9, 13, 61, 64, 70.
- Regélő Pesti Divatlap I. folyóiratok.
- Révai Miklós 20–24, 27, 33, 50, 91.
- Rhode 77.
- Richter H. M. 13, 14, 15.
- Rommel O. Der Wiener Musen-almanach 15, 65.
- Rousseau 5.
- Rösler Kristóf 25.
- Rumy 35, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 46.
- Sachs Hans 13.
- Sajnovics 20.
- Schaffarik József Pál 44, 45.
- Scheffer 5.
- Schiffer 10, 81, 82, 93, 94, 97, 101–107.
- Schlegel A. V. 16, 17, 51.
- Schlegel Frigyes 16, 58, 91.
- Schleiermacher 39.
- Schlözer 25.
- Schmidt Erik 6, 7, 13.
- Schottky 18, 28.
- Schröer Tóbiás Gottfried 35.
- Schweitzer V. 59.
- Scott Walter 46.
- Sebestyén Gyula 26, 48.
- Shakespeare 82–84, 89.
- Sidney Philipp 5.
- Siebenbürger Quartalschrift I. folyóiratok.
- Somsics 80.
- Sonnenfels 13–14.
- Sophokles 65, 83, 84.
- Söfrenson Vedel 58.
- Steig 16.
- Steinthal 54.
- Stephanovitsch Vuk 17, 58.
- Sturm und Drang 3.
- Suphan 8, 9, 10, 12, 13, 17, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 78, 80, 82, 84, 86, 88.
- Széchenyi 89.
- Szegedy Rezső 26, 30, 41, 84.
- Székács József 43–44.
- Szelényi Ödön 37.
- Szendrey Julia 87.
- Szerényi Vilmos 36.
- Szilágyi István 86.
- Szinnyei Ferenc 81.
- Szinnyei József, Magyar Írók 23, 26, 28, 29, 33, 35, 40, 43, 44, 45, 69, 81.
- Szontágh Gusztáv 48.
- Szücs Ábrahám 69.
- Szücsi József 35, 72, 84.
- Szvorényi József 43.
- Társalkodó I. folyóiratok.
- Taschenbuch für vaterländische Geschichte 24.
- Teleky László gr. 50.
- Teslér László 65–68.
- Teutscher Mercur 76.
- Thienemann Tivadar 21, 62, 76, 79, 80.
- Tieck 16, 28, 36.
- Toldy Ferenc 33–35, 38, 41, 43, 57–58, 70–72, 75, 77, 84.
- Trattner János Tamás 14, 38, 81.
- Tschischka 18, 28.
- Tudományos Gyűjtemény I. folyóiratok.

Váczy János 38.
 Vaterländischer Almanach 37.
 Vereinigte Ofner-Pester Zeitung 47.
 Verseggy 42, 60—62, 72.
 Virág 76, 80.
 Virgil 83.
 Viszota Gyula 49.
 Vitkovics 35, 43.
 Vörösmarty 34, 57, 65, 66, 68, 69.

Waldapfel János 85, 89.
 Walzel 16.
 Weber Arthur 16, 17, 18, 74.
 Wegele 16.
 Die Welt 13.
 Werner R. M. 12, 13.
 Wesely Jenő 34, 43, 44.
 Wieland 11, 13, 60, 81.
 Wienbarg 59.

Wiener Diarium 14.
 Wiener Jahrbücher 18.
 Wiener Musenalmanach 15, 28, 65.
 Wihan J. 15, 17, 18.
 Winkelmann 39.
 Wolf Frigyes Ágost 10, 11, 85.
 Wolff Keresztély 11.
 Wolff O. L. B. 58.
 Wundt 54.
 Wurzbach 12, 15, 17, 18, 23, 44.
 Zay Mária grófnő 24.
 Zeidler I. Nagl és Zeidler.
 Zeitschrift v. u. f. Ungarn I. folyóiratok.
 Zerffi 37.
 Zivkovič 42.
 Zlinszky Aladár 85.
 Zoltvány Irén 29.
 Zuber Marian 25.

Pótlások.

A 23—24. l.-hoz:

Artner Terézre nézve haszonnal forgattam utólag Pausz Gabriella gazdag anyagú dolgozatát (NPhD. XXI. Budapest. 1917.), hol azonban folklorisztikai érdeklődésének Herderhez való viszonya nincs érintve.

A 75—78. l.-hoz:

Batsányi Ossián-fordításairól angol irodalmi szempontból Fest Sándor tárgyal id. ért.-ben 66—67. l.

Tartalom.

	Oldal
Előszó	3
I. Herder működésének jelentősége és hatása Ausztriában . . .	5
II. Herder hatása a népköltészet elméleti fejtegetőire hazánkban .	20
III. Fordítások Herder népdalgyűjteményéből	60
IV. Herder Homer és Ossián költészetére vonatkozó fejtegetéseinek hatása hazánkban	75
V. Befejezés	91
Függelék. Batsányi „Der Kampf“ c. költeménye	83
Bibliographia	108
Név- és tárgymutató	115

